

אוניברסיטת תל אביב
הפקולטה למדעי החברה ע"ש גרשון ה. גורדון
בית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש בוב שאפל

עמדות גזעניות ותגובת הפרט היהודי (אשמה, אמפתיה ופחד) לנוכח גזענות
כלפי ערבים-פלסטינים בישראל

**Jewish Israeli Attitudes and Emotional Reactions to Racism
Towards Arab Palestinians**

רחלי שנהב-גולדברג

העבודה מוגשת לסנאט של אוניברסיטת תל אביב כחלק ממילוי הדרישות לקבלת תואר שלישי

מאי, 2017

העבודה הנוכחית בוצעה בהנחייתה של פרופסור עידית וייס-גל
ובייעוץ של דר' ציון ברנץ

העבודה מוקדשת לבתי אביגיל-

שתזכי לגדול בעולם מוסרי יותר

תודות

תודה לפרופ' עידית וייס-גל על שהסכימה להנחות דוקטורט בנושא מורכב זה, ובכך אפשרה לי ללכת אחר תשוקתי לחקור ולהעמיק בתופעת הגזענות.

תודה לדר' ציון ברנץ, על ההנחיה לאורך מחקרי התזה והדוקטורט. על ההשראה וההדרכה כיצד לחשוב מחוץ לקופסא ומבעד למסך שמעפיל על התבוננות במציאות. על שחלק איתי את הרוח, התבונה והיצירתיות שמאפיינות אותו כל כך.

תודה לפרופ' ג'פרי קופשטיין, אותו הכרתי ברגע כה קריטי בחיי המקצועיים. על לב רחב, חוכמה ואינסוף עצות מועילות.

תודה להורי שלימדו אותי מהי חמלה.

לבן זוגי, חנן, שמבחינתו ה'בלתי אפשרי' לא קיים. על שתמיד תומך בי במרדף אחר חלומותיי.

תודה מיוחדת שמורה לפרופ' מרים גולן, פרופ' ריקי סויה ופרופ' קרני גינזבורג.

תודה למכון רוט לחקר הגזענות והאנטישמיות (שנתיים), לבית הספר לעבודה סוציאלית ע"ש בוב שאפל, אוניברסיטת תל אביב, למכון וולטר ליבך לחינוך לדו קיום יהודי ערבי ועל פרס Sergio Grywac על המלגות שהיוו תמיכה לאורך כתיבת עבודה זו.

תוכן עניינים

i	תקציר
1	מבוא
2	תופעת הגזענות: היבטים מוסדיים-מבניים, תרבותיים ואינדיבידואליים
2	גזענות מהיבט מוסדי-מבני ותרבותי
5	עמדות גזעניות עיוורות צבע
8	מבט היסטורי בחקר גזענות ועמדות גזעניות
10	היבטים ייחודיים לישראל
14	תיאוריית המודל הדו-תהליכי להסבר הגורמים לאימוץ עמדות גזעניות
14	הצגת המודל וטיעוניו המרכזיים
15	תפיסת עולם
16	עמדות כלפי הסדר החברתי
17	האופן שבו קבוצת הרוב תופסת את קבוצת המיעוט
18	בחינת המודל הדו תהליכי בהקשר בישראלי
20	תיאוריית תגובת חברי קבוצת הרוב (אשמה, אמפתיה ופחד) לנוכח תופעת הגזענות
24	המחקר הנוכחי
24	רציונל ותרומה תיאורטית
25	מודל המחקר והשערותיו
27	שיטה
27	מדגם
30	גיוס משותתפים והליך
31	כלי המחקר
37	סוגיות אתיות
39	תכנית העיבודים הסטטיסטים
40	תוצאות
40	תיאור משתני המחקר
43	בדיקת השערות המחקר
45	הקשר בין משתנים דמוגרפיים לבין משתני התוצאה
46	ניתוחי רגרסיה להסבר השונות של תגובות הפרט כלפי תופעת הגזענות

48.....	רגרסיה לניבוי תגובת האמפתיה לנוכח גזענות
50.....	רגרסיה לניבוי תגובת הפחד מערבים
53.....	רגרסיה לניבוי תגובת האשמה לנוכח גזענות
56.....	ניתוח משוואות מבניות להסבר משתני התוצאה : אמפתיה ואשמה לנוכח גזענות ופחד מערבים
60.....	עוצמת התיווך של המשתנים השונים במודל התיאורטי
62.....	דיון
66.....	שני צירי המודל : סמכותנות ודומיננטיות
67.....	ציר הסמכותנות : הדגשה מול השמטה
68.....	קושי בחשיבה מורכבת של הפרט הסמכותני
69.....	קושי של הסמכותני בהישענות על שיקול דעת עצמאי
71.....	הקשר בין סמכותנות, עמדות עיוורות צבע, עמדות קדומות ותפיסת קבוצת הערבים
74.....	ציר הדומיננטיות החברתית : להישיר מבט ללא מסכות
77.....	רגשות המתעוררים בקרב חברי קבוצת הרוב בישראל לנוכח תופעת הגזענות כלפי ערבים
78.....	אמפתיה לנוכח גזענות
81.....	אשמה לנוכח גזענות
83.....	פחד מערבים
85.....	סיכום המחקר
88.....	מגבלות המחקר והמלצות למחקרי המשך
90.....	השלכות לפרקטיקה
91.....	רשימת מקורות
109.....	נספחים

רשימת לוחות

28	מאפיינים אישיים ואקדמיים של משתתפי המחקר	לוח 1 :
29	הבדלים בין שיטות ההפצה במאפיינים אישיים ואקדמיים	לוח 2 :
37	משתני המחקר, המדדים הבודקים אותם ומקדמי המהימנות הפנימית	לוח 3 :
40	משתני המחקר : ממוצעים, סטיות תקן וטווח	לוח 4 :
41	הבדלים בממוצעי המשתנים : סמכותנות ודומיננטיות בהתאם לדרך הפצת השאלון	לוח 5 :
42	ההבדלים בין דרכי ההעברה בניקוי המאפיינים האישיים	לוח 6 :
43	מתאמי פירסון בין המשתנים המסבירים	לוח 7 :
44	מתאמי פירסון בין המשתנים המסבירים לבין משתני התוצאה	לוח 8 :
45	מתאמי פירסון בין משתני התוצאה	לוח 9 :
46	מתאמי פירסון בין מאפיינים אישיים רציפים לבין משתני התוצאה : אמפתיה, אשמה ופחד	לוח 10 :
48	מקדמי רגרסיה היררכית להסבר השונות של אמפתיה לנוכח גזענות	לוח 11 :
50	מקדמי רגרסיה היררכית להסבר השונות של פחד מערבים	לוח 12 :
53	מקדמי רגרסיה היררכית להסבר השונות של אשמה לנוכח גזענות	לוח 13 :
60	השפעה כוללת של המשתנים המנבאים (Total Effects)	לוח 14 :
122	מטריצת המתאמים של כל משתני המחקר	לוח 15 :
123	מקדמי רגרסיה היררכית להסבר השונות של אמפתיה לנוכח גזענות- הלוח המלא	לוח 16 :
124	מקדמי רגרסיה היררכית להסבר השונות של פחד מערבים- הלוח המלא	לוח 17 :
125	מקדמי רגרסיה היררכית להסבר השונות של אשמה לנוכח גזענות- הלוח המלא	לוח 18 :
126	השפעה ישירה של המשתנים המנבאים (Direct Effects).	לוח 19 :
126	השפעה לא ישירה של המשתנים המנבאים (Indirect Effects).	לוח 20 :

רשימת תרשימים

15	תרשים 1 : המודל הדו-תהליכי
25	תרשים 2 : מודל המחקר להסבר תגובות הפרט היהודי לנוכח גזענות כלפי ערבים בישראל
58	תרשים 3 : מודל נתיבים להסבר תגובות הפרט לנוכח גזענות : אמפתיה, אשמה ופחד
67	תרשים 4 : ציר הסמכותנות
75	תרשים 5 : ציר הדומיננטיות החברתית
87	תרשים 6 : לולאת משוב - מנגנון להסבר שלושת הרגשות

רשימת נספחים

109	שאלון תפיסת עולם כעולם מסוכן ומאיים	נספח א :
110	שאלון תפיסת עולם כתחרותי	נספח ב :
111	שאלון עמדות סמכותניות כלפי הסדר החברתי	נספח ג :
113	שאלון עמדות דומיננטיות כלפי הסדר החברתי	נספח ד :
114	שאלון עמדות עיוורות צבע	נספח ה :
115	שאלון עמדות קדומות	נספח ו :
117	שאלון תפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מאיימת	נספח ז :
117	שאלון תפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מתחרה	נספח ח :
118	שאלון תגובות הפרט היהודי לנוכח גזענות	נספח ט :
119	שאלון סוציו-דמוגרפי	נספח י :
120	טופס הסכמה מדעת	נספח י"א :
121	אישור ועדת אתיקה אוניברסיטאית לביצוע המחקר	נספח י"ב :
122	לוח 14 : מטריצת המתאמים של כל מתאמי המחקר	נספח י"ג :
123	לוחות 16-18 : מקדמי הרגרסיה ההיררכית להסבר השונות של משתני התוצאה – הלוחות המלאים	נספח י"ד :
124	לוחות 19-20 : השפעתם של המשתנים המנבאים במודל המשוואות המבניות	נספח ט"ו :

עמדות גזעניות ותגובת הפרט היהודי (אשמה, אמפתיה ופחד) לנוכח גזענות כלפי ערבים-פלסטינים בישראל

תקציר

מחקר זה ביקש להרחיב את ההבנה על תגובות חברי קבוצת הרוב היהודי בישראל לנוכח תופעת הגזענות כלפי ערבים¹ בישראל, דרך הבנת הגורמים המביאים לאימוץ עמדות גזעניות. במחקר נבחן מודל תאורטי שהתבסס על חיבור בין שתי תיאוריות: התיאוריה הראשונה, פרי פיתוחו של דאקט (Duckitt, 2001), מתארת מודל דו-תהליכי להסבר התפתחות עמדות גזעניות. במחקר זה היא אפשרה לבחון את הגורמים להיווצרותן של עמדות גזעניות בקרב יהודים כלפי ערבים (חברי קבוצת הרוב כלפי קבוצות מיעוט). התיאוריה השנייה, שפיתחו ספנירמן והפנר, היא תאוריית תגובת חבר קבוצת הרוב לנוכח תופעת הגזענות (Spanierman & Heppner, 2004). במחקר זה היא שימשה בסיס לבחינת הקשר בין עמדותיו הגזעניות של הפרט היהודי כלפי ערבים בישראל לבין תגובותיו הרגשיות כלפי תופעת הגזענות: אשמה, אמפתיה לנוכח גזענות ופחד מערבים. מודל תאורטי זה טרם נבחן בעולם או בישראל.

החידוש התיאורטי במחקר הוא החיבור בין שתי התיאוריות, שתכליתו לתרום להבנה טובה יותר של הקשר בין הגורמים להתפתחות עמדות גזעניות אצל הפרט לבין תגובותיו לתופעת הגזענות הרווחת בחברה. חידוש נוסף, הוא בבחינת שני משתנים להערכת עמדות גזעניות של הפרט – עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות כלפי ערבים – כדי להביא להבנה מקיפה יותר של תופעת העמדות הגזעניות של הפרט. מלבד זאת בחן המחקר לראשונה תיאוריות אלה בהקשר חדש וייחודי שלא נבחן קדם לכן – יחסי יהודים ערבים בישראל. בכך הוא עשוי לתרום להבנת הדינמיקה של הקשר בין עמדות גזעניות של יהודים כלפי ערבים בישראל לבין תגובותיהם של יהודים ביחס לגזענות כפי שאלה באות לידי ביטוי ברגשות של פחד, אמפתיה ואשמה.

על פי המודל הדו-תהליכי, התפתחות של עמדות גזעניות אצל חברי קבוצת הרוב כלפי קבוצת מיעוט מנובאת דרך שלוש קטגוריות של משתנים: תפיסות עולם, עמדות כלפי הסדר החברתי ותפיסת קבוצת המיעוט. אלה עוברות דרך שני צירים: איום ותחרות. מודל זה אפשר להציב לבחינה אמפירית את השערות אלה: (1) בציר האיום ימצא קשר חיובי בין תפיסת העולם של הפרט, הרואה את העולם כמקום מסוכן ומאיים, לבין תמיכה בעמדות סמכותניות כלפי הסדר החברתי ולבין עמדות גזעניות של הפרט כלפי קבוצת המיעוט. בציר זה עוצמת העמדות הגזעניות קשורה לעוצמת האיום שהפרט חווה מצד קבוצת

¹ לאורך העבודה השתמשנו בתואר 'ערבים' כשהתייחסנו לאוכלוסייה הערבית-פלסטינית שחיה בישראל. זאת בשל מספר שיקולים. ראשית, הספרות שציטטנו ברובה משתמשת בתואר 'ערבים' בהתייחסה לאוכלוסייה זו. שנית, סמוחה (2001) מציינת בהכללה שיהודים בישראל אינם עושים את ההבחנה בין ההגדרות השונות. חשוב לנו לציין זאת כאן, מכיוון שאנו מכירים ומכבדים את ההגדרה העצמית של כל אדם באשר הוא, ועל אחת כמה וכמה את ההגדרה העצמית של ערבים בישראל כערבים-פלסטינים.

המיעוט. (2) בציר התחרות ימצא קשר חיובי בין תפיסת העולם של הפרט, הרואה את העולם כזירת תחרות, לבין תמיכה בעמדות דומיננטיות חברתיות כלפי הסדר החברתי ולבין עמדות גזעניות של הפרט כלפי קבוצת המיעוט. בציר זה עוצמת העמדות הגזעניות קשורה למידה שבה הפרט תופס את קבוצת המיעוט כמתחרה על משאבים ושליטה.

שילוב התיאוריה השנייה שפותחה כדי לזהות ולתאר את תגובת חברי קבוצת הרוב כלפי תופעת הגזענות, אפשר לבחון את הקשר בין עמדותיו הגזעניות של הפרט היהודי כלפי ערבים בישראל לבין תגובות רגשיות לחיים בחברה שרווחת בה גזענות: אשמה ואמפתיה לנוכח גזענות ופחד מערבים. המודל התיאורטי שנבחן במחקר הנוכחי חיבר בין שתי תיאוריות אלה וניסה לבחון את הקשר בין משתנים שונים העשויים לגרום לאימוץ עמדות גזעניות, מצד אחד, לבין הקשר בין עמדות אלה ותגובותיו של חבר קבוצת הרוב לנוכח גזענות, מהצד האחר, ובכך לתרום להבנה טובה יותר של תהליך אימוץ עמדות גזעניות כלפי ערבים בקרב יהודים בישראל ושל התגובות לנוכח גזענות כלפי ערבים.

המודל שנבחן במחקר זה התבסס על טענה רווחת בספרות לפיה לא נכון להסתפק בבדיקת עמדות קדומות גזעניות בקרב הפרט, אלא יש לבחון גם את מידת מודעותו לגזענות ברמה המוסדית. מודעות זו כונתה "עמדות גזעניות עיוורות צבע". לפיכך, במחקר זה נבחנו הן מקומן של עמדות קדומות גזעניות והן מקומן של עמדות גזעניות עיוורות צבע. ההשערה על פי מודל המחקר היתה שיש קשר בין מודעותו של הפרט לגזענות הרווחת בחברה כלפי ערבים (עמדות עיוורות צבע) לבין עמדותיו הקדומות כלפי ערבים, ושבין כל אחד ממשתנים אלו יהיה קשר לתגובותיו הרגשיות לקיומה של גזענות (אמפתיה ואשמה לנוכח גזענות ופחד מערבים). ככל שעוצמת עמדותיו עיוורות הצבע של הפרט יהיו גבוהות יותר, עוצמת עמדותיו הקדומות כלפי ערבים יהיו גבוהות יותר, והוא יחווה פחות אמפתיה ואשמה לנוכח גזענות כלפי ערבים ויותר פחד מערבים.

בדומה למדגמים בהם נעשה שימוש במחקרים קודמים בעולם, שבדקו את המודל הדו תהליכי ואת תאוריית תגובת חבר קבוצת הרוב לנוכח תופעת הגזענות (כל אחד בנפרד), גם המחקר הנוכחי התבסס על מדגם של סטודנטים. המדגם כלל 553 סטודנטים יהודים הלומדים לתואר ראשון במוסדות אקדמיים בישראל. המדגם נאסף בין דצמבר 2014 למאי 2015. חשוב לציין שאף שהמדגם היה מדגם נוחות, התפלגות המשתנים הדמוגרפיים שנמצאה בו הייתה דומה לזו שבאוכלוסיית הסטודנטים הכללית בישראל. השאלונים בהם נעשה שימוש במחקר הנוכחי חלקם היו שאלונים שתורגמו והותאמו למציאות הישראלית הייחודית, ושאר השאלונים בשפה העברית שימשו במחקרים קודמים שנערכו בישראל. בנייתו הנתונים שימשה תוכנה לעיבודים סטטיסטיים SPSS, ובניתוח המשוואות המבניות (SEM) שימשה תוכנת AMOS23. ניתוח הנתונים נפתח בסטטיסטיקה תיאורית של משתני המחקר

המרכזיים. על מנת לבחון את הקשרים בין כל משתני המחקר, חושבו מתאמי פירסון. כדי לבחון עד כמה המשתנים מסבירים יחד את אחוזי השונות המוסברת של תגובות הפרט כלפי גזענות (אמפתיה ואשמה לנוכח גזענות ופחד מערבים), וכן כדי לבחון את השערות התיווך, נערכו ניתוחי רגרסיה היררכית לכל משתנה תוצאה בנפרד. לבסוף, לבחינת מודל המחקר בכללותו נערך ניתוח משוואות מבניות (SEM).

ניתוחי פירסון הצביעו על קשרים בין משתני המחקר שתאמו את השערות המחקר, מלבד קשר חלש בין משתני תפיסות עולם לשאר המשתנים. ניתוחי הרגרסיה חיזקו ממצא זה. בנוסף, נמצא שלמשתני תפיסות קבוצת הערבים, במיקומם הנוכחי במודל, לא היתה תרומה לאחוז השונות המוסברת של משתני התוצאה בניתוחי הרגרסיה. לכן, לאחר חשיבה מחודשת הובן כי יש לשקול שינוי במודל שנבחן. כמו כן, בהמשך, בבחינת המודל המקורי בניתוח המשוואות המבניות, טיב ההתאמה לא היה מספק. בעקבות זאת נבנה, לאחר שיקולים תיאורטיים, ובהתבססות על ממצאי הרגרסיה, מודל תאורטי חדש, שהועמד בשנית לבחינה. בניתוח משוואות מבניות חוזר, טיב ההתאמה של המודל החדש היה מספק. בדומה להשערות המודל המקורי, נמצאו שני צירים, אך בכל אחד מהצירים נמצאה דינמיקה המעידה על ממצאים חדשים הנוגעים להבנת אימוץ עמדות גזעניות ותפקידן, להבנת הגורמים הקובעים את תפיסתה של קבוצת המיעוט על ידי חבר קבוצת הרוב ולתגובות חבר קבוצת הרוב לנוכח גזענות.

המודל התיאורטי החדש מביא למספר מסקנות עיקריות. הראשונה עוסקת בשני המדדים של עמדות גזעניות: עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות. משתנים אלו אינם מקבילים זה לזה במודל ולא מתווכים בין תפיסת קבוצת הערבים כמאיימת ומתחרה לבין שלושת תגובות הפרט היהודי: אמפתיה, אשמה ופחד כפי ששוער במודל המקורי. מהמודל התיאורטי שנמצא במחקר זה ניתן להסיק כי כל אחד מהמשתנים: עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות מהווה משתנה עם קשרים ייחודיים לו במחקר, ומכך ההנחה בבסיס המחקר, ששני המשתנים מהווים ממדים שונים של עמדות גזעניות, מקבלת משנה תוקף.

שנית, נמצא כי עמדות עיוורות צבע של סטודנטים יהודים בישראל מתווכות בין עמדות סמכותניות לבין עמדות קדומות גזעניות כלפי ערבים. ואילו עמדות קדומות מתווכות בין עמדות של דומיננטיות חברתית לתפיסת קבוצת הערבים כמאיימת ומתחרה. בפרק הדיון נערך דיון נרחב במשמעות של קשרי תיווך אלו. מסקנה נוספת ממיקום משתני עמדות גזעניות במודל התיאורטי החדש הוא ההבנה שהאופן שבו הפרט היהודי תופס את חברי קבוצת הערבים יתכן ומושפע מעמדותיו הגזעניות, ולא כפי שמקובל לחשוב: שתפיסת קבוצת הערבים היא זו שמשפיעה על אימוץ עמדות קדומות, כפי ששוער במחקרים קודמים ובמודל המקורי.

בדומה להשערות המודל המקורי, נמצאו במודל החדש שני צירים: ציר הסמכותנות וציר הדומיננטיות. נקודת המוצא והסיום דומות לאלו ששוערו במקור (בהשמטת תפיסות עולם): עמדות הפרט היהודי כלפי הסדר החברתי ונקודת הסיום – הרגשות המתעוררים בו לנוכח גזענות כלפי ערבים. מתוך

ממצאי המחקר ניתן להסיק שתמיכה בעמדות הדוגלות בסדר חברתי הקיים (עמדות סמכותניות ועמדות דומיננטיות חברתית) קשורות באופן מובהק לפחות רגשות אשם ואמפתיה לנוכח גזענות כלפי ערבים וליותר רגשות פחד כלפיהם. בדיון הוסבר, שככל הנראה תמיכה בסמכותנות ובדומיננטיות חברתית, בתיווך עמדות גזעניות ותפיסת קבוצת הערבים כמאיימת ומתחרה, מסייעת לפרט היהודי לשמר את תפיסתו העצמית כאדם מוסרי (הגזענות החברתית מעוררת אצלו רק מידה נמוכה יותר של רגשות אשם ואמפתיה), ובה בעת מגבירה את הפחד שלו מערבים.

ממצאי המחקר מראים עוד כי מסלולי התיווך שנמצאו במודל התיאורטי החדש שונים מאלו ששוערו. בין שני הצירים במודל התיאורטי החדש ישנו דמיון רב, ובכל זאת הבדלים עקרוניים. שני צירי התמיכה בסדר חברתי הקיים נמצאו בקשר עם מנגנון מתווך לרגשות, המשותף ברובו לשניהם. אך התמיכה בעמדות סמכותניות מתווכת עם מודעות נמוכה יותר למציאות החברתית הגזעניות (עמדות עיוורות צבע גבוהות), בעוד עמדות עיוורות צבע אינן חלק מציר התמיכה בדומיננטיות חברתית. אנו מייחסים את הבדל זה למאפייני הפרט שתומך בסמכותנות לעומת זה התומך בדומיננטיות חברתית. מגבלות המחקר העיקריות נגעו לייצוגיות המדגם, מערך המחקר (מחקר רוחב) ושאלוני המחקר. למרות שהמחקר נערך בקרב אוכלוסיית סטודנטים, שמהווים אוכלוסייה מחקרית המקובלת בספרות המחקרית; העובדה כי המחקר נערך בקרב מדגם של סטודנטים ולא בקרב מדגם מייצג של אוכלוסיית היהודים בישראל, לא מאפשרת להכליל את הממצאים מעבר לאוכלוסייה זו. מעבר לכך, לנוכח מכשולים מהותיים בדרך לאיסוף מדגם רנדומלי של סטודנטים, הדגימה לא הייתה הסתברותית. גם מערך המחקר לא מאפשר הסקה על סיבתיות או הוכחה לתהליך של השפעה אלא על קשרים בלבד בין המשתנים. מבחינה מתודולוגית מעגן המחקר את שיטת החקירה בתפיסתם הסובייקטיבית של הסטודנטים/השתתפו במחקר. שיטה העשויה להיות מושפעת מדיווחים מוטים בשל רצייה חברתית. למרות מגבלות אלו, מחקר זה ייחודי בשל בחינתו מודל תיאורטי שטרם נבחן בעולם או בישראל, ותורם לספרות מאחר שבוחן את התהליכים הפסיכולוגיים האחראיים על התפתחות עמדות גזעניות בקונטקסט הישראלי.

מבוא

יחסי יהודים-ערבים הם אחד הצירים המרכזיים במחקר על החברה הישראלית. בעשורים האחרונים הצטבר ידע רב על סוגיה זו. ברמת המקרו החוקרים עוסקים בהתפתחות האי-שוויון בין שתי הקבוצות לאורך שנות קיומה של מדינת ישראל ובהיבטים השונים של אי-שוויון זה, כפי שהם באים לידי ביטוי בחוקי המדינה, באופי מוסדותיה, בחינוך, בתעסוקה ועוד כיוצא באלה (אליעזר, 2000; המטה למאבק בגזענות בישראל, 2015; יפתחאל, 2000; סבירסקי וקונור-אטיאס, 2011; סבירסקי, קונור-אטיאס וקולובוב, 2008; סואן, 2005; סמוחה, 2000).

ברמת המיקרו נחקרו עמדות של פרטים, הן מהחברה היהודית והן מהחברה הערבית, זה כלפי זה (אליעזר, 2000; המטה למאבק בגזענות בישראל, 2013; 2014; 2015; המכון הישראלי לדמוקרטיה והמרכז הפלסטיני למדיניות ולחקר דעת קהל ברמאללה, 2016; סבירסקי וקונור-אטיאס, 2011; סבירסקי, קונור-אטיאס וקולובוב, 2008; סואן, 2005; סמוחה, 2000, 2001, 2013; קופרמינץ, סלומון, רוזן וחסייסי, 2007; Pew Research Center, 2016; Lamont et al., 2016). המחקרים מראים ששיעורי העמדות הגזעניות של אזרחים יהודים כלפי ערבים גבוהים, ובשנים האחרונות אף ניכרת עלייה במספר האירועים הגזעניים (המטה למאבק בגזענות בישראל, 2013, 2014, 2015; Lamont et al., 2016). אמנם יש ספרות נרחבת על מגמות האי-שוויון ברמת המקרו ועל העמדות ההדדיות של יהודים כלפי ערבים וערבים כלפי יהודים, אבל בולטים בהיעדרם מחקרים העוסקים בהבנת הדינמיקה של אימוץ עמדות גזעניות בידי יהודים, שהם חברי קבוצת הרוב בישראל, כלפי הערבים, חברי קבוצת המיעוט. זאת ועוד, אף שבספרות המחקרית בישראל מופיעות טענות על ההשלכות השליליות הרבות של החברות בקבוצה השלטת על חבריה (בר-טל, הלפרין, שרביט, רוזלר ורביב, 2008), אין מחקר אמפירי שבחן את תגובות היהודים בישראל כלפי תופעת הגזענות בחברה ביחס לערבים. המחקר הנוכחי מבקש להרחיב את הידע, הן על הגורמים הקשורים לאימוץ של עמדות גזעניות כלפי ערבים והן על הקשר בין עמדות גזעניות לתגובות חברי קבוצת הרוב היהודי לנוכח תופעת הגזענות כלפי ערבים בחברה הישראלית.

תופעת הגזענות: היבטים מוסדיים-מבניים, תרבותיים ואינדיבידואליים

גזענות היא יחס מפלה או דוחה המוקל על קבוצה אתנית מסוימת (סמוחה, 2001). הטענות הרווחות כיום בספרות המחקרית הן שתופעת הגזענות רחבה ומורכבת ושנדרש מבט הוליסטי, כדי להבין את נסיבות היווצרותה, את ביטוייה ואת השלכותיה על החברה ועל הפרט (נקומו, 1998; סמוחה, 1999; 2010; Mills, 1999; Omi & Winant, 2014; Sue, 2010; Thompson & Neville, 1999; 2013). רבים מהתיאורטיקנים כיום גורסים שיש לבחון את תופעת הגזענות ברמת המקרו: גזענות מוסדית-מבנית ותרבותית וברמת המיקרו: גזענות ברמה האינדיבידואלית (סמוחה, 2001, 2013; Sue, 1972; Jones, 1972; Thompson & Neville, 1999, 2010).

גזענות מהיבט מוסדי-מבני ותרבותי

ההיבט המוסדי-מבני של תופעת הגזענות מתייחס למבנה החברתי ומתרחש כאשר קבוצה אחת (המכונה קבוצת הרוב) היא דומיננטית, ויש לה זכויות יתר בהשוואה לקבוצה אחרת (המכונה קבוצת המיעוט). הגזענות המוסדית באה לידי ביטוי בפעולות ברמת המדיניות ובאופן ארגון החברה המנציחים את עליונותה של קבוצת הרוב על פני קבוצת המיעוט ואת האי-שוויון ביניהן (McIntosh, 1990; Mills, 1999; Neville, Lilly, Lee, Duran, & Brown, 2000; Omi & Winant, 2014; Thompson & Neville, 1999; 2013; Utsey, Ponterotto & Porter, 2008). לפי סמוחה (2001) הגזענות בישראל כלפי ערבים משתקפת ברמה המוסדית והמבנית דרך אופי הדמוקרטיה הנוהגת, דמוקרטיה אתנית. מצד אחד ניתנות לכל האזרחים זכויות שוות, ומצד אחר נשמרת הדומיננטיות של קבוצת הרוב האתני באמצעות זכויות יתר המוענקות לקבוצה זו (Lamont et al., 2016).

קיים חוסר צדק מאז הקמתה של מדינת ישראל, שבא לידי ביטוי בעיקר בהדרתם השיטתית של האזרחים הערבים בתחומים שונים כגון: כלכלה, חינוך, בריאות והדרה מהמרחב הציבורי. בהשוואה בין האוכלוסייה היהודית לאוכלוסייה הערבית נמצא שגם הפערים בשוק העבודה גדולים ומעידים על אי-שוויון במגוון תחומים: כוח העבודה, תעסוקה, הכנסה ועוני (קגיה, נבואני, מנור וחטאב, 2012).

אי-השוויון בתעסוקה בין הערבים ליהודים בא לידי ביטוי בכמה דרכים: ראשית, במשך השנים היו שיעורי האבטלה בקרב הערבים גבוהים יחסית לאלה שבקרב היהודים. הנתונים מהשנים האחרונות מראים כי אף שמספר המובטלים בקרב היהודים ירד בשנת 2009, מספר המובטלים בקרב האוכלוסייה הערבית עלה. שנית, הערבים נמצאים בשוליו של שוק העבודה, דבר היוצר חוסר ביטחון תעסוקתי. שוק העבודה פולט אותם ראשוניים בעתות שפל, וקולט אותם אחרונים בעתות צמיחה. בנוסף, הערבים מרוכזים בענפים ובמשלחי יד המתאפיינים במיומנות נמוכה, בעוד המועסקים היהודים, מרוכזים בענפים

ובמשלחי יד הדורשים מיומנות גבוהה. סיכויו של עובד ערבי לעסוק במשלח יד ההולם את השכלתו נמוכים הרבה יותר מסיכויו של יהודי בעל השכלה זהה (קגיה ועמיתים, 2012).

במשך השנים היו שיעורי ההשתתפות בכוח העבודה בקרב הערבים בישראל נמוכים בהשוואה לשיעורי ההשתתפות בקרב היהודים. כך בשנת 2009 היה שיעור ההשתתפות בקרב הערבים 40.5% לעומת 60% בקרב היהודים. לשיעורי ההשתתפות נמוכים מספר סיבות, ביניהן עזיבתם המוקדמת של הגברים הערבים את כוח העבודה (גיל 45 לעומת הגברים היהודים גיל 55). זאת בשל העובדה שגברים ערבים רבים מועסקים בענפים ובמשלחי יד הדורשים מאמץ פיזי, ולכן עם הירידה ביכולתם הפיזית בשנות הארבעים לחייהם חלה ירידה גם בשיעורי ההשתתפות שלהם (קגיה ועמיתים, 2012).

נתוני שוק העבודה מעידים ששכרם של הערבים נמוך במידה ניכרת משכרם של היהודים. בשנת 2009 עמד השכר הראלי לשעה על כ- 27 ש"ח בקרב הערבים, לעומת 44 ש"ח בקרב היהודים - פער של 62% לטובת היהודים. לדעת חוקרים, השכר הנמוך בקרב הערבים מקורו באפליה בשכר ובהיצע מצומצם של מקומות עבודה (קגיה ועמיתים, 2012).

גם שיעורי העוני בקרב האוכלוסייה הערבית גבוהים משמעותית לעומת שיעורי העוני בקרב כלל האוכלוסייה בישראל. במדידה לפי נתוני הכנסה פנויה בשנים 2010-2011, שיעור משקי בית מתחת לקו העוני בקרב כלל האוכלוסייה בישראל עמד על 18% לעומת 44% בקרב האוכלוסייה הערבית בישראל. כמו כן, שיעורי העוני, בקרב האוכלוסייה הערבית בקרב משפחות הכוללות מפרנסים, גבוהים משמעותית (35%), גם לעומת כלל האוכלוסייה בישראל (12%) (בלייך, 2015). בקרב המשפחות הערביות תחולת העוני גבוהה ב- 38.3% בהשוואה למשפחות היהודיות. לא רק שבקרב הערבים יש יותר עניים, הם גם עניים יותר (קגיה ועמיתים, 2012).

ביטוי אחר של הנצחת הסטטוס-קוו הלא שוויוני בין שתי הקבוצות הוא שלמרות הזכויות הפוליטיות שניתנו לערביי ישראל, הזכויות המאפשרות השתתפות שווה במרחב הציבורי (קגיה ועמיתים, 2012) ואינטגרציה חברתית הן מוגבלות (Sa'adi, 2002). עדות לכך היא הפערים הרבים בין יהודים לערבים בישראל בכל היבטי החיים: בריאות, מערכת החינוך, פוליטיקה, תנאי המגורים, מצבן של הרשויות המקומיות וחיי התרבות (Hareven, 2002).

כשמדובר בפערים במצב הבריאות בישראל מאפיין הלאום הוא אחד המאפיינים החשובים (קגיה ועמיתים, 2012). בישראל יש פערים בין יהודים לערבים בכל הנוגע למצב הבריאות. פערים אלו נמדדים בשיעורי תחלואה, בתוחלת חיים ושיעורי תמותה כללית ובתמותת תינוקות (ערבים בהשוואה ליהודים סובלים יותר מעישון, מסרטן ריאות, סרטן השד, השמנת יתר, ממחלות לב וכלי דם ודכאון). במרוצת השנים חלה עלייה בתוחלת החיים בכלל האוכלוסייה בישראל, אולם הפער בין יהודים לערבים נשמר ואף התרחב (חטאב וקאגיה, 2011).

היחס המפלה כלפי מערכת החינוך הערבית בא לידי ביטוי באופנים רבים: החל בתקצוב, שלא מאפשר לחינוך הערבי להביא לידי ביטוי את הייחוד הלאומי במסגרת ארגונית ניהולית נפרדת, וכלה באפשרות הקיימת במערכת היהודית לקיים מערכות דתיות נפרדות, בעוד משרד החינוך אינו מאפשר לחינוך הערבי מערכת נפרדת על בסיס דת. בתחילת שנת הלימודים תשע"ו שבתו בתי הספר הנוצריים במשך כמעט חודש, בדרישה להשוות את תנאי המימון שלהם לאלו של בתי הספר החרדים. חוקרים טוענים כי היחס הציבורי והתקשורתי לשביתה מעיד גם הוא על השוליות המיוחסת לחינוך זה, כאשר לא ניתן סיקור תקשורתי ולא היה הד ציבורי לשביתה זו (כאשר 33,000 תלמידים ערבים היו מושבתים מלימודים) (בלס, 2015).

מבחינת אפשרויות ההשתלבות בפוליטיקה והייצוג הפוליטי של ערבים בישראל, העבר מראה שאף שלערבים יש זכויות פוליטיות שוות ליהודים בישראל – כאשר הם יכולים לבחור ולהיבחר (Sa'adi, 2002) – נחיתותם באה לידי ביטוי בכך שמעולם לא הוזמנה מפלגה ערבית לקואליציה בכנסת, ורוב אזרחי ישראל לא רואים ראש ממשלה ערבי כמציאות אפשרית (Lamont et al., 2016). בנוסף, בשנים האחרונות מתחזקות מגמות גזעניות וקריאות להדרה רחבה ועמוקה יותר של האוכלוסייה הערבית, הן במישור החקיקה בכנסת (כמו למשל חוק הנכבה, חוק הנאמנות, חוק ההמנון, חוק היישובים הקהילתיים או חוק האזרחות) והן במישור הציבורי, כמו למשל הוצאת פסקי ההלכה האוסרים על יהודים להשכיר או למכור בתים לערבים (קגיה ועמיתים, 2012). קיימות דוגמאות רבות נוספות לאפליה של ערבים בישראל, אך ניתן להסיק מדוגמאות אלו שעל אף שלערביי ישראל יש זכויות כאזרחים, הם סובלים מאפליה שיטתית (Lamont et al., 2016).

ההיבט השני (ברמת המקרו) לגזענות בישראל כלפי ערבים הוא בהיבט התרבותי המתבטא באמונה (מודעת או לא מודעת) של חברי קבוצת הרוב בעליונותם כקבוצה. אמונה בכך שהערכים של התרבות הדומיננטית הם הנורמות. העליונות מצדיקה ומשרתת את שמירת הסטטוס-קוו של אפליה ומושרשת במודע ושלא במודע דרך תהליכי חברות (Jones, 1972; Mills, 1999; Sue, 2003; Thompson & Neville, 1999). כך, לדוגמה, טוען סמוחה (2001) שבדמוקרטיה אתנית, כמו זו הנוהגת בישראל, תרבותו של המיעוט הערבי נחשבת לנחותה, ועל כן נשמרים ההבדלים האתניים והא-סימטריה בולטת. הפרט, בן המיעוט, נתפס כמאיים על "הטוהר האתני" של קבוצת הרוב, ועל כן אין לגיטימיות אמיתית לזכותו להיטמע וכמעט בלתי אפשרי לו לעשות זאת. כמו כן אין מכבדים את זכות הערבים לתרבות נפרדת שוות מעמד לתרבותם של היהודים, ואין מאפשרים לערבים לקחת חלק ביצירת תרבות ישראלית משותפת (סמוחה, 2001; Sa'adi, 2002; Bourhis & Dayan, 2004).

גזענות מההיבט האינדיבידואלי

עמדות קדומות גזעניות

ההיבט האינדיבידואלי של תופעת הגזענות הוא הדעות הקדומות הגזעניות של הפרט (Jones, 1972). דעה קדומה גזענית/אתנית מאפיינת עמדות² של חברי קבוצת הרוב כלפי המיעוטים הגזעיים, האתניים והדתיים בחברה מסוימת (Jones, 1972). מהות הדעה הקדומה היא עוינות נטולת בסיס עובדתי כלפי האחר, בין אם הוא קבוצה ובין אם הוא פרט השייך לקבוצה (Allport, 1954). לעוינות זו יש ביטויים רגשיים, כמו לעג (או בוז), אי אהדה וסלידה, וביטויים התנהגותיים, כמו אפליה או תקיפה אלימה. בדרך כלל דעה קדומה כלפי חבר קבוצת מיעוט אתני/גזעי היא שלילית, אף שתיתכן גם דעה קדומה חיובית (Allport, 1954).

יש עדויות רבות לעמדות קדומות גזעניות של יהודים כלפי ערבים בישראל ברמת הפרט (אליעזר, 2000; המטה למאבק בגזענות בישראל, 2013, 2014, 2015; סבירסקי וקונור-אטיאס, 2011; סבירסקי ועמיתים, 2008; סואן, 2005; סמוחה, 2000, 2001, 2013; קופרמינץ ועמיתים, 2007; Lamont et al., 2016; Pew Research Center, 2016; Soen, 2002). העמדות הקדומות הגזעניות של יהודים כלפי ערבים באות לידי ביטוי ברגש, באופן החשיבה ובהתנהגות. יהודים משמיעים התבטאויות גזעניות נגד ערבים (המטה למאבק בגזענות בישראל, 2013, 2014, 2015; סמוחה, 2001, 2013; Lamont et al., 2016). כשליש מהם תופסים את האזרחים הערבים כאלימים, כפורעי חוק וכנחשלים וטוענים שלעולם לא יגיעו לרמה התרבותית שלהם (סמוחה, 2013; Bourhis & Dayan, 2004; Fishman, Rattner, & Weimann, 1987). חלק מהיהודים תופסים את הערבים כנטולי פוטנציאל להגיע לרמת ההתפתחות של יהודים, כעובדים גרועים, כמלוכלכים וכאלה שאין חיי היהודים חשובים בעיניהם (סמוחה, 2001). מחקרים אף מעידים על כך שיהודים מפגינים כלפי האוכלוסייה הערבית עמדות של הפרדה ובידול (לא מוכנים לאפשר לערבים להשתלב בחברה היהודית, לקחת בה חלק או לאמץ את תרבותה) (Bourhis & Dayan, 2004; Pew Research Center, 2016). דוח הגזענות לשנת 2015 של המטה למאבק בגזענות בישראל (2015) מדווח שמספר אירועי הגזענות של יהודים כלפי ערבים בישראל גדל פי שלושה מזה שבשנה שקדמה לה.

עמדות גזעניות עיוורות צבע

בעקבות שינויים שחלו ב-20 השנים האחרונות במבנה חברתי בעולם (לדוגמה: ריבוי הגירה) (Neville, 1999; Worthington, & Spanierman, 2001; Omi & Winant, 2014; Thompson & Neville, 1999) ובשל העדר לגיטימציה חברתית לבטא במישרין עמדות גזעניות כלפי קבוצות מיעוט (Bonilla-Silva, 1997), לפחות בחלק (Gaertner & Dovidio, 1986; Dovidio & Gaertner, 2002; McConahay, 1986).

²עמדות הן הערכה חיובית או שלילית של אובייקט. האובייקט יכול להיות נושא חברתי, קבוצה, מוסדות ועוד. עמדות מורכבות מהיבטים שונים ועשויות לכלול כל אחד מההיבטים האלה – קוגניטיבי (אמונות ורעיונות שאנשים מחזיקים כלפי מושא העמדה), רגשי (תחושות ורגשות) והתנהגותי (נטייה מוקדמת לפעולה) – אך לא חייבות לכלול את כולם (Weiten, 2011).

מהמקרים, יש פרטים המתקשים לשמור על דימוי עצמי חיובי בעודם מחזיקים בעמדות גזעניות (Dovidio & Gaertner, 2002; McConahay, 1986). על כן עמדותיו הגזעניות של הפרט עשויות להיות סמויות, לעתים אף מעצמו. חוקרים מתייחסים לעמדות גזעניות אלה כאל ביטויים עדכניים מאוד של גזענות (Bonilla-Silva, 2010, 2016; McConahay, 1986; Neville et al., 2001), הבאים לידי ביטוי בעמדות גזעניות "עיוורות צבע" (Color blind racial attitudes).

עמדות עיוורות צבע נובעות מאידיאולוגיה של הטמעה, שעיקרה ניסיון להתעלם מהשוני בין קבוצות גזעיות או למזער אותו (Apfelbaum, Norton, & Sommers, 2012; Bonilla-Silva, 2010, 2016; Dovidio & Gaertner, 2002; McConahay, 1986; Neville et al., 2001; Plaut, Thomas, & Goren, 2009). עמדות אלה באות לידי ביטוי בקרב הפרט, חבר קבוצת הרוב, כאשר הוא מכחיש את קיומה של גזענות ברמה המוסדית-מבנית, מתעלם ממנה או עושה לה רציונליזציה (Bonilla-Silva, 2010, 2016; Neville et al., 2001). כלומר: עמדות עיוורות צבע מבטאות אי מודעות של הפרט לגזענות ברמה המבנית-מוסדית. כדי שיוכל להמשיך לתפוס את עצמו כאדם מוסרי, הפרט מעדיף לא לראות שיש בחברה אי-שוויון ושהוא שייך לקבוצה הנהנית מזכויות היתר. גישה זו עלולה באופן לא מודע לקדם אפליה גזעית כנגד חברי קבוצות המיעוט, בהציגה מצג מוטעה של המציאות. אף שברובה הגדול הספרות על עמדות עיוורות צבע תיאורטית במהותה, מצאו מחקרים שהן מורכבות, רב ממדיות ומשקפות את מידת מודעותו של הפרט למבנה החברתי הגזעני (Neville et al., 2001).

במחקר זה שימש המושג עמדות עיוורות צבע, כדי לייצג את מידת מודעותו של הפרט היהודי למבנה חברתי גזעני כלפי ערבים בישראל. בישראל ניתן למצוא ביטויים שונים (כמו הכחשה והתעלמות מהאי-שוויון) לעמדות גזעניות עיוורות צבע של יהודים כלפי ערבים. מחקרים בקרב יהודים העלו ממצאים שונים ומנוגדים בנוגע לשאלות אם האזרחים הערבים מופלים לרעה בישראל, כיצד ומה הן הסיבות לכך (עלי וענבר, 2011). הרמן ועמיתים (2012), למשל, מצאו שרוב היהודים (58.3%) סבורים שאין ערביי ישראל מקופחים. עלי וענבר (2011), לעומתם, מצאו שרוב היהודים (74%) מכירים בכך שהאזרחים הערבים מופלים לרעה במידה זו או אחרת, אך רק 40% מהם מוכנים לתוכנית לצמצום פערים בין יהודים לערבים.

כפי שניתן לראות, עמדות עיוורות צבע בישראל עשויות להתבטא בהכחשת אי השוויון והאפליה של ערבים, בעזרת הצדקה של המציאות החברתית הקיימת. חוקרים טוענים כי עמדות קדומות תורמות לשימור המצב החברתי הרווח הנובע מאי שוויון ברמה המוסדית (בר-טל ועמיתים, 2008), וזאת דרך דה-לגיטימציה של הערבים בישראל ואימוץ עמדות קדומות גזעניות על פיהן ערבים מתויגים כפרימיטיביים, חסרי תרבות, פראי אדם נחשלים, פחדנים, אכזריים ורשעים (Bar-Tal & Teichman, 2005).

ניתן למצוא בספרות המחקרית מחקרים הטוענים לקשר סיבתי בין עמדות עיוורות צבע לבין עמדות קדומות גזעניות (Brewer & Brown, 1998; Plaut et al., 2009; Richeson & Nussbaum, 2004). לדוגמה: במחקר שבחן את הקשר בין עמדות עיוורות צבע של לבנים בארה"ב כלפי מיעוטים שונים, לבין אווירה במקום העבודה, נמצא שאימוץ עמדות עיוורות צבע עודד התנהגות מפלה באופן גזעני כלפי חברי קבוצת מיעוט (Plaut et al., 2009). מחקרים אחרים שנערכו בקרב סטודנטים בארצות הברית, במסגרת קבוצות ניסוי, מצאו שאימוץ עמדות עיוורות צבע של חברי קבוצת הרוב (לבנים) מחזקת את העמדות הקדומות כלפי קבוצת החוץ³ (מיעוטים שונים) (Goff, Jackson, Nichols, Allison, & Di Leon, 2013; Richeson & Nussbaum, 2004).

לעומתם, מחקרים שנערכו לבדיקת הקשר בין מדדים שונים של עמדות גזעניות לבין עמדות עיוורות צבע לא טוענים לסיבתיות בקשר בין שני המשתנים, אלא על קשר חזק וחיובי ביניהם (Bonilla-Silva, 2010; Neville et al., 2000; Neville et al., 2001).

על כן אנו מסיקים שלא ניתן לקבוע בוודאות את כיוון הקשר בין דעות קדומות גזעניות ועמדות עיוורות הצבע, כלומר מה קדם למה (Bonilla-Silva, 2010; Neville et al., 2000; Neville et al., 2001). במחקר זה נבחנה אפוא ההשערה שיימצא קשר חיובי בין עוצמת עמדות עיוורות הצבע של הפרט היהודי כלפי ערבים בישראל לבין עמדותיו הקדומות הגזעניות כלפיהם. כלומר: ככל שעוצמת עמדות עיוורות הצבע גבוהה יותר (מודעותו נמוכה יותר), כך תהיה עוצמת עמדותיו הגזעניות כלפי ערבים גבוהה יותר ולהיפך, ככל שעוצמת עמדותיו עיוורות הצבע של הפרט תהיה נמוכה יותר (מודעות גבוהה יותר), כך עוצמת עמדותיו הגזעניות כלפי ערבים נמוכה יותר.

אף שבעשורים האחרונים הצטבר ידע על יחסי יהודים-ערבים בחברה הישראלית, הן ברמת המקרו והן ברמת המיקרו (אליעזר, 2000; המטה למאבק בגזענות בישראל, 2013, 2014, 2015; סבירסקי ועמיתים, 2008; סבירסקי וקונור-אטיאס, 2011; סואן, 2005; סמוחה, 2000, 2001, 2013; קופרמיץ ועמיתים, 2007; Lamont et al., 2016) ועל ההשפעות השליליות של חברות בקבוצת הרוב על חבריה (בר-טל ועמיתים, 2008), בולטים בהיעדרם מחקרים, השואלים מה מביא יהודים לאמץ עמדות גזעניות ועמדות עיוורות צבע כלפי ערבים והבוחנים את תגובותיו של הפרט היהודי לנוכח גזענות כלפי ערבים בישראל. במחקר זה ביקשנו אפוא לבחון את הקשר בין מודעותו של הפרט היהודי לגזענות המוסדית-התרבותית הרווחת כלפי ערבים בחברה הישראלית (עמדות גזעניות עיוורות צבע כלפי ערבים); עמדותיו

³ הזוהות של הפרט מתבססת על הקבוצה אליה שייך. הקבוצה יכולה להיות למשל: לאום, מעמד חברתי, משפחה, או קבוצת כדורגל. קבוצה אליה הפרט שייך מהווה מקור חשוב לדימוי העצמי שלו ולזהות החברתית שלו, שייכות. לכן פרטים מחלקים את העולם "לאנחנו והם" בהתבסס על קטגוריות חברתיות. הקבוצה החברתית אליה הפרט שייך היא קבוצת הפנים, וחברי קבוצות אחרות הן קבוצות החוץ (Tajfel & Turner, 1979).

הקדמות הגזעניות כלפי ערבים ; ותגובותיו לגזענות כלפי ערבים (אשמה ואמפתיה לנוכח גזענות ופחד מערבים).

מבט היסטורי בחקר גזענות ועמדות גזעניות

ניתן לראות שינוי במהלך מאה השנים האחרונות בניסיון להסביר מה מביא פרטים לאמץ עמדות גזעניות. תחילה הצדיקו את קיומה של הגזענות, ופיתחו תיאוריות שעסקו בהסבר הגורמים לנחיתות של קבוצות מסוימות. ברבות השנים הגיעו החוקרים להבנה שגזע אינו דבר מוחשי (Bonilla-Silva, 1997), ועקב כך פיתחו תיאוריות מורכבות המסבירות את הגורמים שבגינם הפרט מאמץ עמדות גזעניות : גורמים מוסדיים בחברה שהוא חי בה ; השפעת המציאות החברתית ותפיסתו של הפרט אותה ; מאפייניו של הפרט ונטיותיו האישיות (Duckitt, 2001, 2010).

עד שנות ה-20 של המאה הקודמת רווחה הדעה שגזע הוא מהות המצדיקה את הנחיתות של קבוצות מסוימות בחברה. עקב שינויים היסטוריים ומחקר תיאורטי החלו מאז חוקרים לטעון שאין הצדקה לעמדות גזעניות, והחלה מדידה של עמדות אלה (שנהב ויונה, 2008 ; Duckitt, 2010). בשנות ה-30 וה-40 נעזרו בגישה פסיכודינמית אוניברסלית כדי להסביר מדוע הפרט מאמץ עמדות גזעניות. הטענה המובילה היתה שהפרט מפעיל מנגנון הגנה, עקב עוינות המופנמת ומושלכת על גורם חיצוני, שער לעזאזל, שכלפיו מופנות העמדות הגזעניות (Moore, 2000). המסקנה של החוקרים אז היתה, שאם הקבוצה שכלפיה מופנות העמדות הגזעניות תיטמע בכלל, (דרך אסימילציה וכור היתוך), השוני הגורם לעוינות כלפיה יפחת וכך יצטמצמו גם גילויי הגזענות (Duckitt, 2010; Gordon, 1964). בשנות ה-50 גובשו עוד הסברים פסיכולוגיים לאימוץ עמדות גזעניות. ההסבר המוביל היה החינוך שקיבל הילד בבית. נטען שאנשים בעלי אישיות סמכותנית, הנובעת מנוקשות הורית ומחינוך המבוסס על ענישה, נוטים לאמץ עמדות גזעניות (הורקהיימר, 2003 ; Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinson, & ; Sanford, 1950; Allport, 1954; Duckitt, 2010).

לאורך השנים התחוור שלא די בהתמקדות ברמת הפרט, כדי להסביר את התופעה, והחלה להתפתח ההבנה שעמדות קדומות וגזענות הן תופעות מורכבות ושיש להרחיב את נקודת המבט, כדי לזהות את מנעד הגורמים לאימוץ עמדות גזעניות ולגזענות (Thompson & Neville, 1999). משנות ה-60-70 של המאה הקודמת עבר השיח על הגזענות מדיון ברמת הפרט לדיון המתייחס להיבטים חברתיים ותרבותיים, והמאבק בגזענות התנהל, לא דרך הניסיון לשנות את הפרט, אלא דרך התבוננות על החברה ככלל, דרך מאבק לזכויות אדם והשתלבות. אך עדיין חסרו בשיח ההיבטים של כוח חברתי ודומיננטיות. כאשר בעקבות המאבק והשינויים החוקתיים חוסלה ההפרדה הגזענית בארצות

הברית, אך הפערים החברתיים והגזענות נשארו בעיניהם, החל שיח על גזענות מודרנית שביקש לחשוף את מבני הכוח לשמירת עליונותם של הלבנים על השחורים (Duckitt, 2010).

בשנות ה-80-90 נסב הדיון האקדמי על השאלה כיצד למגר את הגזענות. החוקרים הופתעו לגלות

שאנשים מביעים אמונה בשוויון זכויות, אך בה בעת מחזיקים בדעות קדומות מוסוות. במרכזה של התיאוריה השלטת אז עמדה ההבנה, שהאדם מעדיף בבירור את קבוצתו, ומאמץ עמדות קדומות כלפי קבוצות חוץ. עקב כך השתנה אופן ה"טיפול" בעמדות קדומות, ונזנחו רעיונות ההיטמעות, עיוורון הצבע ואימוץ רב תרבותיות (Alba & Nee, 1997; Duckitt, 2010).

עם תחילת המאה ה-21 החל חקר הגזענות להתרחב מעבר ליחסי שחורים-לבנים בארצות הברית. מתקפת הטרור שאירעה ב-11 בספטמבר 2001 העלתה שאלות, כגון מה מניע שנאה ועוינות בין קבוצתית המאיימות על הביטחון העולמי. אז החל המחקר לשלב את הגורמים הקוגניטיביים של הפרט, את המציאות החברתית ואת היחסים בין הקבוצות השונות (Duckitt, 2001, 2010; Omi & Winant, 2014). חקר העמדות כיום לוקח בחשבון שלעמדות גזעניות יש פן גלוי וסמוי והן נבדלות בעוצמתן בין אינדיבידואלים. הטענות הרווחות הן ששורשי העמדות הגזעניות מצויים באמונות אידיאולוגיות של הפרט ושהגורמים להבדלים בין פרטים שונים נובעים בין השאר מיחסי כוח בין קבוצות שונות בחברה, בייחוד אלה שיש ביניהם איום, תחרות ואי-שוויון (Bonilla-Silva, 1997, 2010, 2016; Duckitt, 2010; Lamont et al., 2016; Omi & Winant, 2014).

במקביל לחקר הגורמים לעמדות גזעניות בקרב הפרט, נערך לאורך השנים מחקר נרחב על ההשלכות הפסיכולוגיות-חברתיות של הגזענות. אלה נחלקים בספרות המחקרית לשלושה תחומים: התחום הראשון, שרוב המחקר עוסק בו, הן ההשלכות השליליות הכבדות שהפרט, קורבן הגזענות, וקבוצתו משלמים (Brown, 2003; Carter, 2007; Feagin, 2010). התחום השני הוא השלכות שליליות עבור החברה כולה (המכונות בספרות המחקרית "מחירים") (Feagin & Vera, 1995), והשלישי הוא תגובתו לגזענות של הפרט חבר קבוצת הרוב (Feagin & Vera, 1995; Goodman, 2001; Karp, 1981; Kivel, 2002; Spanierman & Heppner, 2004; Spanierman, Oh, Poteat, Hund, McClair, Beer, & Clarke, 2008). חקר התחום השלישי מצומצם, אך תופס תאוצה ב-20 השנים האחרונות (Carter, 2007; Feagin, 2010). במסגרת חקר תגובות הפרט לגזענות, מבקש מחקר זה להרחיב את הידע על הקשר בין מודעותו של הפרט חבר קבוצת הרוב לגזענות, עמדותיו הגזעניות ותגובותיו לגזענות. בשנים האחרונות החל להצטבר גוף ידע אמפירי (Spanierman & Heppner, 2004), שקדמה לו כתיבה מושגית שהמשיגה "מחירים" שונים שחברי קבוצת הרוב משלמים על השתייכותם לקבוצה זו ושרטטה את השפעותיה השליליות הרבות עליהם (בר-טל ועמיתים, 2008; Bowser & Hant, 1981; ;

(Feagin & Vera, 1995; Goodman, 2001; Kivel, 2002). בין השפעות אלה ניתן למנות תגובות של פחד, אשמה וכעס (בר-טל ועמיתים, 2008; Goodman, 2001; Kivel, 2002), בושה, מבוכה, אדישות וייאוש (Kivel, 2002), כאב (Goodman, 2001), ירידה בביטחון העצמי של הפרט (Kivel, 2002), אי קבלה עצמית ותפיסה עצמית נמוכה (Helms, 1993). מחקרים אמפיריים הציעו תיעוד חלקי של תגובות רגשיות אלה (Iyer, Leach, & Crosby, 2003; Poteat & Spanierman, 2008; Spanierman & Heppner, 2004;) (Spanierman et al., 2008). על בסיס המשגות אלה פותחה התיאוריה שתיבחן במחקר זה: תיאוריית תגובות הפרט חבר קבוצת הרוב לגזענות (תפורט בהמשך הפרק) (Spanierman & Heppner, 2004;) (Spanierman & Soble, 2010).

בהתאם לגישות המאפיינות את חקר הגזענות בשנים האחרונות וכהיענות להצבעת החוקרים על הצורך במחקר שיבהיר סוגיות שונות (עמדות הפרט כלפי המבנה החברתי הלא שוויוני, עמדות הפרט כאינדיבידואל וכחלק מקולקטיב, מודעותו של הפרט למציאות החברתית הגזענית ותגובותיו הרגשיות) (Bonilla-Silva, 2010, 2016; Duckitt, 2010; Feagin, 2010; Omi & Winant, 2014; Thompson & Neville, 1999), מחקר זה ביקש ליצור מודל אינטגרטיבי שיאפשר להגיע להבנה עמוקה ורחבה יותר בדבר אימוצן של עמדות גזעניות והקשר שלהן לתגובותיו של הפרט חבר קבוצת הרוב לגזענות. המודל האינטגרטיבי מורכב מהמודל הדו-תהליכי (Duckitt, 2001), שיוצג להלן, ומתיאוריית התגובות של חברי קבוצת הרוב כלפי תופעת הגזענות (Spanierman & Heppner, 2004) שתוצג בהמשך. גזענות היא תופעה עולמית אוניברסלית (Feagin & Vera, 2010; The World Value Survey,) (2014). חוקרים בעולם טוענים לדמיון באופן שתופעת הגזענות באה לידי ביטוי בין מדינות וחברות שונות, וכן ליחודיות התופעה (סמוחה, 2001; Lamont et al., 2016). לכן, לפני שנעסוק בהרחבה בתיאוריית השונות עליהן התבסס המודל בבסיס מחקר זה, ניבחן כיצד תופעת הגזענות בישראל דומה או ייחודית לעומת מדינות אחרות בעולם.

היבטים ייחודיים לישראל

בשל המחסור בידע מחקרי, על תופעת הגזענות כלפי ערבים בישראל, חשוב לדון בה ובמספר מאפיינים ייחודיים למציאות וליחסים החברתיים בישראל, העשויים להשפיע עליה. במחקר זה התבססנו לרוב על מידע שנאסף בארצות הברית, בנוגע ליחסי לבנים שחורים (גוף הידע הרחב ביותר כיום בנושא גזענות ויחסים בין קבוצות).

גזענות היא תופעה עולמית אוניברסלית. בסקר הערכים העולמי החמישי, שנערך בין השנים 2005-2008 ב-57 מדינות מסביב לעולם, נמצא ש-53% מהאנשים לא סומכים או לא סומכים כלל על "אנשים מלאומים אחרים" (The World Value Survey, 2014). אך למרות זאת, כשניגשים לבחון את תופעת הגזענות במרחב מסוים, יש לקחת בחשבון, הן את התהליכים ההיסטוריים-החברתיים של

התהוות הגזענות באותו מרחב (Bonilla-Silva, 1999; Omi & Winant, 2014) והן את המציאות החברתית השוררת שיוצרת את האי-שוויון בין הקבוצות: את המנגנונים המוסדיים והחברתיים, את הפרקטיקות ואת היחסים החברתיים (Bonilla-Silva, 1997; Chors & Duckitt, 2012; Duckitt, 2001; Lamont et al., 2016).

בישראל סובלות מגזענות קבוצות חברתיות שונות: ערבים, יהודים ממוצא מזרחי, יהודים יוצאי אתיופיה, יהודים יוצאי מדינות חבר העמים ועוד. אך כשמשווים בין הקבוצות השונות, מוצאים שהערבים הם הקבוצה המודרת ביותר (המטה למאבק בגזענות בישראל, 2015; Lamont et al., 2016). זו היתה אחת מהמוטיבציות לבחון במחקר זה יחסי יהודים-ערבים. מכיוון שישנו מעט ידע מחקרי על הגורמים לעמדות גזעניות של יהודים כלפי ערבים ועל תגובות הפרט היהודי לגזענות כלפי ערבים בישראל, התבססנו על ספרות נרחבת שנאספה בעיקר בארצות הברית, רובה על יחסי לבנים-שחורים בצפון אמריקה. כעת נבחן אפוא את ההבדלים בין האוכלוסיות ומאפיינים ייחודיים למציאות החברתית, המבנית וההיסטורית של יהודים בישראל.

חוקרים מציינים חמישה גורמים עיקריים שייחודים לישראל לעומת ארה"ב המשפיעים על עמדותיהם של יהודים בישראל כלפי ערבים: עצם היותה של ישראל מדינת הלאום היהודי (סמוחה, 2001); הציונות; הסכסוך הישראלי-הערבי (פלסטיני); האמונה בדבר עוינות העולם כלפי היהודים (בר-טל, 2007); והפנוטיפ של חברי הקבוצות (Lamont et al., 2016). ניתן לשים לב שארבעת הראשונים מקורם בשורשים ההיסטוריים של יחסי הקבוצות הנידונות, וזה שהתחולל בישראל שונה מהותית מהתהליך ההסטורי בארצות הברית. לשחורים שם היסטוריה של עבדות, בעוד שבישראל השורשים ההיסטוריים מבוססים על לאומיות (הלאום היהודי לעומת הלאום הפלסטיני) ועל גבולות חוקיים של אזרחות שנמצאות ביסודות ובתנאים ההיסטוריים שבהם הוקמה מדינת ישראל (Lamont et al., 2016). כעת נסקור בהרחבה את חמשת גורמים אלו וכיצד הם באים לידי ביטוי בישראל ביחסים בין היהודים לערבים.

מדינת ישראל כמדינת הלאום היהודי: אמנם הסובלנות כלפי האחר היא בסיסה של

הדמוקרטיה, אבל סמוחה (2001) מציין שערביי ישראל מעמידים את הדמוקרטיה הישראלית במבחן קשה ומתמיד. הכרה באזרחים הערבים כישראלים מחייבת ניתוק בין היהדות לישראליות. דמוקרטיה פירושה שוויון לכול, אבל מדינה יהודית מחייבת להבחין בין יהודים ללא יהודים ולהעניק מעמד ייחודי וזכויות יתר ליהודים (גזענות מוסדית). שני העקרונות סותרים זה את זה.

הציונות היא גורם מרכזי המשפיע על מכלול היחסים בין הרוב היהודי למיעוט הערבי. הציונות

עדיין מכוונת את מדיניותה וקובעת את אופייה של מדינת ישראל כמדינה יהודית וכמדינתו של העם היהודי, ולא כמדינת כל אזרחיה. עולה השאלה: איך תוכל אפוא מדינה שנועדה ליהודים לגזור גזירה

שווה כלפי אזרחיה הערבים. מצב זה מעמיד חיץ בין שתי החברות. הרוב היהודי בנה את החברה על פי תפיסותיו וצרכיו, והוא גם זה השולט בה, מנהל אותה ונהנה מעדיפות ברורה בגישה לכל המשאבים. מציאות זו היא דוגמה למצב אובייקטיבי של כפיפות מבנית: מיסוד מעמדם הנחות של הערבים במערכת הכוח, בחלוקת המשאבים ובקביעת כללי המשחק (בר-טל, 2007; סמוחה, 2001; Lamont et al., 2016). חוקרים רבים רואים בכפיפות מבנית כמו זו, ביטוי למציאות גזענית (Bonilla-Silva, 2010, 2016; Feagin, 2010; Omi & Winat, 2014).

הסכסוך הישראלי-הערבי (הפלסטיני) הוא אחד הסכסוכים הבלתי נשלטים הבולטים במאה שנים האחרונות. זהו סכסוך על יעדים ואינטרסים מוחשיים ובלתי מוחשיים, ששתי החברות, היהודית-הישראלית והפלסטינית, מייחסות להם חשיבות מכרעת ואף קיומית: שטחים, הגדרה עצמית, הקמת מדינה, משאבי טבע, הישגים כלכליים, ביטחון אישי וקולקטיבי וערכים (בר-טל, 2007; המכון הישראלי לדמוקרטיה והמרכז הפלסטיני למדיניות ולחקר דעת קהל ברמאללה, Bar-Tal & Teichman, 2016; 2005).

חברות שנמצאות בקונפליקט מפתחות תפיסת עולם ייחודית המאפשרת ראייה ותפיסה מובנית של המציאות, משמשת פריזמה שדרכה חברי הקבוצה בוחנים את התנסויותיהם, אירועים ומידע חדש ומאפשרת לאנשים להתארגן ולהבין את ההקשר של הקונפליקט שהם חיים בו. מעבירים ומנחילים אותה, בין השאר, דרך התקשורת, המערכת הפוליטית ומערכת החינוך (בר טל, 2007; Bar-Tal, Sharvit, 2012; Halperin, & Zafran, 2012).

בישראל, תפיסות העולם של הפרט היהודי מבוססות בין השאר על אמונות חברתית הקשורות לצדקת היעדים הישראליים, בניית דימוי קולקטיבי חיובי, תפיסה עצמית כקורבן. ההסברים לתחילתו של הסכסוך, יוצרים בין השאר ראייה חד צדדית בקרב היהודים: רציונל לשיבת היהודים לארצם ושוללים את הלגיטימיות של הטענות של הפלסטינים לזכות הגדרה עצמית כלאום. ההסברים לסכסוך עוסקים בחשיבות העליונה של בניית בית לאומי לעם היהודי בישראל ומסבירים את התנגדות הערבים למהלך היסטורי זה כלא רציונלית ולא מוצדקת, ובכך מייחסים לערבים אחריות בלבדית לפרוץ הסכסוך (בר טל, 2007).

האמונה בדבר עוינות העולם כלפי היהודים: לזיכרון הקולקטיבי, כפי שהוא בא לידי ביטוי בנרטיב הדומיננטי של היהודים בישראל, נודעת חשיבות רבה בהבנת הדינמיקה הפסיכולוגית של הסכסוך הישראלי-הערבי. זיכרון קולקטיבי זה, שהוא חלק מהתשתית הפסיכולוגית-החברתית שפיתחה החברה היהודית הישראלית, שימש ומשמש עדיין אצל רבים פריזמה שדרכה הם מתבוננים במציאות החברתית. במשך עשרות שנים הועבר זיכרון קולקטיבי זה בידי ערוצים ומוסדות רשמיים של החברה היהודית-הישראלית, והפך זיכרון הגמוני בלבדי. אפשר לומר שלכל חברה יש זיכרון קולקטיבי מוטה ומעוות, אך

לזיכרון הקולקטיבי של סכסוך בלתי נשלט יש משמעות והשפעה יותר מאשר לכל זיכרון אחר, משום שאין הוא מאפשר לפרט התבוננות רחבה ומורכבת במציאות החברתית (בר-טל, Bar-Tal & Teichman, 2007; 2005).

האמונה בדבר עוינות העולם כלפי היהודים היא אחת האמונות הבולטות המאפיינות את החברה היהודית הישראלית, והיא מושרשת ברפרטואר הקוגניטיבי והרגשי של היהודים. ההיסטוריה הארוכה של האנטישמיות עשתה את היהודים הישראלים חשדנים ונטולי אמון בכוונות העולם, בעבר ובהווה. יהודים-ישראלים רואים את עמדותיהם של הערבים כביטוי מובהק של עוינות העולם כלפי מדינת ישראל. כ-40% מכלל הישראלים היהודים ממשיכים להחזיק לאורך שנים באמונה שהערבים שואפים להשמידם ולהרוס את מדינת ישראל (בר-טל, 2007; המכון הישראלי לדמוקרטיה והמרכז הפלסטיני למדיניות ולחקר דעת קהל ברמאללה, 2016). קשה במיוחד לפרום אמונות אלה, משום שמנגנונים פוליטיים, תרבותיים וחינוכיים מקפידים לטפחן, והציבור הישראלי רואה במנהיגיו הפוליטיים מקור סמכות. ההתמקדות הבלתי פוסקת בתפיסת האחר (המגולם בדמות הערבי בישראל) כחורש רע מעמעמת את היכולת לראות ולחוש את המציאות המורכבת, שבה נרטיבים רבים, תרבויות ומטרות שונות פרוסים כל פני כל הקשת של הטוב ורע (בר-טל, 2007).

לבסוף, חשוב לציין שבשונה משחורים בארצות הברית, המודרים בגין חזותם, לערביי ישראל אין **פנוטיפ** ייחודי, ולכן לא ניתן לומר שהדרתם נובעת מחזותם. שונותם נחשפת, כשהם מדברים ערבית, עברית במבטא ערבי או כשהם לובשים לעתים לבוש מסורתי. לא כמו השחורים בארצות הברית, הדרתם של הערבים בישראל נובעת, כאמור, מאי השתייכותם ללאום היהודי של מדינת ישראל. זהותם הלאומית (כפלסטינים) והמסורת והדת שלהם (לא יהודים) מספקות בסיס להגדרתם כקבוצה בישראל (Lamont et al., 2016).

למרות שלישראל מאפיינים ייחודים לעומת מדינות אחרות בעולם (כפי שפורט להלן), ישנו גם דמיון רב המאפשר לנו לבחון עמדות גזעניות של יהודים כלפי ערבים בישראל באמצעות תיאוריות שפותחו בארה"ב ביחס לעמדות גזעניות של לבנים כלפי שחורים. בדומה למדינות רבות בעולם, היחסים בין ערבים ליהודים בחברה הישראלית הם בראש ובראשונה יחסים בין מיעוט לרוב. שסע עמוק בין שתי אוכלוסיות מוגדר על ידי שני קריטריונים: המיעוט הוא 10% ויותר מהאוכלוסייה, והיקף השוני והקונפליקט בין המיעוט לקבוצה הדומיננטית הוא רחב (סמוחה, 2001). סמוחה (2001) טוען שאת יחסי רוב-מיעוט והשסע העמוק בישראל בין יהודים לערבים ניתן להקביל למצב החברתי המאפיין את יחסי לבנים-שחורים בארצות הברית המאופיין בשסע עמוק. הוא מוסיף שלמרות ייחודה של ישראל לעומת מדינות אחרות בעולם, ניתן להשוותה למדינות מערביות אחרות, בתשומת לב להבדלים בינה לבניהן. ואכן ניתן לראות שנערכים מחקרים הנעזרים בהשוואה בין ישראל למדינות אחרות בעולם בנושא גזענות. לאמונט ועמיתים

(Lamont et al., 2016), לדוגמה, ערכו מחקר מקיף על סטיגמות ואפליה במבט השוואתי בין ארצות הברית, ברזיל וישראל. במחקרם הם משווים בין תפיסת אפליה וסטיגמה כלפי שחורים בארצות הברית לבין אפליה וסטיגמה כלפי פלסטינאים ערביי ישראל. במחקר זה, יעשה שימוש זהיר בספרות המחקרית מארה"ב המבוססת אל יחסי שחורים לבנים, וזאת בתשומת לב להבדלים שפורטו לעיל, בשילוב ספרות העוסקת בקונפליקט ארוך טווח, ידע ומחקרים שנערכו בקרב יחסי יהודים - ערבים בישראל.

תיאוריית המודל הדו-תהליכי להסבר הגורמים לאימוץ עמדות גזעניות

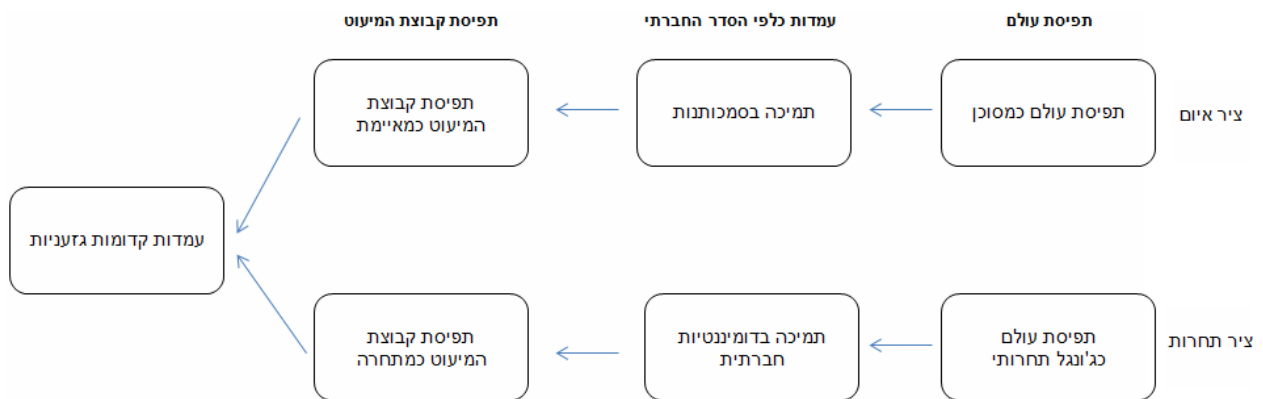
הצגת המודל וטיעונו המרכזיים

המודל הדו-תהליכי להסבר הגורמים לעמדות גזעניות (A dual-process theory of ideology and prejudice), שפיתח דאקייט (Duckitt, 2001), פותח כדי להביא להבנה מקיפה יותר של הגורמים לאימוץ עמדות גזעניות (Duckitt & Sibley, 2009). המודל מבקש להציג את הבסיס הפסיכולוגי והחברתי של הפרט, חבר קבוצת הרוב, לאימוץ דעות קדומות גזעניות כלפי חברי קבוצת המיעוט. לפי המודל (תרשים 1 להלן) (Duckitt, 2001; Duckitt & Sibley, 2009; Perry et al., 2013b), מנבאים התפתחות עמדות גזעניות אצל חבר קבוצת הרוב דרך שלוש קטגוריות: תפיסת עולם, עמדות כלפי הסדר החברתי והאופן שבו חבר קבוצת הרוב תופס את קבוצת המיעוט. קטגוריות אלה עוברות דרך שני צירים מקבילים: ציר האיום (הציר העליון) וציר התחרות (הציר התחתון). שני הצירים מדמים שני תהליכים קוגניטיביים בסיסיים המניעים את הפרט, חבר קבוצת הרוב, לאמץ עמדות קדומות גזעניות כלפי חברי קבוצת המיעוט⁴. ציר האיום קושר בין תפיסת עולם של הפרט, המאופיינת בתחושת איום חברתי (תפיסת העולם כמסוכן) לבין עמדותיו כלפי הסדר החברתי, התומכות בסמכותנות, לבין תפיסת קבוצת מיעוט ספציפית כמאיימת ולבין המידה שבה יאמץ עמדות קדומות גזעניות כלפי קבוצת זו. כלומר: המודל מניח שככל שחבר קבוצת הרוב תופס את העולם כמסוכן יותר, כך הוא יתמוך יותר בעמדות סמכותניות כלפי הסדר החברתי ויתפוס את קבוצת המיעוט הספציפית כמאיימת יותר וכך עוצמת עמדותיו הגזעניות יהיו גבוהות יותר. ציר התחרות קושר בין תפיסת העולם של הפרט, ולפיה יש תחרות בין קבוצות בחברה (תפיסת העולם כגיונגל תחרותי), לבין עמדותיו כלפי הסדר החברתי התומכות בדומיננטיות חברתית, לבין תפיסת קבוצת מיעוט ספציפית כמתחרה, לבין המידה שבה יאמץ עמדות קדומות גזעניות כלפי קבוצת מיעוט זו (Perry et al., 2013b).

⁴תיאוריות קוגניטיביות של הנעה מניחות שהתנהגות היא פועל יוצא של תהליך פירוש פעיל (או עיבוד פעיל) של מידע. הנעה נתפסת, לא כתהליך פנימי או מכני, אלא כסדרה של התנהגויות תכליתיות ועקיבות המבוססות על מידע זמין. ציפיות, המבוססות על ניסיון העבר, הופכות התנהגות ישירה המכוונת למטרה ספציפית (Perry et al., 2013).

מודל תיאורטי זה נבדק על קבוצות מיעוט ומהגרים ברחבי העולם ואושש אמפירית. נמצא שחברי קבוצת הרוב אוחזים בעמדות קדומות כלפי קבוצות המיעוט ושהיחסים נעים על צירי האיום והתחרות (Duckitt, 2001); לדוגמה: עמדותיהם של סטודנטים אמריקנים לבנים כלפי מוסלמים (Matthews & Levin, 2012), לבנים כלפי שחורים בדרום אפריקה (Duckitt, 2001), חברי קבוצת הרוב כלפי קבוצות מיעוט בניו זילנד (Duckitt, 2001) וכלפי אפרו אמריקנים בארצות הברית (Duckitt, Wanger, Du, 2002). להלן יורחב ההסבר על כל אחד ממרכיבי המודל והקשרים ביניהם.

תרשים 1: המודל הדו-תהליכי

תפיסת עולם

תפיסת עולם היא סכמה⁵ של פירוש הפרט את מציאות העולם החברתי. תפיסת העולם מהווה אסופה של רעיונות המתייחסת לאופן שבו האדם מגדיר את המציאות הנוכחית. מטרתה של תפיסת עולמו של הפרט היא ליצור מסגרת רעיונית המאפשרת לו לארגן ולהבין את העולם שבו הוא חי ומובילה, לפי הספרות, לפעולה לשמר את עולם זה, או לפעול לשינויו (Ross, 1993). תפיסת עולם חברתית היא אוסף של אמונות של הפרט הנוגעות לטבעה של החברה: איך אנשים מתנהגים בסיטואציות חברתיות, אילו מאפייני התנהגות נדרשים על מנת לשרוד ואיך יש להתנהג בסיטואציות חברתיות (Duckitt, 2001; Duckitt et al., 2002; Duckitt & Sibley, 2009).

התיאוריה אומרת, שבתפיסת עולמו של הפרט יש שני מרכיבים עיקריים הרלוונטיים להתפתחות

דעות קדומות גזעניות: הפרט תופס את העולם כמסוכן או כג'ונגל תחרותי (Duckitt & Sibley, 2009). אלה שהעולם מסוכן בעיניהם מאמינים שערכיהם ואורחות חייהם של אנשים טובים והגונים נתונים תחת איומם של אנשים רעים (Duckitt, 2001). לפי תפיסתם העולם הוא מקום אלים ואכזרי זקוק לכללים

⁵סכמות קוגניטיביות הן דפוסים נלמדים ומופנמים של חשיבה-רגש, המושפעים גם דרך פרשנות של חוויות מתמשכות ובנייה מחדש של זיכרונות (Strauss, 1992).

ולעקרונות כדי להתמודד עם העימותים שנוצרים. אנשים אלה חיים בפחד תמידי ולכן יאמצו בקלות רבה יותר פתרונות אלימים שמוצעים ויחשבו שאלימות היא פתרון ראוי לכל סכסוך (Duckitt, 2001). אלה החווים את העולם כגיונגל תחרותי מאמינים שהחיים בעולם הם מאבק הישרדותי-דרוויניסטי אכזרי, לא מוסרי, המאלץ שימוש בכוח ולכן רק לחזק פיזית יש סיכוי לשרוד, לכן פרט זה אינו מאמין בשיתוף פעולה בין קבוצות לטיפול בעימותים המתעוררים במרחב חברתי (Duckitt, 2001).

עמדות כלפי הסדר החברתי

במודל הדו-תהליכי נעשה שימוש בשני מושגים להערכת עמדותיו של הפרט כלפי הסדר החברתי: תמיכה בסמכותנות (RWA – Right Wing Authoritarianism) ותמיכה בדומיננטיות חברתית (SDO – Social Dominance Orientation) (Duckitt, 2001; Duckitt & Sibley, 2010). מדדים אלה מצביעים על ההבדלים בתהליך אימוץ עמדותיהם הקדומות הגזעניות של פרטים שונים, חברי קבוצת הרוב, כלפי חברי קבוצת המיעוט, כאשר יחסי הגומלין בין הקבוצות מושתתים על איום, על תחרות חברתית על משאבים ועל אי-שוויון (Altemeyer, 1981; Pratto, 1999; Pratto, Sidanius, Stallworth, & Malle, 1994). דרך התמיכה בסמכותנות מזה והתמיכה בדומיננטיות חברתית מזה באות לידי ביטוי סדרות שונות של עמדות בסיסיות כלפי הסדר החברתי (Duckitt & Sibley, 2010). פרטים התומכים בסמכותנות מעריכים ביטחון (security), סדר ושליטה, מסורתיות ושמירה על נורמות, קונפורמיות ומסירות לסמכות. פרטים התומכים בדומיננטיות חברתית מעריכים כוח ולכידות קבוצתית ודוגלים בהיררכיה חברתית לא שוויונית בין קבוצות בחברה (Duckitt & Sibley, 2009). לפי המודל הדו-תהליכי נחוץ לבחון את שני המדדים, כדי להבין את התפתחותן של עמדות קדומות גזעניות (Duckitt & Sibley, 2010; Perry et al., 2013b).

במחקרים שקדמו לפיתוח המודל (Sidanius, Pratto et al., 1994; Poteat & Spanierman, 2012; Pratto & Bobo, 1994) נמצא קשר בין שני המדדים לבין עמדות קדומות גזעניות, אך לא נעשתה ביניהם הבחנה. המודל הדו-תהליכי מבחין בין שניהם על סמך הטענה שכל אחד מהם מוביל לאימוץ עמדות קדומות גזעניות מסיבות שונות (Duckitt & Sibley, 2009). שני נימוקים לכך: הפריטים ששני הסולמות מורכבים מהם שונים (Duckitt & Sibley, 2009); שני המדדים נמצאו קשורים סטטיסטית בדרכים שונות עם משתנים שונים (Duckitt et al., 2002; Duckitt & Fisher, 2003; Duckitt, 2001; Altemeyer, 1998). לדוגמה: נמצא קשר חזק בין תמיכה בסמכותנות לבין דתיות והערכת סדר, קונפורמיות ומסורת ובין דומיננטיות חברתית להערכת כוח, הישגיות והדוניזם. זאת ועוד, נמצא קשר בין תמיכה בסמכותנות לתפיסת העולם כמסוכן ומאיים ובין תמיכה בדומיננטיות חברתית לתפיסת העולם כגיונגל תחרותי (Duckitt & Sibley, 2009).

על פי המודל הדו-תהליכי לא התמיכה בסמכותנות ולא התמיכה בדומיננטיות חברתית הן מדדים המבטאים מאפייני אישיות (Adorno et al., 1950; Allport, 1954), אלא עמדות כלפי הסדר החברתי, שהפרט מאמץ אותן דרך חברות (Duckitt, 2001; Duriez & Van Hiel, 2002; Feldman & Stenner, 1997). תימוכין לטענה זו ניתן למצוא במחקרים שמצאו שלשני המדדים מתאם גבוה עם מדדים אחרים של עמדות חברתיות וערכים (Duriez & Van Hiel, 2002; Heaven & Bucci, 2001; Heaven & Duckitt, 2000; Conners, 2001; Sibley & Duckitt, 2009; Saucier, 2000).

ההבחנה בין שני המדדים והגדרתם כעמדות כלפי הסדר החברתי הביאו חוקרים להבנה שהקשר בין עמדות אלה לבין עמדות קדומות גזעניות כלפי קבוצות מיעוט דורש בחינה מורכבת. המודל הדו-תהליכי מאפשר בחינה זו בשרטוט תהליך דו מסלולי, המתאר שני מסלולים של קשרים בין מדדים שונים לבין דעות קדומות גזעניות (ראו תרשים 1 לעיל) (Duckitt & Sibley, 2009).

המודל הדו-תהליכי מדגים כיצד תפיסות עולם חברתיות מניעות תהליך שלעתים קרובות אין הפרט מודע אליו. כאשר הפרט מגבש תפיסת עולם חברתית, הוא מפרש ותופס מתוכה את עולמו החברתי. לכן הוא ייטה לקלוט מידע ספציפי ההולם את אמונותיו⁶, ויסיק מכך שמידע זה מייצג את המציאות החברתית (Duckitt & Sibley, 2009). בסופו של התהליך הפרט עשוי לאמץ עמדות כלפי הסדר החברתי שבאות לידי ביטוי בתמיכה בסמכותנות או, לחילופין, בתמיכה בדומיננטיות חברתית. עמדות אלה, בתיווך תפיסת קבוצת המיעוט (משתנה זה יוסבר להלן), יוצרות נטייה לאמץ עמדות קדומות גזעניות (Duckitt, 2001; Duckitt & Sibley, 2009).

האופן שבו קבוצת הרוב תופסת את קבוצת המיעוט

לפי המודל הדו-תהליכי יש, כאמור, קשר בין תפיסות העולם של הפרט לבין עמדותיו כלפי הסדר החברתי (תמיכה בסמכותנות ותמיכה בדומיננטיות חברתית) ועמדות הקדומות כלפי קבוצות מיעוט. המודל מוסיף ואומר שעוצמתו של קשר זה עשויה להיות מושפעת מהאופן שבו קבוצת הרוב תופסת את קבוצת המיעוט – כאיום או כתחרות (Duckitt, 2001; Duckitt, 2006; Duckitt & Sibley, 2009). ההשערה במחקר זה היתה שהקשר בין עמדות כלפי הסדר החברתי לבין עמדות קדומות מתווך על ידי תפיסת קבוצת המיעוט. השערה זו נשענת על עדויות ממחקרים קודמים שמצאו קשר חזק וחיובי בין עמדות כלפי הסדר החברתי, תפיסת קבוצת המיעוט ועמדות קדומות גזעניות (ללא כל מיתון או תיווך) (Duckitt, 2001; Pratto et al., 1994; Poteat & Spanierman, 2012; Sidanius et al., 1994).

במציאות חברתית של איום בין קבוצתי לא רק שחברי קבוצת הרוב ייטו לראות את העולם כמסוכן ומאיים ויאמצו עמדות של תמיכה בסמכותנות, אלא גם יפתחו איבה כלפי קבוצת מיעוט, שהם

⁶ motivational goals – אמונות שנעשו סמויות מהפרט על ידי הפעלת סכמות חברתיות שיוצרות תפיסות עולם קוהרנטיות, אמונות יציבות יחסית כלפי העולם החברתי וכלפי הפרטים החיים בו (Ross, 1993).

רואים בה איום על ביטחונם הקיומי, על רווחתם האישית, על זהותם התרבותית, על המסורת והערכים המשותפים שלהם ועל אמונותיהם (Dion, 2003; Stephan & Stephan, 2008).

באותו האופן, במציאות חברתית של תחרות בין קבוצתית ייטו חברי קבוצת הרוב לראות את העולם כגיונגל תחרותי ולאמץ עמדות של תמיכה בדומיננטיות, ואף יחלקו איבה משותפת כלפי קבוצת מיעוט, שאותה הם תופסים כמתחרה עם קבוצתם על דומיננטיות ועליונות או על שליטה על משאבים ממשיים, כמו טריטוריה, כוח או משאבים כלכליים (תחרות ממשית) או על מעמדה ועל יוקרתה (תחרות חברתית) (Duckitt & Sibley, 2010). כך קבוצת הרוב מכרסמת את ערכן של קבוצות מיעוט מסוימות, ובה בעת מחזקת אצל עצמה את עוצמתן של העמדות הקדומות הגזעניות כלפיהן (Tajfel & Turner, 1979).

בהתאם למודל הדו-תהליכי בחן המחקר הנוכחי את הקשר בין תפיסות העולם של הפרט היהודי, חבר קבוצת הרוב, לבין עמדותיו כלפי הסדר החברתי. ההשערה היתה שככל שהפרט יתפוס את העולם כמסוכן יותר, כך הוא יתמוך יותר בסמכותנות, כלומר יעריך יותר ביטחון, סדר ושליטה כערכים חברתיים. וככל שיתפוס את העולם כתחרותי יותר, כך יתמוך יותר בדומיננטיות חברתית, כלומר יעריך יותר שימוש בכוח ולכידות קבוצתית כערכים חברתיים. תמיכה גבוהה יותר בסמכותנות ובדומיננטיות תהיה קשורה לעוצמה גבוהה יותר של עמדות גזעניות: עוצמת עמדות גזעניות עיוורות צבע ועוצמת עמדות קדומות גזעניות גבוהות יותר, וזאת בתיווך של תפיסת קבוצת הערבים כמתחרה ומאיימת (בהתאמה).

בחינת המודל הדו-תהליכי בהקשר בישראלי

להערכתנו ניתן לאמץ את המודל הדו-תהליכי להקשר הישראלי להסבר עמדות גזעניות של יהודים כלפי ערבים בישראל מסיבות אלה: (א) ניתן לראות את היחסים בין יהודים לערבים בחברה הישראלית, בין השאר, כיחסים בין קבוצת רוב לקבוצת מיעוט (בר-טל ועמיתים, 2008; סמוחה, 2001, 2013). (ב) בחינה של היחסים בין קבוצת היהודים לקבוצת הערבים מגלה שהיחסים בין שתי הקבוצות מתאפיינים באיום ובתחרות, ומכאן ניתן לשער ששיעור מסוים של חברים בקבוצת הרוב, היהודים, יתפסו את קבוצת המיעוט, הערבים, כקבוצה מאיימת או מתחרה. מחקרים שנערכו בארץ אכן מלמדים שהיהודים תופסים את ערביי ישראל כמאיימים על ביטחונם החברתי (סמוחה, 2013; רוזלר, 2011; Bar-Tal, 2001), מכיוון שהם חוששים מהתעצמותם הפוליטית, מהתבדלותם הלאומית ומכך שהם חותרים תחת שלמותה של המדינה (המכון הישראלי לדמוקרטיה והמרכז הפלסטיני למדיניות ולחקר דעת קהל ברמאללה, 2016; סמוחה, 2001).

את תחושת האיום ניתן להבין גם דרך חוויית הפחד הקיומי הקולקטיבי והאישי, שצרבו

האירועים האלימים של הסכסוך היהודי-הערבי וחוויית העבר הטראומטיות הצרובות בזיכרון

הקולקטיבי. פחד זה מאפיין את החברה היהודית-הישראלית ומעצב אותה (רוזלר, 2011; Bar-Tal, 2001; Halperin, Bar-Tal, Nets-Zehngut, & Drori, 2008).

הפחד ותחושת האיום הקולקטיבי והאישי של יהודי ישראל מתבטאים במגוון היבטים של החיים החברתיים: באמונות החברתיות, בסקרי דעת קהל, בספרות, בספרי לימוד ובתקשורת ההמונים. תחושת האיום שמשרים חברי הקבוצה הערבית, בתפיסתם של היהודים, באה לידי ביטוי בהתנהגויות של פרטים יהודים בישראל; למשל: חלקם נמנעים מלהיכנס ליישובים ערביים, מתנגדים למגורי ערבים בשכונות יהודיות ועוד כיוצא באלה (סמוחה, 2013; רוזלר, 2011). עוד היא מתבטאת בתחושה של חברי הקבוצה היהודית שהערבים מאיימים על ערכיהם, ועל כן אין הם מכבדים את זכות הערבים לתרבות נפרדת בעלת מעמד שווה, מחשש לאיום על "הטוהר האתני" של תרבותם שלהם (סמוחה, 2001).

גם האי-אמון של יהודים רבים בערבים הוא גדול (המכון הישראלי לדמוקרטיה והמרכז הפלסטיני למדיניות ולחקר דעת קהל ברמאללה, 2016). הוא ניזון מתפיסת הערבים כמיעוט עוין, ובא לידי ביטוי באי גיוסם לצבא, בפיקוח הביטחוני המוטל עליהם (סמוחה, 2001) ובהצמדת תוויות קיצוניות, כגון "רוצחים", "טרוריסטים", לחברי קבוצה זו (בר-טל ועמיתים, 2008). מכאן ניתן להסיק שיש חברים בקבוצת הרוב היהודי התופסים את הערבים בישראל כמאיימים על שלומם, על ביטחונם ועל ערכיהם. בהיבט התחרותי היהודים תופסים את הערבים כקבוצה המתחרה על משאבים, על מעמד ועל כוח

(סמוחה, 2013; רוזלר, 2011; Bar-Tal, 2001). את תפיסת התחרות ניתן להבין דרך הסכסוך הטריטוריאלי בין יהודים לערבים בישראל: בין היהודים לערבים נטושה מחלוקת על הזכויות הלאומיות על ארץ ישראל, כלומר על הלגיטימציה להתיישבות, המובילה לתחרות על אותו השטח. חלק מהיהודים שוללים את הזכויות הלאומיות של הערבים ורואים את עצמם כבני הארץ המקוריים וכאלה שאין להם ארץ אחרת, בשונה מהערבים, שעומד לרשותם מרחב גיאוגרפי גדול ממדים (בר-טל ועמיתים, 2008; סמוחה, 2001, 2013). סכסוך זה התרחב עם השנים והפך סכסוך לאומי, תרבותי, דתי, מוסרי ופוליטי (סמוחה, 2001).

את התחרות על משאבים בין יהודים לערבים בישראל ניתן לראות גם דרך בחינה של שוק התעסוקה: נמצא שההסתברות שעובדים ערבים יהיו מובטלים בתקופות של שפל כלכלי גבוהה ב-5% מזו של העובדים היהודים (16% לעומת 11%), וההסתברות לחזרה לעבודה של מבקש עבודה ערבי נמוכה ב-12% מזו של מבקש עבודה יהודי (44% לעומת 56%) (מיעארי, נבואני וחטאב, 2011). ממצא זה מעיד על כך שהציבור הערבי הוא הראשון שנפגע משפל כלכלי והאחרון שנהנה מפירות של צמיחה כלכלית. הערבים מצדם מנהלים עם מדינת ישראל מאבק לאומי, שמטרתו לחלץ את עצמם משוליותם. המדינה והרוב היהודי, המונהגים בידי הימין, מפרשים את המאבק הלאומי הערבי כתחרות על המעמד

ועל הדומיננטיות של קבוצת הרוב של היהודים, "על סף חציית הקווים האדומים". יש בספרות המחקרית הטוענים שהחקיקה האנטי ערבית המתרחבת בכנסת היא ביטוי לתחושות התחרות (סמוחה, 2013). אף שניתן למצוא במחקרים עדות לכך שיש יהודים התופסים את הערבים כקבוצה חברתית המהווה איום ותחרות, יש גם מחקרים המראים שונות רבה בקרב הציבור היהודי בנוגע לעמדות אלה (הרמן ועמיתים, 2012; עלי וענבר, 2011; Pew Research Center, 2016).

המציאות בישראל, כאמור, היא של יחסי רוב-מיעוט, המאופיינים באיום ובתחרות. אך ניכר שלעומת מקומות אחרים בעולם, שבהם נבדק המודל, ישראל ייחודית במספר מובנים בשל אופי הסכסוך רב השנים בין שתי הקבוצות החיות בה. משתנה האיום ייחודי בכך שביסודו פחד קיומי קולקטיבי הנובע מאירועי עבר (והווה) שאפיינו את היחסים בין שתי הקבוצות (רוזלר, 2011; Halperin et al., 2001; Bar-Tal, 2008), ומשתנה התחרות ייחודי בכך שהתחרות בין שתי האוכלוסיות היא תחרות על זכויות לאומיות, על שטח מחיה, ועם השנים גם על משאבים, על מעמד ועל כוח (בר-טל ועמיתים, 2008; סמוחה, 2001; 2013; רוזלר, 2011; Bar-Tal, 2001).

לסיכום, המודל הדו-תהליכי שימש ברחבי העולם כדי לחקור חברות המתאפיינות ביחסי רוב-מיעוט, אך טרם שימש במציאות הישראלית. המחקר מבקש להיעזר בו כדי להסביר עמדות גזעניות בקרב יהודים כלפי ערבים בישראל.

תיאוריית תגובת חברי קבוצת הרוב (אשמה, אמפתיה ופחד) לנוכח תופעת הגזענות

אנשים חווים רגשות הנובעים לא רק מהמבנה האישיותי שלהם, אלא גם מהשתייכותם הקבוצתית (Yzerbyt & Kuppens, 2009). כלומר: אנשים מתפקדים בשני מישורים, במישור האישי ובמישור הקבוצתי. במישור האישי, רגשות, תפיסות והתנהגויות מעוצבים מתוך חוויותיו ונטיותיו של הפרט. במישור הקבוצתי הפרט נוטה לתפוס את עצמו כנציג הקבוצה שהוא נמנה עמה, ותגובותיו נוטות לשקף את מה שמגדיר לפי אמונתו את קבוצתו (Yzerbyt & Kuppens, 2009). בהקשר זה טוען סמית (Smith, 1999) (Intergroup Emotional Theory), שאנשים נוטים להעריך מצבים, להרגיש ולהתנהג, לא רק כפרטים, אלא, כחברי קבוצה חברתית. כלומר: התפיסה של הפרט נובעת מהקבוצה שהוא שייך אליה, והוא מעריך אירועים על פי הרלוונטיות שלהם לקבוצה ולא לעצמו. אנשים מתפקדים לא רק כפרטים, אלא כחברים בקבוצה המתנהלת בתוך מצבי חיים. במצבים אלה הם מרכיבים את משקפי קבוצתם, ודרכם בוחנים את האירועים ומגיבים אליהם רגשית (Smith, 1999; Yzerbyt & Kuppens, 2009).

הלאום של אדם בישראל – יהודי או ערבי – ממלא תפקיד מרכזי בתפיסת העצמי, ברכישת הזהות האישית ובבנייתה, בתפיסת העולם, באופן שבו הפרט חווה את המציאות ולומד אותה (בר-טל, 2007; בר-טל ועמיתים, 2008). ההקשר הישראלי ייחודי, כאמור, ומשפיע באופן שונה על קבוצות חברתיות בישראל. הלאום היהודי בישראל ממלא אצל יהודים בישראל תפקיד מרכזי בהתבוננות על מצבים חברתיים,

בגיבוש עמדות כלפי הסדר החברתי, בבחירת חברים, בבחירת מקום מגורים ובבחירת מפלגה בכנסת (בר-טל, 2007; סמוחה, 2010). בהקשר זה אנו רוצים להוסיף לידע על התחושות המתעוררות בקרב הפרט חבר קבוצת היהודים בישראל לנוכח תופעת הגזענות.

לתופעת הגזענות השלכות רבות על הפרטים בחברה. אחת השאלות המעניינות הזוכות לתשומת לב הולכת וגדלה היא שאלת ההשלכות של החיים בחברה המושתתת על אי-שוויון על חברי קבוצת הרוב. בה. ספנירמן והפנר (Spanierman & Heppner, 2004) פיתחו תיאוריה חדשה יחסית העוסקת בנושא זה: תיאוריית תגובת חברי קבוצת הרוב לנוכח תופעת הגזענות (Psychosocial costs of racism to whites) (Spanierman & Soble, 2009; Spanierman & Heppner, 2004). תיאוריה זו מבקשת לחשוף כיצד חברות בקבוצת הרוב, אי מודעות לגזענות מוסדית-תרבותית (עמדות עיוורות צבע) ועמדות קדומות גזעניות משפיעות במדדים פסיכולוגיים-חברתיים על הפרט חבר קבוצת הרוב.

הנחת היסוד בתיאוריה זו היא שלתהליכים שעובר הקולקטיב יש השלכות מרחיקות לכת על פסיכולוגיית הפרט ולהפך. אולם אין הקולקטיב אחיד; פרטים שונים הנמנים עמו נבדלים בעמדותיהם ובתגובותיהם הפסיכולוגיות לתהליכים אלה (בר-טל ועמיתים, 2008; Spanierman & Soble, 2010).

על פי התיאוריה יש לגזענות השלכות פסיכולוגיות-חברתיות על חברי קבוצת הרוב, והן מתבטאות בשלוש תגובות שנבדקו אמפירית: אמפתיה (כעס ועצב) לנוכח גזענות, פחד מחברי קבוצת המיעוט ורגש אשמה לנוכח תופעת הגזענות (Poteat & Spanierman, 2008; Spanierman & Heppner, 2004; Spanierman et al., 2006, 2008; Spanierman & Soble, 2010).

בשנים האחרונות מרבים יותר לחקור אמפתיה ביחסים בין קבוצות אתניות וקבוצות חברתיות, גם מתוך ההבנה שזוהי מיומנות חשובה ובסיסית לחיים בחברה (Tettegah, 2016). אמפתיה מסמנת תגובה לרגש נתפס, מדומיין או מרומז של אחר. אמפתיה דורשת מעורבות של שני מרכיבים מרכזיים: על הפרט (הצופה) לתפוס או לדמיין את המצב הרגשי של מושא האמפתיה כפי שהוא חווה אותה, כלומר להבין ואף לחוש את רגשותיו של האחר. על הצופה להיות מודע בכל נקודת זמן, שמקור רגשותיו אינם שלו, אלא הוא מרגיש את תחושות האחר. יכולת זו מדגישה את החשיבות המרכזית של יכולת הנפרדות של העצמי מהאחר (Lamm & Silani, 2014).

כעס ועצב של הפרט על תופעת הגזענות (של קבוצתו כלפי קבוצת מיעוט), שספנירמן והפנר ראו בהם תגובות אמפתיות (Spanierman & Heppner, 2004), מתועדים בספרות המחקרית. כעס הומשג כתגובה רגשית של חבר קבוצת הרוב לנוכח התכחשותם של חברי קבוצתו לזכויות היתר שהם זכאים להן על בסיס אתני/גזעי (D'Andrea & Daniels, 2001; Kivel, 2002; Spanierman et al., 2008). בהקשר דומה חוקרים אחרים רואים בתגובת כעס תגובה כנה לאי צדק שמביע חבר קבוצת הרוב, המודע להטבות שהוא מקבל בשל המבנה החברתי הלא שוויוני (Leach, Iyer, & Pedersen, 2006). מחקרים מעידים

שרבים מהיהודים מביעים אמפתיה למצבי אי שוויון ואפליה של אזרחים ערבים. מצבים אלה מפריעים למחצית ויותר מהאוכלוסייה היהודית בישראל (עלי וענבר, 2011).

תגובות הפחד של חבר קבוצת הרוב מגוונות: חשש והימנעות מחילוקי דעות בין חברים או בני משפחה, בנוגע להטבות שיש לחברי קבוצת הרוב על בסיס השתייכותם הקבוצתית, הנובעים מפחד שאלה עשויים להוביל לקרע ולנתק (Sue, 2003; Goodman, 2001; Neville et al., 2001); חשש מלקרוא תיגר על זכויות היתר מול חברי קבוצת הרוב האחרים (Goodman, 2001; Thompson & Neville, 1999); פחד מדחייה בידי חברי קבוצת המיעוט (Spanierman et al., 2008); השלכות נוספות של חברות בקבוצת הרוב באות לידי ביטוי בתחושת פחד וסכנה לא רציונליות (Kivel, 2002); איבוד תחושת הביטחון בשל פחד מחברי קבוצת המיעוט (Goodman, 2001) (כשרואים למשל עובר אורח, חבר קבוצת מיעוט או כשנקלעים ליישוב של חברי קבוצת המיעוט). הפחד של הפרט מחבר קבוצת המיעוט לא בהכרח מתעורר עקב חוויה אישית, אלא מעצם החברות בקבוצת הרוב שחשה עוינות אצל חברי קבוצת המיעוט. במחקר זה התמקדנו בפחד מחברי קבוצת המיעוט, הערבים בישראל.

על רקע האי-שוויון החברתי וזכויות היתר שהם נהנים מהן יכולות להתעורר אצל חברי קבוצת הרוב גם אשמה ובושה (Feagin & Vera, 1995; Iyer et al., 2003; Spanierman & Heppner, 2004). רגשות אלה היו במוקד המחקר של הפסיכולוגיה החברתית, אך רוב המחקרים שבדקו תגובות אשמה של הפרט לנוכח התנהגות חברי קבוצתו, בדקו אותן על רקע כישלונם של חברי הקבוצה במשימה מסוימת; רק מיעוטם בדקו את תגובות האשמה לנוכח התנהגות לא מוסרית של חברי הקבוצה (Roccas, Klar, & Iyer, 2004). ובכל זאת נמצאו קשרים בינן לבין מודעות לזכויות יתר ועמדות קדומות גזעניות (Iyer et al., 2003; Powell, Branscombe, & Schmitt, 2005; Swim & Miller, 1999).

בר-טל ועמיתים (2008) טוענים, שהפרטים בחברה הישראלית משתמשים במנגנוני הגנה שונים כדי לעמעם את רגשות האשמה שהם חשים בשל אופי היחסים בין היהודים לערבים בישראל. אחד המנגנונים הוא אי מודעות קיומה של הגזענות המוסדית דרך הצגת האי-שוויון בין הקבוצות כמוצדק ולגיטימי.

מנגנון האי-מודעות של חבר קבוצת הרוב לגזענות מוסדית הרווחת בחברה (עמדות עיוורות צבע) הוא התעלמות מהמציאות המאופיינת באי שוויון והתכחשות אליה. ניתן להקבילו למנגנוני ההגנה של פרויד (1977) – הימנעות, הדחקה והכחשה – המסייעים לאדם להתמודד עם החרדה המתעוררת במצבים שבהם התנהגותו סותרת ערכים ונורמות מקובלים (בר-טל ועמיתים, 2008; Thompson & Neville, 1999). אדם המפעיל מנגנוני הגנה אלה לא יחוש כל קושי פסיכולוגי עקב התנהגות הנוגדת ערכים ונורמות מוסריים, ואילו אדם החש קושי פסיכולוגי בעקבות התנהגות מעין זו ככל הנראה עושה שימוש פחות במנגנוני ההגנה הללו (בר-טל ועמיתים, 2008).

אם כן, צפוי שחברי קבוצת הרוב שיהיו מודעים פחות לגזענות הרווחת בחברה ויצדיקו את האי-

שוויון הנוהג (עמדות עיוורות צבע גבוהות) צפויים לחוות פחות אמפתיה ואשמה. לעומתם, אלה המסתייגים מהמציאות החברתית, כלומר מודעים לגזענות הרווחת בחברה ועוצמת עמדותיהם הגזעניות נמוכה יותר, יתקשו ליישב את הסתירה בין המציאות החברתית הלא שוויונית לבין עקרונותיהם, וצפויים לחוות אמפתיה ואשמה גבוהות לנוכח גזענות (בר-טל ועמיתים, 2008; Spanierman & Heppner, 2004; Spanierman & Soble, 2010).

טענתנו במחקר זה היא אפוא שככל שאדם מודע פחות לגזענות הרווחת בחברה (עמדות עיוורות

צבע גבוהות), כך הוא משתמש ביעילות מרובה יותר במנגנוני ההגנה שלו, ולכן יחוה פחות "קשיים פסיכולוגיים" בצורת אמפתיה ואשמה לנוכח גזענות, כלומר פחות תגובות רגשיות שליליות לנוכח הגזענות הרווחת בחברה, אך במקביל יחוה פחד גבוה יותר מערבים. אדם המודע לגזענות הרווחת בחברה (עוצמה נמוכה של עמדות עיוורות צבע נמוכות), יחוה יותר תגובות רגשיות בצורת אמפתיה ואשמה לנוכח תופעת הגזענות, אך יחוה פחות פחד מערבים.

אנו משערים, כאמור, שיימצא קשר בין מידת מודעותו של הפרט לאי שוויון בין יהודים לערבים

בישראל ולגילויי גזענות כלפיהם לבין עמדותיו הקדומות הגזעניות כלפי ערבים: ככל שמודעותו תהיה נמוכה יותר, כך עוצמת עמדותיו הקדומות כלפי ערבים תהיה גבוהה יותר והוא יחוה פחד גדול יותר מערבים, אך פחות אמפתיה (כעס ועצב) ואשמה לנוכח תופעת הגזענות. וככל שמודעותו של הפרט לגזענות הרווחת בחברה תהיה גבוהה יותר, כך תהיה עוצמת עמדותיו הקדומות נמוכה יותר, ועוצמת תגובותיו הרגשיות (כעס, עצב ואשמה) תהיה גדולה יותר ועוצמת הפחד מערבים תהיה יותר.

המחקר הנוכחי

רציונל ותרומה תיאורטית

בעוד הספרות על מגמות של אי-שוויון ברמת המקרו ועל עמדותיהם של יהודים כלפי ערבים היא נרחבת ומספקת עדויות רבות לעמדות גזעניות הרווחות בקרב פרטים באוכלוסייה היהודית (אליעזר, 2000; המטה למאבק בגזענות בישראל, 2013; יפתחאל, 2000; סבירסקי וקונור-אטיאס, 2011; סבירסקי, קונור-אטיאס וקולובוב, 2008; סואן, 2005; סמוחה, 2000, 2001, 2013; קופרמינץ, רוזן וחסייסי, 2007), הרי הספרות המבקשת להבין את הגורמים העשויים להסביר התפתחות עמדות גזעניות של יהודים בישראל, כלפי הערבים, דלה יחסית. זאת ועוד, למרות טענות בספרות המחקרית בישראל על התגובות הרבות הכרוכות בהשתייכות לקבוצת הרוב, הן ברמת המקרו (סבירסקי, 2012) והן ברמת המיקרו (בר-טל ועמיתים, 2008), עדיין לא חוברו יחד הגורמים והתגובות לידי מודל תיאורטי אחד, שיכול להרחיב את הידע הן על הגורמים לאימוץ לעמדות גזעניות והן על תפקידן בגיבוש התגובות של חברי קבוצת הרוב היהודי בישראל לנוכח גזענות.

המחקר הנוכחי ביקש לחבר בין שתי תיאוריות: התיאוריה המוצגת במודל הדו-תהליכי, המנסה להסביר את הדרך שבה הפרט חבר קבוצת הרוב מאמץ עמדות גזעניות כלפי קבוצת המיעוט, ותיאוריית התגובות של חברי קבוצת הרוב (אשמה, אמפתיה ופחד מערבים) לנוכח תופעת הגזענות, המסבירה את הקשר בין עמדות גזעניות של חבר קבוצת הרוב לבין תגובותיו לגזענות הרווחת בחברה שהוא חי בה. על סמך הספרות, המודל התיאורטי שנבחן במחקר הנוכחי נע על שני צירים (ראו תרשים 2 בהמשך), ציר האיום וציר התחרות, כאשר עמדותיו הגזעניות של הפרט היהודי כלפי ערבים בישראל תוודע על ידי שני משתנים המתמקדים בתפיסתו של הפרט היהודי את קבוצת האחר (ברמה הקבוצתית): עוצמת תפיסתו את הערבים כקבוצה המהווה איום מחד ותחרות מאידך. לפיכך שוער שככל שהפרט היהודי יראה בעולם מקום מסוכן ומאיים יותר, כך יתמוך יותר בעמדות סמכותניות כלפי הסדר החברתי, ייטה לתפוס את הערבים כקבוצה מאיימת, יאמץ עמדות גזעניות יותר (עוצמה גבוהה יותר של עמדות עיוורות צבע ועוצמה גבוהה יותר של עמדות קדומות) בסופו של יום יחוש פחות אשמה ואמפתיה לנוכח גזענות ויחוש פחד רב יותר מערבים. זאת ועוד, ככל שהפרט היהודי יראה את העולם כג'ונגל תחרותי, כך יתמוך יותר בעמדות דומיננטיות כלפי הסדר החברתי, ייטה יותר לראות את הערבים כקבוצה מתחרה, יאמץ עמדות גזעניות בעוצמה גבוהה יותר (עוצמת העמדות עיוורות הצבע והעמדות הקדומות גבוהה יותר) ויחוש פחות אשמה ואמפתיה לנוכח גזענות ויותר פחד מערבים.

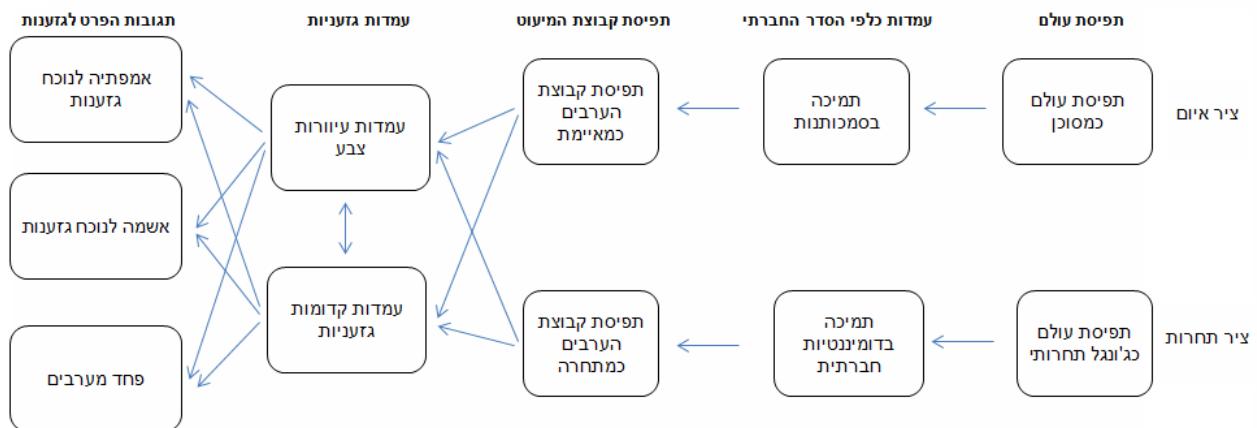
החידוש התיאורטי במחקר זה בא לידי ביטוי בשלושה עניינים: (א) המודל חיבר שתי תיאוריות המוצגות בספרות, כדי להביא להבנה שלמה יותר של תופעת הגזענות, כפי שבאה לידי ביטוי בקרב הפרט

חבר קבוצת הרוב. (ב) המודל מציג טענות הרווחות כעת בספרות המחקרית, שלא מסתפקת בבדיקת עמדות גזעניות בקרב הפרט, ומדגיש שחשוב לבדוק את מידת המודעות של הפרט לגזענות הרווחת ברמה המוסדית (עמדות עיוורות צבע). (ג) המחקר מרחיב את התיאוריה והידע על תופעת הגזענות, כאשר הרקע החברתי הוא לאומי-אתני בכלל, והתפתחות עמדות גזעניות של חברי קבוצת הרוב כלפי חברי קבוצת המיעוט בתוך המציאות הישראלית של יחסי יהודים-ערבים בפרט, תחום שעד כה לא נבחן באמצעות שתי תיאוריות אלה. בכך הוא ירחיב את הידע על התפתחות עמדות גזעניות של יהודים כלפי ערבים בישראל ועל הרגשות של יהודים בישראל לנוכח גזענות כלפי ערבים.

מודל המחקר והשערותיו

מודל המחקר שנבחן במחקר זה (תרשים 2 להלן) ביקש להסביר את תגובות הפרט היהודי לגזענות באמצעות תפיסת עולמו, עמדותיו כלפי הסדר החברתי, תפיסתו את קבוצת הערבים ועוצמת עמדותיו הגזעניות.

תרשים 2 : מודל המחקר להסבר תגובות הפרט היהודי לנוכח גזענות כלפי ערבים בישראל

באופן ספציפי יותר, המודל המוצג בתרשים 2 מורכב משני חלקים. החלק הראשון (הצד הימני בתרשים 2) מבוסס על התיאוריה של דאקייט (Duckitt, 2001). ההשערה היא שיימצא קשר בין תפיסת עולם (כמאיים ומסוכן וכג'ונגל תחרותי) לבין עמדות גזעניות (עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות כלפי ערבים), כאשר עמדות כלפי הסדר החברתי (תמיכה בסמכותנות ותמיכה בדומיננטיות חברתית) ותפיסת קבוצת הערבים (כמאיימת על קבוצת היהודים או כמתחרה עמה) יהיו משתנים מתווכים. לדוגמה: עמדות כלפי הסדר החברתי (תמיכה בסמכותנות ותמיכה בדומיננטיות חברתית) יתווכו את הקשר בין תפיסת עולם (כמאיים ומסוכן וכג'ונגל תחרותי) לבין תפיסת קבוצת הערבים (כמאיימת על קבוצת היהודים או

כמתחרה עמה); כלומר: ככל שתפיסת העולם (כמאיים ומסוכן וגיונגל תחרותי) תהיה חזקה יותר, כך העמדות כלפי הסדר החברתי (תמיכה בסמכותנות ותמיכה בדומיננטיות חברתית) יהיו חזקות יותר, ותפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מאיימת ומתחרה תהיה חזקה יותר. לאור מורכבותו של המודל, פירוט יתר ההשערות מוצג באופן גרפי במודל התיאורטי באמצעות חצים (תרשים 2).

החלק השני של מודל המחקר מבוסס על התיאוריה של ספיינרמן והפנר (Heppner & Spanierman, 2004). לפי תיאוריה זו אנו משערים שיימצא קשר בין עמדות גזעניות (עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות) לבין תגובות הפרט לגזענות (רמת האמפתיה והאשמה לנוכח גזענות ופחד מערבים). ככל שעוצמת העמדות הגזעניות (עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות כלפי ערבים) תהיה גבוהה יותר, כך האמפתיה ורגש האשמה יהיו חלשות יותר, והפחד גבוה יותר.

עוד אנו משערים שיימצא קשר בין עמדות גזעניות עיוורות צבע ועמדות קדומות כלפי ערבים. ככל שעוצמת עמדות עיוורות הצבע תהיה גבוהה יותר (מודעות נמוכה לגזענות הרווחת בחברה), כך עוצמת העמדות הקדומות כלפי ערבים תהיה גבוהה יותר.

אם להתבונן על המודל בכללותו, אנו משערים כי הקשר בין תגובות הפרט לגזענות (רמת האמפתיה והאשמה לנוכח גזענות ופחד מערבים) לבין תפיסות העולם שלו (כמאיים ומסוכן או כגיונגל תחרותי), יהיה מתווך על ידי המשתנים: עמדות כלפי הסדר החברתי (תמיכה בסמכותנות ותמיכה בדומיננטיות חברתית), תפיסת קבוצת הערבים (כמאיימת על קבוצת היהודים או כמתחרה עמה) ועמדות גזעניות (עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות כלפי ערבים).

לסיכום, מחקר זה יבחן את הטענה שכדי להבין את תגובות הפרט לנוכח גזענות, יש לבחון את עוצמת עמדותיו הגזעניות (עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות כלפי ערבים). כדי להבין את עמדותיו הגזעניות, נדרש לבחון את תפיסת עולמו (עוצמת תפיסתו את העולם כמאיים וכמסוכן או כגיונגל חברתי), את עמדותיו כלפי הסדר החברתי (עוצמת תמיכתו בסמכותנות או בדומיננטיות חברתית) ואת תפיסתו את קבוצת הערבים (עוצמת תפיסתו את הערבים כקבוצה מאיימת או מתחרה).

שיטה

מדגם

אוכלוסיית המחקר במחקר זה הייתה סטודנטים יהודים לתואר ראשון במוסדות להשכלה גבוהה בישראל. המדגם כלל 553 סטודנטים יהודים הלומדים לתואר ראשון, בדומה למדגמים בהם נעשה שימוש במחקרים קודמים בעולם בנושאים של גזענות ותגובות לגזענות שהסתמכו גם הם על סטודנטים (Duckitt, 2001; Duckitt, 2006; Duckitt, et al., 2002; Matthews & Levin, 2012; Spanierman & Heppner, 2004). בשל העובדה שלא היה אפשרי לבנות מדגם אקראי (ראו פירוט בהמשך) המדגם הינו מדגם נוחות.

שאלון המחקר הועבר בשתי גרסאות: גרסה מודפסת (מילוי בכתב) וגרסה אינטרנטית (מילוי במדיה). מתוך כ- 370 שאלונים שהופצו בגרסה המודפסת, 347 הוחזרו מלאים (93.7% היענות), ואלו היו 59% מכלל המדגם. לגבי הגרסה האינטרנטית, לא ניתן היה לחשב את שעורי ההחזרה, מכיוון שהשאלון הופץ באופן שלא ניתן לאמוד את מספר האנשים שאכן קיבלו אותו בפועל. מתוך 376 כניסות לאתר השאלון (משתתפים שהחלו למלא את השאלון אך לא בהכרח סיימו) מילאו את השאלון במלואו 229 סטודנטים. אלו היו 41% מכלל המדגם (ראו פירוט נוסף והסברים על אופן בניית המדגם בתת הפרק: 'גיוס משתתפים והליך' בהמשך).

40 שאלונים נפסלו בשתי דרכי ההפצה. 37 נפסלו מכיוון שממלאי השאלונים לא הגדירו עצמם כיהודים (אוכלוסיית המחקר הם יהודים בלבד). שלושה שאלונים נוספים נפסלו מתוך שיקולים סטטיסטיים: גילאי המשתתפים חרגו באופן משמעותי מהמדגם (שני משתתפים מתחת לגיל 18 ואחד בן 65).

מרבית משתתפי המחקר נדגמו מתוך אוניברסיטת תל אביב (46.5%), מיתר האוניברסיטאות נדגם שעור נמוך יותר (סה"כ 35.2%) והיתר ממכללות (18.3%). חשוב לציין, כי מספרים אלה שיקפו את מידת ההסכמה של גורמים רשמיים מתוך המוסדות לאפשר הפצה של השאלונים (הפצה בגרסה המודפסת, על ידי כניסה לכיתות, או בגרסה האלקטרונית דרך דואר אלקטרוני או בפייסבוק, ראו פירוט והסבר בתת הפרק 'גיוס משתתפים והליך').

לוח 1 מציג את המאפיינים האישיים של משתתפי המחקר וכן מאפיינים הקשורים ללימודים האקדמיים: פקולטה ושנת לימודים.

לוח 1. מאפיינים אישיים ואקדמיים של משתתפי המחקר (N=553).

משתנה	n	%
מגדר	207	37.4%
גברים		
נשים	346	62.6%
מצב משפחתי	445	82.6%
לא בזוגיות		
בזוגיות	96	17.4%
רמת דתיות	74	13.4%
דת/ה		
מסורתית	89	16.1%
לא דת/ה	389	70.5%
מצב סוציו-אקונומי	232	42%
מעל הממוצע		
ממוצע	224	40.5%
מתחת לממוצע	97	17.5%
פקולטה	338	61.1%
רוח וחברה, משפטים		
מדעים מדויקים*	215	38.9%
שנת לימודים	224	40.6%
שנה א		
שנה ב	194	35.1%
שנה ג ומעלה	134	24.3%

* מדעים מדויקים כללו את הפקולטות הבאות: מדעים מדויקים, הנדסה, מדעי החיים ורפואה.

כפי שניתן לראות, כשני שלישי מהמשתתפים הן נשים וכשליש גברים. מרבית משתתפי המחקר חילוניים ולא נמצאים בזוגיות. מבחינת מאפייני לימודים, מרבית המשתתפים לומדים מדעי הרוח והחברה. טווח הגילאים נע בין 19-59, הגיל הממוצע עומד על 25.91 (SD=5.50).

על מנת לבדוק את מידת הייצוגיות של מדגם הנוחות שבו נעשה שימוש במחקר זה, נערכה

השוואה בין הנתונים האישיים שנמצאו במדגם זה, לשכיחויות מאפיינים אלה בקרב אוכלוסיית הסטודנטים בישראל. נמצא כי אחוז הנשים הלומדות לתואר ראשון במסגרת אקדמאית בישראל הוא 58% (המועצה להשכלה גבוהה, 2016) בעוד במדגם של מחקר זה אחוז הנשים הוא 62.6%. בנוסף, אחוז הסטודנטים בהשכלה הגבוהה בישראל הלומד לתואר ראשון, המגיע ממעמד סוציו אקונומי גבוה 35%, ממעמד סוציו אקונומי ממוצע 40.5% והשאר ממעמד נמוך (לפי חלוקה של יישובים הממוקמים באשכולות חברתיים כלכליים נמוכים וגבוהים) (המועצה להשכלה גבוהה, 2016). בעוד שבמחקר הנוכחי, אחוז הסטודנטים שדיווחו על מצב סוציו אקונומי גבוה היה 42% ובינוני 40%.

לגבי גיל כניסה לאוניברסיטה, ללימודי תואר ראשון, ממוצע הארצי הוא 20-24 בעשור האחרון (המועצה להשכלה גבוהה, 2015). במחקר זה נמצא שהגיל הממוצע עומד על 25.91. יש לקחת בחשבון שהגיל במחקר זה הוא ממוצע של שלוש שנות לימוד באוניברסיטה. לא נמצאו נתונים לגבי סטטוס משפחתי ולא לגבי מידת דתיות. ניתן לראות כי מנתונים אלו, המדגם שנאסף במחקר זה, לפי הנתונים הנ"ל דומה לאוכלוסייה הכללית בישראל הלומדת לתואר ראשון. כאמור, המדגם נאסף בשתי שיטות הפצה: גרסה מודפסת וגרסה אינטרנטית. במטרה לבחון האם קיימים הבדלים בין שתי קבוצות המשתתפים במאפיינים האישיים, נעשו ניתוחי חי בריבוע (χ^2). לא נמצאו הבדלים בין המאפיינים: מצב משפחתי ומצב סוציו-אקונומי. המאפיינים בהם נמצאו הבדלים מוצגים בלוח 2.

לוח 2. הבדלים בין שיטות ההפצה במאפיינים אישיים ואקדמיים.

משתנה	גרסה מודפסת		גרסה אינטרנטית		χ^2	eta ²
	%	n	%	n		
מגדר	זכר	24.4%	79	55.9%	56.8***	.32
	נקבה	75.6%	245	44.1%		
רמת דתיות	דתי/ה	10.8%	35	17%	13.14***	.15
	מסורתית/ת	20.4%	66	10%		
	לא דתי/ה	68.7%	222	72.9%		
פקולטה	רוח וחברה, משפטים	73.8%	239	43.2%	56.4***	.31
	מדעים מדויקים	26.2%	85	56.8%		
שנת לימודים	שנה א	52.2%	169	24.1%	132.50***	.50
	שנה ב	41%	133	26.8%		
	שנה ג ומעלה	6.8%	22	49.1%		

*** $p < .001$

מלוח 2 ניתן לראות, כי אחוז הנשים גבוה יותר בגרסה המודפסת מאשר בגרסה האינטרנטית. בנוסף, אחוז הסטודנטים ממדעי הרוח, החברה והמשפטים בגרסה המודפסת גבוה הרבה יותר מהמשתתפים ממדעים מדויקים בגרסה המודפסת בהשוואה לגרסה האינטרנטית. מאחר ונמצאו הבדלים מובהקים

במספר משתנים אישיים בין שתי דרכי ההעברה, בשלב עיבוד הנתונים נעשה פיקוח על פלטפורמת איסוף הנתונים. בנוסף, על מנת לבחון האם יש הבדלים במשתני המחקר בין שתי שיטות ההעברה נעשו ניתוחי MANOVA חד כיוונים. הממצאים יוצגו בפרק התוצאות.

גיוס משתתפים והליך

טרם גיוס המשתתפים למחקר נעשתה פניה לוועדת האתיקה של אוניברסיטת תל אביב והתקבל אישור לביצוע המחקר. דגימת המשתתפים במחקר זה תוכננה להיות דגימה סטטיסטית. בשלב הראשון, נדגמו אקראית פקולטות ולאחר מכן חוגים בכל אחת מהאוניברסיטאות. בשלב השני, נערכה פניה לראש החוג לאישור כניסה לקורס חובה (מתוך הנחה שכלל הסטודנטים נוכחים בקורס מסוג זה) וחלוקת שאלונים לכל הנוכחים. בשלב זה הוחלט שבמידה ולא יתקבל אישור להיכנס לחוג שנדגם, ידגם החוג שמוקם אחריו ברשימה.

איסוף הנתונים החל בדצמבר 2014, עם פניה לראשי החוגים שנדגמו, לקבלת אישור העברת השאלונים בכיתות. עד מאי 2015 נערכו 50 פניות שמתוכן אושר לחוקרת להעביר שאלונים רק בחמש כיתות. בכיתות אלו, החוקרת העבירה שאלונים לכל הנוכחים בשיעור, שהסכימו להשתתף במחקר, וזאת לאחר הסבר ומילוי של טופס הסכמה מדעת (ראו נספח 1) (סה"כ 70 שאלונים נאספו בתקופה זו). בשלב זה, בשל שיעור הסירובים הגבוה מצד מרצים אליהם פנינו, הוחלט לעבור להפצת השאלונים בשיטת מדגם נוחות כפי שמציעים רובין ובאבי (Rubin & Babbie, 2014). רובין ובאבי (Rubin & Babbie, 2014) תומכים במדגם נוחות כאשר המקרה הוא זהה לזה המוצג כאן: מחקר בעבודה סוציאלית שמתאפיין בחדשנות מחקרית ובמיעוט משאבים.

בעקבות החלטה זו, השאלון המודפס הופץ בשלוש דרכים נוספות: פניה לחוגים נוספים (לאו דווקא אלה שנדגמו באופן אקראי), איסוף שאלונים דרך "דגימת דשא" (פניה אישית לסטודנטים ברחבי הקמפוס) והפצה באמצעות דגימת כדור שלג (פניה לחברים ואנשים פרטיים שיסיעו בהפצת השאלון לסטודנטים לתואר ראשון). במקביל, השאלון הופץ בגרסה אינטרנטית החל מחודש מאי 2015. ההחלטה להפיץ את השאלון דרך האינטרנט, במקביל לשאלון המודפס, התבססה על ההנחה שניתן להגיע לאחוז היענות גבוה יותר, בשל השימוש האינטנסיבי של סטודנטים במדיה האינטרנטית. סיבה נוספת להרחבת אופני ההפצה, הייתה שילוב של שני שיקולים: אלמנט הזמן ונושא המחקר העוסק בעמדות גזעניות. ידוע מהספרות המחקרית, כי אירועים חברתיים משפיעים על עמדות גזעניות (Duckitt, 2006). במציאות הישראלית הדינאמית, המתאפיינת בשנים האחרונות בהקצנה ומתח בין יחסי יהודים לערבים, היה חשוב לנו לתחום את זמן איסוף הנתונים. זאת על מנת למנוע הטיית בממצאים הנובעות מאירועים חברתיים-ביטחוניים (לכן, חשוב גם לציין כי איסוף הנתונים נערך בטווח הזמן שבין מבצע צוק איתן (יולי, 2014) לבין ההסלמה בסכסוך היהודי-פלסטינאי במחצית השנייה של שנת 2015.

לצורך העברת השאלון בגרסה האינטרנטית נעשה שימוש בתוכנת QUALTRICS. סדר השאלות

וההסברים על אודות המחקר היו זהים לאלו שבגרסה המודפסת. גם בשאלון האינטרנטי צוין כי מילוי השאלונים הוא אנונימי. המשתתפים התבקשו ללחוץ על מקש עליו היה כתוב "אני מסכימה/ה להשתתף במחקר", במקום לחתום את שמם בטופס הסכמה מדעת. רק לאחר מילוי משבצת זו, המשיבים יכלו להמשיך במילוי השאלון.

לפי הספרות העוסקת בתחום, מילוי שאלונים דרך האינטרנט ללא סיפוק תמריץ כלשהו לנבדקים, עלול ליצור הטיה באיסוף הנתונים הקשורה לבחירה בהשתתפות במחקר. הכוונה היא שרק משתתפים מסוימים מאד יסכימו להשתתף במחקר. הוספת תמריץ עשויה להגדיל את מגוון המשתתפים (Mustanski, 2001). כדי לצמצם הטיה זו, הוצע למשתתפים פרס שיחולק לאחר הגרלה (תווי קניה בחנויות מזון או בחנות אלקטרוניקה). על מנת לקבל את הפרס, נתבקשו המשתתפים בסופו של השאלון למלא כתובת מייל או טלפון. הובטח כי לא תעשה הצלבה בין פרטים אלו לבין השאלון. לאחר סיום איסוף הנתונים, נערכה הגרלה והחוקרת יצרה קשר עם הזוכים במייל. שלושתם העדיפו לקבל את תווי הקניה בדואר וכך נעשה.

הגרסה האינטרנטית הופצה בשלוש דרכים: הראשונה, דרך המדיה החברתית באמצעות פייסבוק; נערכה פנייה לכ- 56 עמודי בית של אוניברסיטאות, מכללות, אגודות סטודנטים וקבוצות שונות של סטודנטים (יותר מ-30 'פוסטים' פורסמו שה"כ); אופן הפצה נוסף היה פניה לראשי מחלקות, אך הפעם בבקשה להפיץ את השאלון לסטודנטים במייל (נערכו כ- 30 פניות, מתוכן התקבלה תשובה חיובית משניים שהפיצו את השאלון האלקטרוני לסטודנטים); ניסיון הפצה אחרון היה דרך פנייה לכל אגודות הסטודנטים (כל נציגי האגודות סירבו להפצה).

הפצת השאלונים בכל הדרכים שתוארו לעיל, נערכה בין החודשים דצמבר 2014 עד יולי 2015.

כלי המחקר

השאלונים במחקר זה הם שאלוני דיווח עצמי, שפותחו על ידי חוקרים שונים. שישה שאלונים שלא נעשה בהם שימוש עד כה בישראל, תורגמו מאנגלית לעברית והותאמו למציאות הישראלית על ידי החוקרת (תפיסת עולם כמסוכן, תפיסת עולם כג'ונגל תחרותי, תפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מאיימת וכקבוצה מתחרה, עמדות עיוורות צבע כלפי ערבים ותגובות הפרט חבר קבוצת הרוב כלפי תופעת הגזענות). תהליך התרגום וההתאמה להקשר הישראלי כלל את השלבים הבאים: בתחילה, השאלון תורגם לעברית על ידי אדם ששפת אמו עברית. לאחר מכן נערך תרגום חוזר לאנגלית, על ידי מתרגמת מקצועית, על מנת לפקח שהתוכן לא שונה בתהליך התרגום לעברית (back translation). לאחר התרגום המילולי, ניסוח הפריטים הותאם למציאות הישראלית באמצעות שני שופטים הבקיאים בעולם תוכן זה. בנוסף, השופטים נשאלו האם פרטי הכלים בעברית אכן משקפים ומיצגים את תוכנו של המשתנה הנמדד.

לבסוף, התקיים מחקר מקדים ($n=100$) שבו נבחנו ערכי המהימנות הפנימית של השאלונים שנמצאו דומים לאלו המדווחים בספרות המחקרית.

שאלון סוציו דמוגרפי - (ראו נספח י') כלל שאלות לגבי מאפיינים אישיים ואקדמיים של המשתתפים: גיל, מגדר, מצב משפחתי, רמת דתיות, מצב סוציו-אקונומי, פקולטת לימודים ושנת לימודים. בנוסף, נשאלו המשתתפים כיצד הם מגדירים את עצמם מבחינה לאום, על מנת להבחין בין המשתתפים היהודים לשאר המשתתפים (ראו פרק אתיקה).

שאלון תפיסת העולם כמסוכן (Dangerous world beliefs) - (ראו נספח א') פותח על ידי דאקיט

(Duckitt, 2001) ושוכלל על ידי דאקיט ועמיתים (Duckitt et al., 2002). השאלון כלל 10 פריטים

העוסקים בתפיסת העולם כמסוכן, לגביהם המשיבים התבקשו לציין את מידת הסכמתם על פני סולם

ליקרט בן 7 דרגות (1—כלל לא מסכים; 7—מסכים במידה רבה מאד). לדוגמא: "יש אנשים מסוכנים

רבים בחברה שיתקפו אדם אחר מתוך רוע, ללא סיבה נראית לעין". המהימנות של השאלון כפי שנבחנה

במחקרים קודמים בעולם באמצעות אלפא של קרונבך נמצאה סבירה ($\alpha=.80-.81$) (Duckitt, Wanger,)

(Du Plessis, & Birum, 2002; Perry et al., 2013a). גם במחקר זה, מהימנות הכלי נמצאה סבירה

($\alpha=.77$). חישוב הציון (לאחר היפוך פריטים: 1, 3, 6, 8, 9) נעשה על פי ממוצע תשובותיו של כל משתתף

לפרטי השאלון. ציון גבוה יותר מעיד על תפיסת עולם כמסוכן יותר.

שאלון תפיסת העולם כג'ונגל תחרותי (Competitive jungle world beliefs) - (ראו נספח ב') פותח על

ידי דאקיט (Duckitt, 2001) ושוכלל על ידי פרי, סיבלי ודאקיט (Perry et al., 2013a). השאלון מכיל 10

פריטים בהם המשיבים התבקשו לציין את מידת הסכמתם עם היגדים שונים העוסקים בתפיסת העולם

כג'ונגל תחרותי וזאת על פני סולם ליקרט בן 7 דרגות (1—כלל לא מסכים; 7—מסכים במידה רבה מאד).

לדוגמא: "זהו עולם שבו אדם לאדם זאב, בו לפעמים אתה חייב להיות חסר רחמים". המהימנות של

השאלון כפי שנבחנה במחקרים קודמים בעולם באמצעות אלפא של קרונבך נמצאה טובה עד גבוהה (α)

($\alpha=.84-.90$) (Duckitt et al. 2002; Perry et al., 2013a). במחקר זה, מהימנות הכלי נמצאה סבירה ($\alpha=.77$).

חישוב הציון (לאחר היפוך פריטים: 6, 7, 8, 9, 10) נעשה על פי ממוצע תשובותיו של כל משתתף לפרטי

השאלון. ציון גבוה יותר מעיד על מידה גבוהה יותר של תפיסת עולם כג'ונגל תחרותי.

שאלון תמיכה בסמכותנות (RWA - Right wing authoritarianism) - (ראו נספח ג') פותח על ידי

זאקירסון (Zackirsson, 2005), על סמך שאלון של אלטמיייר (Altemayer, 1988) שתורגם לעברית ותוקף

על ידי רובינשטיין ולנסיסקי (Rubinstein & Lansisky, 2013). השאלון כלל 20 פריטים לגביהם המשיבים

התבקשו לציין את מידת הסכמתם עם היגדים שונים העוסקים בעמדות סמכותניות ומסורתיות, וזאת על

פני סולם ליקרט בן 9 דרגות (1—מתנגד במידה רבה מאד; 9—מסכים במידה רבה מאד). מחצית

מהפריטים נוסחו כך שהסכמה עמם מבטאת סמכותנות, לדוגמא: "ישראל זקוקה נואשות למנהיג חזק שיעשה כל מה שנדרש כדי לחסל את צורות החיים הקיצוניות החדשות והבלתי-מוסריות ההורסות את החברה", ומחציתם נוסחו כך שהסכמה עמם מבטאת העדר סמכותנות, לדוגמא: "יש להעריך את אלה המעמידים במבחן את החוק ואת דעת הרוב ע"י הפגנות בעד הזכות להפלות, זכויות בעלי-חיים והפחתת לימודי הדת בחינוך הממלכתי החילוני". המהימנות של השאלון כפי שנבחנה במחקרים קודמים בישראל בעברית באמצעות אלפא של קרונבך נמצאה סבירה עד גבוהה ($\alpha = .83-.92$) (פלוק, 2008; רובינשטיין, 2002; Rubinstein, 2006; Rubinstein & Lansisky, 2013). במחקר זה, מהימנות הכלי נמצאה טובה ($\alpha = .88$). חישוב הציון (לאחר היפוך פריטים: 2, 4, 6, 7, 9, 11, 13, 16, 18, 19) נעשה על-פי ממוצע תשובותיו של כל משתתף לפרטי השאלון. ציון גבוה יותר מעיד על תמיכה גבוהה יותר בעמדות סמכותניות.

שאלון תמיכה בדומיננטיות חברתית (SDO - Social dominance orientation) - (ראו נספח ד') פותח על ידי פרטו ועמיתים (Pratto et al, 1994), ותורגם לעברית ותוקף על ידי מיכל טור-כספא (1996). השאלון כלל 16 פריטים בהם המשיבים התבקשו לציין את מידת הסכמתם עם היגדים שונים העוסקים בצורך בשליטה חברתית ובהיררכיה חברתית לא שוויונית בין קבוצות בחברה, וזאת על פני סולם ליקרט בן 7 דרגות (1—מאד לא מסכים; 7—מסכים מאד). לדוגמא: "בכדי להשיג את רצונה של הקבוצה לעתים הכרחי להפעיל כוח כלפי קבוצות אחרות". ציונים גבוהים מייצגים תמיכה רחבה יותר בהיררכיה ואי שוויון חברתי בין קבוצות בחברה וצורך בשליטה חברתית. המהימנות של השאלון, כפי שנבחנה במחקרים קודמים בישראל בעברית ובעולם באמצעות אלפא של קרונבך נמצאה בינונית עד גבוהה ($\alpha = .75$).

89. (טור-כספא, 1996; Shaffer & Duckitt, 2002; Poteat & Spanierman, 2012; Pratto et al., 1994). במחקר זה, מהימנות הכלי נמצאה גבוהה ($\alpha = .89$). חישוב ציון (לאחר היפוך פריטים: 9-16) נעשה על פי ממוצע תשובותיו של כל משתתף לפרטי השאלון. ציון גבוה יותר מעיד על תמיכה גבוהה יותר בדומיננטיות חברתית.

שאלון תפיסת קבוצת מיעוט כמאיימת (Perceived social threat) - (ראו נספח ז') פותח על ידי דאקיט (Duckitt, 2006). השאלון כלל 8 פריטים בהם המשיבים התבקשו לציין את מידת הסכמתם עם היגדים שונים העוסקים בתפיסת האיום מכל קבוצה או קטגוריה של אנשים שעוצבו כקבוצת מטרה בהוראות השאלון. במחקר זה נשאלו המשיבים על תפיסת האיום מקבוצת הערבים בישראל, וזאת על פני סולם ליקרט בן שמונה דרגות (1—כלל לא מסכים; 8—מסכים במידה רבה מאד). לדוגמא: "הם (הערבים) סכנה לכל דבר שהוא טוב, נורמלי, מוסרי ומכובד בחברה שלנו". המהימנות של השאלון כפי שנבחנה במחקרים קודמים בעולם באמצעות אלפא של קרונבך נמצאה לגבוהה ($\alpha = .67-.90$) (Duckitt, 2006; Duckitt, & Sibely, 2009). במחקר זה, לאחר שנמצאה לכלי מהימנות נמוכה ($\alpha = .46$) נעשה ניתוח

גורמים מגשש על מנת לבדוק את תוקף התוכן של השאלון. בניתוח זה נמצאו שני גורמים שבחינת תוכנם העידה כי הם שייכים לעולם תוכן שונה. התוכן של הגורם הראשון (שכלל את פריטים 1,3,4,5) התייחס לתפיסת הערבים כקבוצה מאיימת. המהימנות של גורם זה נמצאה גבוהה ($\alpha=.91$). הגורם השני כלל את השאלות שבמקור נוסחו בהיפוך (ראו שאלות 2, 6, 8 כאשר שאלה 7 הוצאה). לאחר בחינת תוכן שאלות אלו, ניכר שהיפוך השאלות בגרסה העברית יוצר תוכן שונה מהתוכן אותו התיימר השאלון לבחון (התוכן החדש התייחס יותר לקבוצת הערבים כלא מחזקת את החברה, לדוגמא: "הם עוזרים להפוך את החברה לחזקה ומאוחדת יותר" (נדרש היפוך)) ולכן בגורם זה לא נעשה שימוש במחקר. הציון לכל משתתף חושב על פי ממוצע תשובותיו לארבעה הפרטים שהושארו. ציון גבוה יותר מעיד על תפיסה גבוהה יותר של קבוצת הערבים כמאיימת.

שאלון תפיסת קבוצת מיעוט כקבוצה מתחרה (Group competitiveness) - (ראו נספח ח') פותח על ידי דאקיט (Duckitt, 2006). השאלון כלל 8 פריטים בהם המשיבים התבקשו לציין את מידת הסכמתם עם היגדים שונים העוסקים בתפיסת מידת התחרותיות שהפרט חש כלפי קבוצה חברתית ספציפית. במחקר זה נשאלו המשיבים על תפיסת מידת התחרותיות עם קבוצת הערבים בישראל, וזאת על פני סולם ליקרט בן שמונה דרגות (1—כלל לא מסכים; 8—מסכים במידה רבה מאד). לדוגמא: "אם מצבם הכלכלי ישתפר, מצבם של אנשים כמוני יורע". המהימנות של השאלון כפי שנבחנה במחקרים קודמים בעולם באמצעות אלפא של קרונבך נמצאה כבינונית עד גבוהה ($\alpha=.75-.89$) (Duckitt, 2006; Duckitt, & Sibely, 2009). במחקר זה, מהימנות הכלי נמצאה גבוהה ($\alpha=.90$). הציון לכל משתתף (לאחר היפוך פריטים: 1,3,4,8) חושב על פי ממוצע תשובותיו לפרטי השאלון. ציון גבוה יותר מעיד על תפיסה חזקה יותר של קבוצת הערבים כקבוצה מתחרה.

שאלון עמדות עיוורות צבע כלפי ערבים (CoBRAS- Color blind racial attitudes) - (ראו נספח ה') פותח על ידי נאוויל ועמיתים (Neville et al., 2000). השאלון כלל 20 פריטים בהם המשיבים התבקשו לציין את מידת הסכמתם עם היגדים שונים העוסקים בעמדות עיוורות צבע כלפי קבוצת מיעוט, על פני סולם ליקרט בן שבע דרגות (1—כלל לא מסכים; 7—מסכים במידה רבה מאד). ציונים גבוהים משקפים תמיכה בעמדות גזעניות עיוורות צבע. לדוגמא: "מדיניות חברתית, כמו העדפה מתקנת, מפלה באופן לא הוגן יהודים". השאלון בנוי משלושה גורמים שזוהו במחקרים קודמים, אך מפתחי הכלי קובעים שניתן גם להשתמש בציון הגלובלי של השאלון (Neville et al., 2000; Spanierman, & Heppner, 2004). במחקר זה הוחלט להשתמש רק בציון הגלובלי של השאלון בשל מורכבות המודל הנבחן. המהימנות של השאלון, כפי שנבחנה במחקרים קודמים בעולם, באמצעות אלפא של קרונבך נמצאה גבוהה ($\alpha=.84-.91$) (Spanierman et al., 2006; Neville et al., 2000). במחקר זה, מהימנות הכלי נמצאה גבוהה גם כן

($\alpha = .90$). חישוב הציון (לאחר היפוך פריטים : 1-4, 5, 7, 11, 17-19) מחושב על פי ממוצע תשובותיו של כל משתתף לפרטי השאלון. ציון גבוה יותר מעיד על עמדות עיוורות צבע גבוהות יותר.

שאלון עמדות קדומות כלפי ערבים - (ראו נספח ו') נמדדו באמצעות שאלון האבחנה הסמנטי של אוסגוד ועמיתיו (Osgood, Suci, & Tannenbaum, 1957). מטרתו לבחון את עמדותיו של היחיד כלפי הקבוצה האתנית המבוקשת (Troop & Pattigrew, 2005). השאלון נפתח בשאלה: "כיצד את/ה מתאר לעצמך את האנשים הטיפוסיים לקבוצות מוצא שונות?" בשאלון במחקר הנוכחי הופיעו הקטגוריות: "עצמך", "יהודי-ישראלי", "ערבי-ישראלי". ההערכה שמתבקשת לגבי "עצמך" ו"יהודי ישראלי" נועדה להקשות על הנבדק לעמוד על מטרת המחקר (אמיר, 1988), ולכן לא נעשה בו שימוש בתוצאות המחקר. כל קטגוריה מוערכת על ידי 20 צמדי תארים קוטביים שסודרו בקצותיו של סולם ליקרט בן 7 דרגות. הנבדק התבקש לסמן את הדרגה המאפיינת לפי דעתו את המושג (לדוגמא: צמדי התארים כוללים תארים כגון: עצלן/חרוץ, קולני/שקט) (אמיר, 1988; שר, 2000). המהימנות של השאלון כפי שנבחנה במחקרים קודמים בישראל בעברית ובעולם באמצעות אלפא של קרונבך נמצאה בין סבירה לבינונית ($\alpha = .61-.75$) (אמיר, 1988; Troop & Pattigrew, 2005). במחקר זה, מהימנות הכלי נמצאה טובה ($\alpha = .82$). חישוב ציון (לאחר היפוך פריטים : 3, 4, 6, 8, 9, 11, 15, 17, 18, 20) מחושב על פי ממוצע תשובותיו של כל משתתף לפרטי השאלון. ככל שהציון גבוה יותר כך התמיכה חזקה יותר בסטראוטיפים שליליים.

שאלון תגובות הפרט, חבר קבוצת הרוב, כלפי תופעת הגזענות (PCRW - Psychosocial costs of racism to whites) - (ראו נספח 2) פותח על ידי ספנירמן והפנר (Spanierman & Heppner, 2004). בשאלון 16 פריטים בהם המשיבים התבקשו לציין את מידת הסכמתם עם היגדים שונים העוסקים בתגובות של הפרט, חבר קבוצת הרוב, לנוכח תופעת הגזענות, וזאת על פני סולם ליקרט בן שבע דרגות (1—כלל לא מסכים; 7—מסכים במידה רבה מאד). בשאלון שלושה תתי סולמות.

תגובה אמפטיית לנוכח גזענות (כעס ועצב לנוכח קיומה של גזענות) - שאלון זה כלל שישה פריטים (לדוגמא: "אני כועס על קיומה של גזענות"). המהימנות של השאלון כפי שנבחנה במחקרים קודמים בעולם באמצעות אלפא של קרונבך נמצאה סבירה עד טובה ($\alpha = .70-.85$) (Spanierman et al., 2006).

(Spanierman & Heppner, 2004); במחקר זה, מהימנות הגורם נמצאה גבוהה ($\alpha = .89$).

אשמה לנוכח גזענות - שאלון זה כלל חמישה פריטים (לדוגמא: "לפעמים אני מרגיש אשמה על היותי חבר בקבוצת היהודים בישראל"). המהימנות של השאלון כפי שנבחנה במחקרים קודמים בעולם באמצעות אלפא של קרונבך נמצאה סבירה עד בינונית ($\alpha = .73-.81$) (Spanierman et al., 2006).

(Spanierman & Heppner, 2004); במחקר זה, מהימנות הגורם נמצאה סבירה ($\alpha = .73$). לחישוב הציון,

יש להפוך את פריטים : 2, 5.

פחד מערבים- שאלון זה כלל חמישה פריטים (לדוגמא : "אני לא סומך על ערבים"). המהימנות של השאלון כפי שנבחנה במחקרים קודמים בעולם באמצעות אלפא של קרונבך נמצאה סבירה עד בינונית (α = .63-.78) (Spanierman et al., 2006 ; Spanierman & Heppner, 2004). במחקר זה, מהימנות הגורם נמצאה סבירה (α = .72). כשהשמטנו את שאלה 3, מהימנות השאלון עלתה לרמה בינונית (α = .78) לכן פריט זה הורד, בנייתוח התוצאות.

משאלון זה הופקו שלושה ציונים לכל משתתף. הציונים לסולמות מחושבים על ידי ממוצע תשובותיו של כל משתתף לפריטים בכל גורם. ככל שהציון גבוה יותר, כך המשתתף חש יותר אמפתיה ואשמה לנוכח גזענות או פחד רב יותר מערבים.

לסיכום, לוח 3 מציג את המשתנים, המדדים הבודקים אותם, ומקדמי המהימנות הפנימית שנמצאו במחקר זה.

לוח 3. משתני המחקר, המדדים הבודקים אותם ומקדמי המהימנות הפנימית.

משתנה	מדד	מהימנות (α)
תפיסת עולם	Duckitt, 2001; Duckitt et al., (תפיסת עולם כמסוכן) (2002; RWA- Right wing authoritarianism	$\alpha = .77$
	Duckitt, 2001; Perry et (תפיסת עולם כגיוגל תחרותי) (al., 2013a; Competitive jungle world beliefs	$\alpha = .77$
עמדות כלפי הסדר החברתי	Rubinstein & Lansisky, 2013;) תמיכה בסמכותנות Zackirsson, 2005; (RWA- Right wing authoritarianism תורגם לעברית על ידי רובינשטיין ולנסיסקי (Rubinstein & Lansisky, 2013)	$\alpha = .88$
	Pratto ; 1996 (טור-כספא, תמיכה בדומיננטיות חברתית) (et al., 1994; SDO- Social dominance orientation תורגם לעברית על ידי טור-כספא (1996).	$\alpha = .89$
תפיסת קבוצת הערבים	Duckitt, 2006;) תפיסת הערבים כקבוצה מאיימת) (Perceived social threat	$\alpha = .91$ בהורדת שאלות 2,5,7,8
	Duckitt, 2006;) תפיסת הערבים כקבוצה מתחרה) (Group competitiveness	$\alpha = .90$
עמדות גזעניות	Neville et al., 2000;) עמדות עיוורות צבע כלפי ערבים) (CoBRAS- Color blind racial attitudes	$\alpha = .90$
	(Osgood et al., 1957) עמדות קדומות כלפי ערבים (1988). תורגם לעברית על ידי אמיר	$\alpha = .82$
תגובות הפרט היהודי (חבר קבוצת הרוב) לנוכח תופעת הגזענות כלפי ערבים	Spanierman, & Heppner, 2004; PCRW-) (Psychosocial costs of racism to whites אמפתיה	$\alpha = .89$
	אשמה	$\alpha = .73$
	פחד	$\alpha = .78$ בהורדת שאלה 3

סוגיות אתיות

מאחר וסוגיות המחקר עוסקות ביחסי יהודים ערבים בישראל, נושא רגיש שנוגע למרבית אזרחי ישראל, וכן בעמדות גזעניות, עמדות הנושאות עמן סטיגמות כלפי הנושא אותן וכלפי הקורבן, אזי יש לתת את הדעת לגבי הסוגיות האתיות הבאות :

מניעת מצוקה רגשית לנבדקים: על מנת למנוע אי נעימות ותחושת דחייה, אפליה או הפרדה בין יהודים לערבים, בשלב הפצת השאלונים בכיתות הוחלט לדחות את האפשרות להפיץ את השאלונים רק לסטודנטים שמגדירים עצמם כיהודים (אפשרות זו אילצה אותנו להבחין בין סטודנטים שאינם יהודים לבין יהודים במהלך העברת השאלונים ולבקש מהראשונים לצאת מהכיתה). לכן, הוחלט לאפשר השתתפות במחקר לכל מי שנחשף לשאלון והביע הסכמה למלא אותו. לעניות דעתנו, אפשרות זו, מנעה

תחושה של הבחנה והפרדה בין המשיבים כך שכל סטודנט שנחשף לשאלון יכול היה להשתתף במחקר. כמו כן, בהסבר שניתן לפני מילוי השאלון על ידי משתתפי המחקר, הוצגה מטרת המחקר כבחינת היחסים והעמדות של קבוצות שונות בישראל אחת כלפי השנייה. מכיוון שאת מרבית שאלוני המחקר, יכלו למלא כל הסטודנטים ללא קשר ללאומיותם (יהודי, ערבי או אחר), הופצה סדרת השאלונים לכולם. אולם, הוכנסו מספר סייגים:

א. בפתח השאלון, במסגרת שאלות המאפיינים הדמוגרפיים הוצגה השאלה: "כיצד אתה מגדיר/ה את עצמך?" וניתנה הבחירה בין התשובות הבאות: יהודי/ה-ישראלי/ת, ערבי/ה-ישראלי/ת, דרוזי/ת, נוצרי/ת, מוסלמי/ת, פלסטיני/ת, או אחר.

ב. לפני השאלונים העוסקים בתפיסת קבוצת האחר, הוכנסה ההפניה הבאה: "אם הנך מגדיר עצמך כיהודי-ישראלי, אנא מלא את שני השאלונים הנ"ל כאמרות כלפי ערביי ישראל. במידה ולא, אנא מלא את שני השאלונים הנ"ל כאמרות כלפי יהודים-ישראלים".

ג. לפני מילוי השאלון האחרון, העוסק בתגובות הפרט היהודי לנוכח תופעת הגזענות הוכנסה הפנייה: "במידה ואתה מגדיר עצמך כיהודי-ישראלי, המשך במילוי השאלון. במידה ולא, אינך צריך למלא את השאלון הבא" ומיד לאחר מכן הוצגה תודה על השתתפות במחקר.

באופן הזה, המשתתף שלא הגדיר את עצמו כיהודי סיים את מילוי השאלונים בשלב מוקדם יותר. מלבד זאת, לאחר הפצת השאלונים, השאלונים בהם צוין שהמשיב הוא לא יהודי נגזזו במשרדה של מנחת המחקר ולא נעשה בהם שימוש במחקר זה. במידה ונרצה להשתמש בהם למחקר אחר, תעשה פניה נוספת לוועדת אתיקה, לאישור השימוש בהם.

הקלה על תחושת חוסר נוחות רגשית: מאחר ומחקר זה עוסק בסוגיות רגישות הקשורות לעמדות של הפרט היהודי כלפי ערבים וההפך, עלולות היו להתעורר תחושות אי נוחות לגבי הדימוי העצמי של הפרט, תחושות אי נוחות במפגש עם חברי הקבוצה השנייה לאחר מילוי השאלון ועוד. על מנת לתת מענה למשתתפים אשר היו מעוניינים לקבל סיוע לאחר מילוי השאלון, נמסרה בשאלון (גם בגרסתו האלקטרונית וגם בגרסתו המודפסת) פרטיה של החוקרת ליצירת קשר.

שמירה על אנונימיות: מכיוון שהשאלון המודפס חולק במסגרת שעורים במוסדות להשכלה גבוהה, והשאלון האלקטרוני הופץ בחלקו בעזרת המוסדות גם כן, עשוי היה להיווצר חוסר נוחות אצל המשיבים כשיחשו חובה למלא את השאלון, או בשל האפשרות שתשובותיהם יחשפו בפני המרצים או המוסד ויהיו לעוכם. לכן, נכתב בפתח השאלון שאין חובה להשתתף במחקר ושלהחלטה לא תהיה סנקציה כלשהי מצד המוסד. בנוסף הובטחה אנונימיות מלאה למשיבים, בהווה ובעתיד.

תכנית העיבודים הסטטיסטיים

לשם בדיקת השערות המחקר נעשה שימוש בתוכנה SPSS לעיבודים סטטיסטיים תיאוריים ובדיקת קשרים דו-משתנים ולניתוח המשוואות המבניות (SEM) נעשה שימוש בתוכנת AMOS23. ניתוח הנתונים התחיל בסטטיסטיקה תיאורית של משתני המחקר. לאחר מכן, נעשתה בדיקה האם קיימים הבדלים במשתני המחקר, בין שתי דרכי איסוף הנתונים השונות (גרסה מודפסת וגרסה אינטרנטית) באמצעות ניתוח MANOVA חד כיוונית. מכיוון שנמצא הבדל מובהק בין דרכי העברת השאלונים, נעשו ניתוחי ANOVA חד כיווניים לכל משתנה בנפרד, על מנת לבחון באילו מהמשתנים נמצא הבדל מובהק. לבדיקת הקשרים בין המשתנים הדמוגרפים הקטגוריאליים לבין משתני התוצאה נערכו מבחני שונות חד כיווניים ולבדיקת הקשרים בין המשתנים הדמוגרפים הרציפים לבין משתני התוצאה נערכו מבחני פירסון. לבחינת הקשרים בין כל משתני המחקר חושבו מתאמי פירסון ועל מנת לבחון עד כמה כל המשתנים יחד תורמים להסבר השונות של תגובות הפרט כלפי תופעת הגזענות (אמפתיה, אשמה ופחד), וכן לבחון את השערות התיווך, נערכו ניתוחי רגרסיה היררכית לכל אחד ממשתני התוצאה. אחת ממטרות המחקר הייתה גם לבדוק את המודל התיאורטי המשוער בכללותו (מודל זה הוצג בתרשים 2). ניתוחי הרגרסיה אפשרו לנו לקבל הסבר על כל תגובה לנוכח גזענות בנפרד. באמצעות משוואות מבניות התאפשר מבט כולל על שלושת התגובות לגזענות יחדיו ובדיקת המודל התיאורטי המוצע. הרחבה על מודל זה בפרק הממצאים.

תוצאות

תיאור משתני המחקר

התפלגות המדגם במשתני המחקר השונים מוצגת בלוח מספר 4.

לוח 4. משתני המחקר: ממוצעים, סטיות תקן וערכי מינימום ומקסימום (N=553).

טווח				משתנים
SD	M	MAX	MIN	
.84	2.83	5.6	1	תפיסת עולם כמסוכן
.88	3.85	6.5	1.6	תפיסת עולם כגיונגל תחרותי
1.09	3.23	6.35	1	עמדות כלפי הסדר החברתי סמכותנות
1.19	3.06	7.38	1	דומיננטיות חברתית
1.72	3.96	8	1	תפיסת קבוצת הערבים מתחרה
1.87	3.51	8	1	תפיסת הערבים כקב' מאיימת
1.08	3.45	6.72	1.1	עמדות גזעניות עמדות עיוורות צבע
.57	4.35	6.65	2	עמדות קדומות
1.40	4.79	7	1	תגובות הפרט לנוכח גזענות אמפתיה
1.19	2.41	6.80	1	אשמה
1.31	4.37	7	1	פחד

מלוח מספר 4, ניתן לראות כי סטיית התקן של המשתנה עמדות גזעניות נמוך במיוחד (SD=.57).

על מנת לבדוק האם קיימת בעיה בהתפלגות המשתנה, נבדקו ערכי הסמטריה (Skewness) והגבנוניות (Kurtosis) של ההתפלגות. ערך הסמטריה במבחן זה התקבל $\check{S}^3 = .62$ כאשר טווח בין .50 ל-1 מקובל כמדד מספק להתפלגות סמטרית (Knox, 2000). ערך הגבנוניות התקבל כ-1.27, כאשר ערך גבנוניות של התפלגות נורמלית הוא 1 וערך מעל 1 נחשב להתפלגות מעט רחבה (Knox, 2000). מכך ניתן להסיק כי ערכי המשתנה עמדות גזעניות מספקים.

במטרה לבדוק האם קיימים הבדלים במשתני המחקר בין משתתפים שענו על השאלונים בגרסה המודפסת ובגרסה האינטרנטית נעשה ניתוח MANOVA חד כיווני. בנייתו נמצא הבדל מובהק בין דרכי

העברת השאלונים: $F(11, 541) = 10.32, p < .001, \eta^2 = .17$.

ניתוחי ANOVA חד כיווניים נעשו לכל משתנה בנפרד, כדי לאתר באילו מהמשתנים נמצא הבדל מובהק בין שתי הקבוצות. בניתוחים אלה נמצאו הבדלים מובהקים רק בהתייחס לשני משתנים: תמיכה בסמכותנות ותמיכה בדומיננטיות חברתית. כפי שמוצג בלוח 5.

לוח 5. הבדלים בממוצעי המשתנים: סמכותנות ודומיננטיות חברתית בהתאם לדרך הפצת השאלון.

דרכי הפצת השאלונים						
משתנים	F(1, 551)	גרסה אינטרנטית (n=229)		גרסה מודפסת (n=324)		
		SD	M	SD	M	
סמכותנות	22.18***	0.92	3.52	1.14	3.09	eta ² = .04
דומיננטיות חברתית	65.32***	1.02	3.52	1.19	2.73	eta ² = .11

*** $p < .001$

מהממוצעים המוצגים בלוח 5 ניתן לראות שמשתתפי המחקר שמילאו את השאלונים בגרסה המודפסת, דיווחו באופן מובהק על פחות תמיכה בסמכותנות ופחות תמיכה בדומיננטיות חברתית בהשוואה לאלו שמילאו את השאלונים בגרסת האינטרנט.

במטרה לבדוק האם הבדלים מובהקים אלה תלויים במאפיינים האישיים הקטגוריאליים בהם נמצאו הבדלים בין הגרסאות (מגדר, רמת דתיות, פקולטה ושנת לימודים, ראו לוח 2) נעשו ניתוחי שונות דו כיווניים (דרך העברה χ^2 מאפיין דמוגרפי). בניתוחים אלו נעשה ניקוי של המשתנים הבלתי תלויים זה מזה, כך שניתן לראות האם הכנסת מאפיין אישי זה או אחר הביא לשינויים בגודל ה-F של ההבדלים בין קבוצות המשיבים.

לוח 6 מציג את ממצאי ניתוחים אלו.

לוח 6. ההבדלים בין דרכי ההעברה בניקוי המאפיינים האישיים.

תמיכה בדומיננטיות חברתית	תמיכה בסמכותנות	משתנים
F(1,545)	F(1,545)	
38.66***	20.05***	ניקוי מגדר
44.54***	10.66***	ניקוי רמת דתיות
34.90***	20.38***	ניקוי פקולטה
30.53***	28.95***	ניקוי שנת לימוד

*** $p < .001$

מלוח 6 ניתן לראות בהתייחס לתמיכה בסמכותנות, שניכר דמיון רב בין הממצאים ללא ניקוי (המוצגים בלוח 5) לבין הממצא לאחר ניקוי המאפיינים (המוצגים בלוח 6). לגבי רמת הדתיות, במדד זה נראית ירידה בגודל ה-F לאחר הניקוי (בהשוואה של הממצא בלוח 5 לממצאים בלוח 6), אם כי התוצאה עדיין נותרה מובהקת. בהתייחס לדומיננטיות חברתית, ניכרת ירידה בגודל ה-F לאחר ניקוי המאפיינים האישיים, אולם עדיין ההבדלים המובהקים נותרו בעינם.

בעקבות ממצאים אלה בניתוחי הרגרסיה ההיררכית שיוצגו בהמשך נעשה פיקוח על דרכי העברת השאלונים (גרסה מודפסת וגרסה אלקטרונית).

בדיקת השערות המחקר

לבדיקת השערות המחקר הנגזרות ממודל המחקר (ראו תרשים 2) חושבו מתאמי פירסון המוצגים בלוחות 7-9. ניתן לראות שמרבית הקשרים בין המשתנים נמצאו מובהקים, אך בחלקם חלשים. לאור גודל המדגם נתייחס למובהקות סטטיסטית (לכל אורך העבודה), רק כשרמת המובהקות הייתה שווה או נמוכה מ-0.001⁷.

לוח 7. מתאמי פירסון בין המשתנים המסבירים (N=553).

משתנה	ת.עולם		עמדות כלפי הסדר החברתי		תפיסת קבוצת הערבים		עמדות גזעניות
	גיונגל תחרותי	תמיכה בסמכותנות	דומיננטיות חברתית	איום	תחרות	עיוורון צבע	עמדות קדומות
ת. עולם כמסוכן	.33***	.17***	.11*	.27***	.26***	.12**	.19***
ת. עולם כגיונגל תחרותי	--	.12**	.41***	.23***	.20***	.13**	.18***
סמכותנות	--	--	.40***	.58***	.57***	.59***	.25***
דומיננטיות חברתית	--	--	--	.35***	.39***	.27***	.28***
ת. קבוצת הערבים כמאיימת	--	--	--	--	.73***	.63***	.57***
ת. קבוצת הערבים כמתחרה	--	--	--	--	--	.74***	.42***
עיוורון צבע	--	--	--	--	--	--	.29***
עמדות קדומות	--	--	--	--	--	--	--

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

מלוח 7 ניתן לראות כי מרבית הקשרים נמצאו מובהקים. ההשערות המחקר הבאות אוששו (לגבי המשתנים המסבירים); נמצא קשר חיובי מובהק, אך חלש, בין תפיסת עולם כמסוכן לתפיסת עולם כגיונגל תחרותי ותפיסת קבוצת הערבים כמאיימת וכמתחרה. תפיסת עולם כגיונגל תחרותי נמצאה קשורה בקשר חיובי בינוני לדומיננטיות חברתית ובקשר חיובי חלש לתפיסת קבוצת הערבים כמתחרה. סמכותנות

⁷ בתיאור הממצאים נתן דגש לקשרים שנמצאו מובהקים ובעוצמת קשר מעל 0.20, זאת בשל הקשרים

המובהקים הרבים שנמצאו.

ודומיננטיות חברתית נמצאו קשורות בקשר חיובי למשתנים: תפיסת קבוצת הערבים כמאיימת ותחרותית ועמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות. בנוסף, נמצא קשר חיובי מובהק בין עמדות עיוורות צבע לבין עמדות קדומות. במילים אחרות, ניתן לראות כי סמכותנות, דומיננטיות חברתית, תפיסת הערבים כקבוצה מאיימת ומתחרה הם קשורים בקשר חיובי לעמדות גזעניות (הכוללות עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות) ואלה קשורות סטטיסטית ביניהן. לעומת זאת לא נמצאו קשרים מובהקים ברמה מעל 20. בין תפיסות עולם לבין עמדות גזעניות.

לבדיקת ההשערות העוסקות בקשר בין המשתנים המסבירים לבין משתני התוצאה חושבו מתאמי פירסון המוצגים בלוח 8.

לוח 8. מתאמי פירסון בין המשתנים המסבירים לבין משתני התוצאה.

תגובת הפרט לנוכח גזענות			
משתנה	אמפתיה	אשמה	פחד
ת. עולם כמסוכן	-.20***	-.04	.25***
ת. עולם כגיונגל תחרותי	-.21***	.04	.15***
סמכותנות	-.52***	-.29***	.44***
דומיננטיות חברתית	-.34***	-.08	.26***
ת. קבוצת הערבים כמאיימת	-.65***	-.34***	.65***
ת. קבוצת הערבים כמתחרה	-.74***	-.49***	.66***
עיוורון צבע	-.66***	-.49***	.51***
עמדות קדומות	-.45***	-.23***	.46***

*** $p < .001$

כפי שניתן לראות מלוח 8 ההשערות על הקשרים בין אמפתיה ואשמה לנוכח גזענות ופחד מערבים לבין המשתנים המסבירים: עמדות גזעניות (עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות) אוששו במלואן. נמצא קשר שלילי מובהק בין עמדות גזעניות (עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות), לבין תחושת אמפתיה ותחושת אשמה לנוכח גזענות. הקשר שנמצא הינו חזק, מלבד קשר חלש יותר בין עמדות קדומות לבין אשמה. כמו כן, קשרים חיוביים חזקים מובהקים נמצאו בין עמדות גזעניות (עמדות עיוורות צבע גבוהות) ועמדות קדומות לבין תחושות הפחד מערבים.

למרות שלא הושערו השערות לגבי הקשרים בין משתני התוצאה לבין עצמם, חושבו מתאמי פירסון ואלו מוצגים בלוח 9.

לוח 9. מתאמי פירסון בין משתני התוצאה.

משתנה	אמפתיה	אשמה	פחד
אמפתיה	--	.51***	-.51***
אשמה	--	--	-.40***
פחד	--	--	--

*** $p < .001$

מלוח 9 ניתן לראות כי נמצאו קשרים מובהקים בין משתני התוצאה לבין עצמם. קשר חיובי בינוני נמצא בין תחושת אמפתיה לתחושת אשמה וקשר שלילי בינוני נמצא עם תחושת הפחד. קשר שלילי בינוני נמצא גם בין תחושת האשמה ותחושת הפחד.

הקשר בין משתנים דמוגרפיים לבין משתני התוצאה

נבחנו הקשרים בין המאפיינים הדמוגרפיים במחקר לבין משתני התוצאה (אשמה, פחד ואמפתיה), במטרה לפקח בניתוחים המתקדמים על אותם משתנים שימצאו בקשרים מובהקים עם משתני התוצאה. בבדיקת הקשרים בין מאפיינים דמוגרפיים קטגוריאליים (מגדר, מצב משפחתי ופקולטה) למשתני התוצאה נעשו ניתוחי שונות חד כיווניים. בניתוחים אלו לא נמצא הבדל מובהק סטטיסטית בין הקבוצות השונות: לא נמצאו הבדלים בין גברים לנשים ($F(3, 548) = 1.07, p < .05$); לא נמצאו הבדלים בהתייחס למצב משפחתי של המשתתף ($F(3, 546) = 2.24, p < .05$), ולא נמצאו הבדלים בין השתייכות הפקולטות ($F(3, 548) = .98, p < .05$). כלומר, לא נמצאו קשרים בין המאפיינים הדמוגרפיים הקטגוריאליים לבין משתני התוצאה.

במטרה לבדוק את הקשרים בין המאפיינים הדמוגרפיים הרציפים (רמת דתיות, מצב סוציאקונומי ושנת לימודים) לבין משתני התוצאה: אשמה, פחד ואמפתיה, נעשו ניתוחי פירסון. חשוב לציין, שלמרות שרמת דתיות הינו משתנה קטגוריאלי, הוחלט להתייחס אליו כמשתנה רציף הנע בין רמת דתיות נמוכה לרמת דתיות גבוהה. לוח 10 מציג מתאמים אלה.

לוח 10. מתאמי פירסון בין מאפיינים דמוגרפים רציפים לבין משתני התוצאה: אמפתיה, אשמה ופחד.

<u>משתני התוצאה</u>			
משתנה	אמפתיה	אשמה	פחד
גיל	.22***	.17***	-.24***
רמת דתיות	-.25***	-.23***	.23***
מצב סוציואקונומי	.12**	.08	-.13*
שנת לימודים	.08	.09	-.12

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

מלוח 10 ניתן ללמוד כי נמצאו מתאמים מובהקים בין גיל לבין אמפתיה ופחד. ככל שהפרט מבוגר יותר, כך תחושת האמפתיה לנוכח גזענות גבוהה יותר, אך תחושת הפחד מערבים נמוכה יותר. נמצאו מתאמים מובהקים גם בין רמת דתיות, לבין שלושת משתני התוצאה; ככל שהפרט הגדיר את עצמו כדתי יותר, כך האמפתיה והאשמה לנוכח גזענות היו נמוכות יותר, אך הפחד מערבים היה גבוה יותר.

ניתוחי רגרסיה להסבר השונות של תגובות הפרט כלפי תופעת הגזענות

על מנת לבחון את תרומת המשתנים במודל התיאורטי שנבחר להסבר השונות בתגובות הפרט כלפי תופעת הגזענות (אמפתיה, אשמה ופחד), וכן לבחון את השערות התיאורטי, נערכו ניתוחי רגרסיה היררכית נפרדים לכל אחד ממשתני התוצאה.

הרגרסיות כללו שישה צעדים, לפי סדר המשתנים במודל המחקר. בצעד הראשון, הוכנס המשתנה 'שיטת איסוף הנתונים' (שהבחין בין הגרסה המודפסת והגרסה האינטרנטית) וזאת על מנת לפקח על שיטת איסוף הנתונים. בצעד השני, הוכנסו המאפיינים הדמוגרפיים שנמצאו ביניהם קשר מובהק עם משתני התוצאה ולא נמצאו ביניהם הבדלים מובהקים בין שתי שיטות איסוף הנתונים (גיל ורמת דתיות, המשתנה 'מצב סוציו-אקונומי' לא הוכנס, למרות שהיה מובהק בשל המתאמים הנמוכים מאוד שלו עם משתני התוצאה). בצעדים הבאים, הוכנסו המשתנים לפי ההגיון התיאורטי שלהם המוצג במודל המחקר. לפיכך, בצעד השלישי, הוכנסו משתני תפיסת העולם (תפיסת עולם כמסוכן ותפיסת עולם כגיונגל תחרותי), בצעד הרביעי, הוכנסו משתני עמדות כלפי הסדר החברתי (תמיכה בסמכותנות ותמיכה בדומיננטיות חברתית), בצעד החמישי, הוכנסו משתני תפיסת קבוצת הערבים (כמאיימת ומתחרה) ובצעד השישי, הוכנסו המשתנים עמדות גזעניות (עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות כלפי ערבים).

לאחר ניתוח זה, התברר כי העמדות הגזעניות שהוכנסו בצעד השישי, לא באו לידי ביטוי בניתוחי

הרגרסיה (מקדמי ה- β לא נמצאו מובהקים), אף על פי שנמצאו במתאמי פירסון קשר מובהק בין משתנים

אלה לבין משתני התוצאה. ממצא זה חיזק את האפשרות לשער וגם לבדוק את הטענות הרווחות בספרות המחקרית העכשווית, לפיהן המשתנים תפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מאיימת וכקבוצה מתחרה עשויים לתווך בין עמדות גזעניות לבין משתני התוצאה (Riek, Mania, & Gaertner, 2006). בעקבות כך, נעשה ניתוח רגרסיה היררכית בסדר צעדים שונה: המשתנים תפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מאיימת ותפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מתחרה הוכנסו בצעד השישי במקום בצעד החמישי. בעוד שלפניהם בצעד החמישי הוכנסו המשתנים עמדות גזעניות (עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות כלפי ערבים). כלומר, כעת סדר הצעדים בניתוחי הרגרסיה היה: בצעד ראשון, הוכנס המשתנה שיטת איסוף הנתונים. בצעד השני, הוכנסו המאפיינים הדמוגרפיים: גיל ורמת דתיות. בצעד השלישי, הוכנסו המשתנים תפיסת עולם (תפיסת עולם כמסוכן ותפיסת עולם כגיונגל תחרותי). בצעד הרביעי, הוכנסו המשתנים עמדות כלפי הסדר החברתי (תמיכה בסמכותנות ותמיכה בדומיננטיות חברתית). בצעד החמישי, הוכנסו המשתנים עמדות גזעניות (עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות כלפי ערבים). בצעד השישי, הוכנסו המשתנים תפיסת קבוצת הערבים (תפיסת קבוצת הערבים כמאיימת ותפיסת קבוצת הערבים כמתחרה). ואכן, בניתוח הרגרסיה החדש בו שונה סדר הכנסת המשתנים, משתני עמדות גזעניות (עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות כלפי ערבים), באו לידי ביטוי בניתוח. ניתוח זה יוצג להלן.

בניתוחי הרגרסיה נמצא, כי ניתן להסביר באמצעות המשתנים שנבחנו 63% מהשונות של תגובת האמפתיה לנוכח גזענות, 51% מהשונות של תגובת הפחד מערבים ו-31% מהשונות של תגובת האשמה לנוכח גזענות. להלן יוסברו מקדמי הרגרסיה בכל אחד ממשתני התוצאה (בלוחות יוצגו שישה הצעדים עם מדדי ה- β בלבד, בנספח ניתן למצוא את טבלאות הרגרסיה המלאות).

מתוך חשש למולטי קולניאריות בין המשתנים השונים, נבדקו ערכי VIF בין כל המשתנים המנבאים. במידה וערכי ה-VIF הם מתחת ל-10, מולטיקולניאריות לא מתקיימת או נחשבת לזניחה (Marquardt, 1970). לכן אנו מסיקים כי לא מתקיימת מולטיקולניאריות בין המשתנים המנבאים.

רגרסיה לניבוי תגובת האמפתיה לנוכח גזענות

לוח 11 מציג את ממצאי הרגרסיה ההיררכית לניבוי תגובת האמפתיה.

לוח 11. מקדמי רגרסיה ההיררכית להסבר השונות של אמפתיה לנוכח גזענות (N=550).

β						
משנתה	צעד 1	צעד 2	צעד 3	צעד 4	צעד 5	צעד 6
שיטת איסוף נתונים	.01	.02	.02	.16	.09	.05
גיל		.19***	.15***	.11***	.02	-.01
רמת דתיות		-.23***	-.28***	.02	.04	.03
ת. עולם כמסוכן			-.14***	-.05	-.02	.03
ת. עולם כתחרותי			-.20***	-.07	-.04	-.03
סמכותנות				-.47***	-.17***	-.07
דומיננטיות				-.15***	-.09	-.07
עיוורון צבע					-.48***	-.23***
עמ' קדומות					-.24***	-.14***
תפיסת הערבים כקב' מאיימת						-.08
תפיסת הערבים כקב' מתחרה						-.41***
R^2	.00	.10***	.17***	.34***	.55***	.63***
ΔR^2	.00	.10***	.07***	.17***	.21***	.08***

*** $p < .001$

כפי שניתן לראות, המשתנה שיטת איסוף הנתונים שהוכנס בצעד הראשון לא תרם תרומה מובהקת להסבר השונות של תגובת האמפתיה. כלומר, שיטת ההפצה של השאלונים לא תרמה לשונות המוסברת של תגובת האמפתיה.

בצעד השני המאפיינים הדמוגרפים (גיל ורמת דתיות) תרמו תרומה מובהקת של 10% לשונות המוסברת. מקדם ה- β של המשתנה גיל הינו חיובי, ומכאן שככל שהגיל מבוגר יותר, כך האמפתיה לנוכח גזענות גבוהה יותר. מקדם ה- β של המשתנה רמת דתיות הינו שלילי, ומכאן שככל רמת הדתיות חזקה יותר, כך האמפתיה לנוכח גזענות נמוכה יותר.

בצעד השלישי, תרמו המשתנים : תפיסת עולם כמסוכן ותפיסת עולם כגיונגל תחרותי עוד 7%

לשוונות המוסברת. מקדם ה- β של המשתנים הינו שלילי, ומכאן שככל שתפיסת העולם כגיונגל תחרותי גבוהה יותר, כך האמפתיה לנוכח גזענות נמוכה יותר. באותו האופן, ככל שתפיסת העולם כמסוכן גבוהה יותר, כך האמפתיה לנוכח גזענות נמוכה יותר.

בצעד הרביעי, הוכנסו המשתנים עמדות כלפי הסדר החברתי : תמיכה בסמכותנות ותמיכה בדומיננטיות חברתית, שתרמו תרומה מובהקת של 17% להסבר השונות. מקדם ה- β של שני המשתנים : סמכותנות ודומיננטיות הינו שלילי, ומכאן שככל שהתמיכה בסמכותנות גבוהה יותר, כך האמפתיה לנוכח גזענות נמוכה יותר. באותו האופן, ככל שהתמיכה בדומיננטיות חברתית גבוהה יותר, כך האמפתיה לנוכח גזענות נמוכה יותר.

כפי שניתן לראות, הכנסת המשתנים תמיכה בסמכותנות ותמיכה בדומיננטיות חברתית הביאו לירידה בגודל מקדם ה- β של רמת דתיות, תפיסת העולם כגיונגל תחרותי וכמסוכן. ירידה זו מרמזת על אפשרות של תיווך, ואכן בניתוח סובל (SOBEL) לבדיקת מובהקות התיווך, נמצא שתמיכה בסמכותנות, מתווכת בין רמת דתיות לבין האמפתיה לנוכח גזענות ($z=9.92, p<.001$). כלומר, הקשר בין רמת דתיות לאמפתיה מתווך על ידי תמיכה בסמכותנות.

בצעד החמישי, הוכנסו המשתנים : עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות כלפי ערבים, שתרמו בנוסף עוד 21% לשונות המוסברת. מקדם ה- β של שני המשתנים הינו שלילי, כלומר, ככל שעמדות עיוורות הצבע (חוסר מודעות לגזענות) ועמדות קדומות גבוהות יותר, כך האמפתיה לנוכח גזענות נמוכה יותר.

כפי שניתן לראות בלוח 11, משתנים אלה הביאו לירידה בגודל מקדם ה- β של רמת דתיות, תמיכה בסמכותנות ותמיכה בדומיננטיות חברתית. ירידה זו מרמזת על אפשרות של תיווך, ואכן בניתוח סובל לבדיקת מובהקות התיווך, נמצא שעמדות עיוורות צבע מתווכות בין תמיכה בסמכותנות ($z=11.10, p<.001$), לבין האמפתיה לנוכח גזענות.

בצעד השישי, הוכנסו המשתנים : תפיסת הערבים כקבוצה מאיימת ותפיסת הערבים כקבוצה מתחרה, אלו תרמו תרומה מובהקת של 7% לשונות המוסברת. מבין שני המשתנים שהוכנסו, רק המשתנה תפיסת הערבים כקבוצה מתחרה נמצא כתורם באופן מובהק להסבר השונות של תגובת האמפתיה. מקדם ה- β של משתנה זה הינו שלילי, ומכאן שככל שתפיסת קבוצת הערבים כמתחרה גבוהה יותר, כך האמפתיה לנוכח גזענות נמוכה יותר.

הכנסת המשתנים בצעד זה הביאה לירידה בגודל מקדם ה- β של עמדות עיוורות צבע כלפי

ערבים. ירידה זו מרמזת על אפשרות של תיווך, ואכן בבדיקת סובל לבדיקת מובהקות התיווך, נמצא שתפיסת הערבים כקבוצה מתחרה מתווך בין עמדות עיוורות צבע ($z=11.94, p<.001$) לבין האמפתיה לנוכח גזענות. בנייתוחי הרגרסיה נמצא, כי ניתן להסביר באמצעות המשתנים שנבחנו 63% מהשונויות של תגובת האמפתיה לנוכח גזענות.

רגרסיה לניבוי תגובת הפחד מערבים

לוח 12 מציג את ממצאי הרגרסיה ההיררכית לניבוי תגובת הפחד מערבים.

לוח 12. מקדמי רגרסיה ההיררכית להסבר השונויות של פחד מערבים ($N=550$).

<u>B</u>						
משתנה	צעד 1	צעד 2	צעד 3	צעד 4	צעד 5	צעד 6
שיטת איסוף נתונים	-.03	-.03	-.03	-.13	-.09	-.04
גיל		-.22***	-.19***	-.16***	-.09*	-.06
רמת דתיות		.21***	.25***	.02	-.001	.01
ת. עולם כמסוכן			.22***	.15***	.19***	.05
ת. עולם כתחרותי			.10	.01	-.02	-.04
סמכותנות				.35***	.16***	.02
דומיננטיות				.12	.05	.02
עיוורון צבע					.29***	-.001
עמ' קדומות					.29***	.13***
תפיסת הערבים כקב' מאיימת						.26***
תפיסת הערבים כקב' מתחרה						.37***
R^2	.00	.10***	.17***	.27***	.41***	.51***
ΔR^2	.00	.10***	.07***	.10***	.14***	.10***

*** $p<.001$

כפי שניתן לראות, סה"כ אחוז השונויות המוסברת הוא 51%. בדומה לממצאים אודות תגובות האמפתיה, גם כאן, לא נמצאה תרומה מובהקת של שיטת איסוף הנתונים להסבר השונויות של תגובת הפחד.

בצעד השני, הוכנסו המאפיינים הדמוגרפים (גיל ורמת דתיות) ואלו תרמו תרומה מובהקת של 10% לשונות המוסברת. מבין המשתנים שהוכנסו בצעד זה, בדומה לנמצא בניתוח הרגרסיה של המשתנה אמפתיה, המשתנים גיל ורמת דתיות נמצאו תורמים באופן מובהק להסבר השונות של הפחד מערבים. בשונה מנמצא באמפתיה, מקדם ה- β של משתנה הגיל הינו שלילי, ומכאן שככל שהגיל מבוגר יותר, כך הפחד מערבים נמוך יותר. מקדם ה- β של רמת דתיות הינו חיובי, ומכאן שככל שרמת הדתיות חזקה יותר, כך הפחד מערבים גבוה יותר.

בצעד השלישי, הוכנסו המשתנים: תפיסת עולם כמסוכן ותפיסת עולם כגיונגל תחרותי, ואלו תרמו 7% נוספים לשונות המוסברת. מבין המשתנים שהוכנסו בצעד זה, רק המשתנה תפיסת העולם כמסוכן, נמצא תורם באופן מובהק להסבר השונות של תחושת הפחד. מקדם ה- β של משתנה זה הינו חיובי, כלומר, שככל שתפיסת העולם כמסוכן גבוהה יותר, כך הפחד מערבים גבוה יותר.

בצעד הרביעי, הוכנסו שני משתני העמדות כלפי הסדר החברתי: תמיכה בסמכותנות ותמיכה בדומיננטיות חברתית, שתרמו 10% לשונות המוסברת. מבין שני אלו, רק המשתנה תמיכה בסמכותנות נמצא תורם באופן מובהק להסבר השונות של פחד מערבים. מקדם ה- β של תמיכה בסמכותנות חיובי, ומכאן שככל שהתמיכה בסמכותנות גבוהה יותר, כך הפחד מערבים גבוה יותר.

כפי שניתן לראות, הכנסת המשתנה תמיכה בסמכותנות הביאה לירידה בגודל מקדם ה- β של המשתנים: רמת דתיות ותפיסת העולם כמסוכן. ירידה זו מרמזת על אפשרות של תיווך, ואכן בבדיקת סובל לבדיקת מובהקות התיווך, נמצא שהמשתנה תמיכה בסמכותנות מתווך בין רמת דתיות ($z=8.28$, $p<.001$) לבין פחד, ובין תפיסת העולם כמסוכן ($z=3.81$, $p<.01$) לבין פחד מערבים.

בצעד החמישי, הוכנסו המשתנים עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות כלפי ערבים שתרמו 14% לשונות המוסברת. כפי שנמצא בניתוח הרגרסיה להסבר תחושת האמפתיה, משתנים אלו נמצאו כתורמים באופן מובהק להסבר השונות של הפחד מערבים. מקדם ה- β של המשתנים המודדים עמדות גזעניות כלפי ערבים הינו חיובי, ומכאן שככל שעמדות עיוורות הצבע (חוסר מודעות לגזענות) וכן העמדות הקדומות גבוהות יותר, כך הפחד מערבים גבוה יותר.

כפי שניתן לראות, הכנסת המשתנים עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות כלפי ערבים הביאו לירידה בגודל מקדם ה- β של תמיכה בסמכותנות, המרמזת על אפשרות של תיווך. ואכן בבדיקת סובל לבדיקת מובהקות התיווך, נמצא שעמדות עיוורות צבע ($z=7.83$, $p<.001$) ועמדות קדומות כלפי ערבים ($z=5.18$, $p<.001$) מתווכות בין תמיכה בסמכותנות לבין פחד מערבים.

בצעד השישי, הוכנסו המשתנים תפיסת הערבים כקבוצה מאיימת ותפיסת הערבים כקבוצה

מתחרה, אלו תרמו 10% לשונות המוסברת. משתנים אלו נמצאו כתורמים באופן מובהק להסבר השונות של משתנה התוצאה פחד מערבים. מקדם ה- β של המשתנים תפיסת הערבים כקבוצה מאיימת ומתחרה הינו חיובי, ומכאן שככל שתפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מאיימת ומתחרה, כך הפחד מערבים גבוה יותר.

הכנסת משתני תפיסת קבוצת הערבים הביאו לירידה בגודל מקדם ה- β של תמיכה בסמכותנות, עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות כלפי ערבים. ירידה זו מרמזת על אפשרות של תיווך, ואכן בבדיקת סובל לבדיקת מובהקות התיווך, נמצא שתפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מאיימת מתווכת בין המשתנים: תמיכה בסמכותנות ($z=11.05, p<.001$), עמדות עיוורות צבע ($z=10.69, p<.001$), ועמדות קדומות כלפי ערבים ($z=10.61, p<.001$), לבין פחד מערבים.

כמו כן, תפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מתחרה מתווכת בין המשתנים: תמיכה בסמכותנות ($z=11.35, p<.001$), עמדות עיוורות צבע ($z=11.65, p<.001$), ועמדות קדומות כלפי ערבים ($z=9.08, p<.001$), לבין פחד מערבים.

בניתוחי הרגרסיה נמצא, כי ניתן להסביר באמצעות המשתנים שנבחנו 51% מהשונות של תגובת הפחד מערבים.

רגרסיה לניבוי תגובת האשמה לנוכח גזענות

לוח 13 מציג את ממצאי הרגרסיה ההיררכית לניבוי תגובת האשמה.

לוח 13. מקדמי רגרסיה ההיררכית להסבר השונות של אשמה לנוכח גזענות (N=530).

β						
משתנה	צעד 1	צעד 2	צעד 3	צעד 4	צעד 5	צעד 6
שיטת איסוף נתונים	.03	.03	.03	.08	.02	-.01
גיל	.15***	.15***	.15***	.13***	.07	.03
רמת דתיות	-.21***	-.21***	-.21***	-.05	-.03	-.04
ת. עולם כמסוכן			-.05	.001	.01	.04
ת. עולם כתחרותי			.03	.07	.09	.10*
סמכותנות				-.28***	-.003	.04
דומיננטיות				.01	.04	.05
עיוורון צבע					-.46***	-.28***
עמ' קדומות					-.10**	-.08
תפיסת הערבים כקב' מאיימת						.11
תפיסת הערבים כקב' מתחרה						-.37***
R^2	.001	.07***	.08***	.12***	.27***	.31***
ΔR^2	.001	.07***	.01	.04***	.15***	.04***

** $p < .01$ *** $p < .001$

בדומה לממצאים אודות תגובות האמפתיה והפחד, גם כאן, לא נמצאה תרומה מובהקת של שיטת איסוף הנתונים להסבר השונות של תגובת האשמה.

בצעד השני, הוכנסו המאפיינים הדמוגרפים: גיל ורמת דתיות, ואלו תרמו תרומה מובהקת של 7% לשונות המוסברת. מקדם ה- β נמצא מובהק עבור גיל ורמת דתיות. מקדם ה- β של המשתנה גיל הינו חיובי, ומכאן שככל הגיל מבוגר יותר, כך האשמה לנוכח גזענות גבוהה יותר. מקדם ה- β של המשתנה רמת דתיות הינו שלילי, ומכאן שככל רמת הדתיות חזקה יותר, כך האשמה נמוכה יותר. זאת בדומה לניתוח הרגרסיה של המשתנה אמפתיה.

בצעד השלישי, הוכנסו המשתתפים תפיסת עולם כמסוכן ותפיסת עולם כג'ונגל תחרותי, ואלו תרמו תרומה מובהקת של 1% לשונות המוסברת. בצעד הרביעי, הוכנסו המשתתפים עמדות כלפי הסדר החברתי: תמיכה בסמכותנות ותמיכה בדומיננטיות חברתית, ואלו תרמו תרומה מובהקת של 4% לשונות המוסברת. מביניהם רק תמיכה בסמכותנות תרמה באופן מובהק להסבר השונות של תגובת האשמה. מקדם ה- β של המשתנה סמכותנות הינו שלילי, ומכאן שככל שהסמכותנות גבוהה יותר, כך האשמה לנוכח גזענות נמוכה יותר.

כפי שניתן לראות, הכנסת המשתנה תמיכה בסמכותנות הביאה לירידה בגודל מקדם ה- β של רמת הדתיות. ירידה זו מרמזת על אפשרות של תיווך, ואכן במבחן סובל לבדיקת מובהקות התיווך, נמצא שתמיכה בסמכותנות מתווכת בין רמת דתיות ($z=4.74, p<.001$) לבין אשמה. כלומר, שככל רמת הדתיות גבוהה יותר, כך התמיכה בסמכותנות גבוהה יותר והאשמה נמוכה יותר.

בצעד החמישי, הוכנסו המשתתפים עמדות קדומות: עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות כלפי ערבים, אלו תרמו 27% לשונות המוסברת. בדומה לשני הניתוחים הקודמים, לגבי אמפתיה ופחד, המשתתפים עמדות גזעניות, נמצאו כתורמים באופן מובהק להסבר השונות של תגובת האשמה. מקדם ה- β של המשתנה עיוורון צבע כלפי ערבים הינו שלילי, ומכאן שככל שעמדות עיוורות הצבע גבוהות יותר (חוסר מודעות לגזענות), כך האשמה לנוכח גזענות נמוכה יותר.

הכנסת המשתנה עמדות עיוורות צבע הביאה לירידה בגודל מקדם ה- β של סמכותנות. ירידה זו מרמזת על אפשרות של תיווך, ואכן בבדיקת סובל לבדיקת מובהקות התיווך, נמצא שעמדות עיוורות צבע הוא משתנה מתווך בין סמכותנות לבין האשמה ($z=8.91, p<.001$).

בצעד השישי, הוכנסו המשתתפים תפיסת הערבים כקבוצה מאיימת ומתחרה, אלו תרמו 4% לשונות המוסברת. מבין שני המשתתפים, רק המשתנה תפיסת הערבים כקבוצה מתחרה נמצא כתורם באופן מובהק להסבר שונות של תחושת האשמה. מקדם ה- β של המשתנה תפיסת הערבים כקבוצה מתחרה הינו שלילי, ומכאן שככל שתפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מתחרה גבוהה יותר, כך האשמה נמוכה יותר. כפי שניתן לראות בלוח 13, הכנסת המשתנה תפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מתחרה הביא לירידה בגודל מקדם ה- β של עמדות עיוורות צבע. ירידה זו מרמזת על אפשרות של תיווך, ואכן בבדיקת סובל לבדיקת מובהקות התיווך, נמצא כי המשתנה תפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מתחרה מתווך בין עמדות עיוורות צבע לבין האשמה לנוכח גזענות ($z=5.39, p<.001$).

בניתוחי הרגרסיה נמצא, כי ניתן להסביר באמצעות המשתתפים שנבחנו 31% מהשונות של תגובת האשמה לנוכח גזענות.

לסיכום, בשלושת ניתוחי הרגרסיות, ניתן לראות כי שיטת איסוף הנתונים לא תרמה להסבר השונות של משתני התוצאה (אמפתיה ואשמה לנוכח גזענות ופחד מערבים). הכנסת המשתנים הדמוגרפיים: גיל ורמת דתיות תרמה להסבר השונות של שלושת התגובות: אמפתיה, אשמה ופחד. נמצא שככל שרמת הדתיות גבוהה יותר והגיל צעיר יותר, כך האמפתיה והאשמה נמוכות יותר והפחד מערבים גבוה יותר.

כפי שניתן לראות בכל ניתוחי הרגרסיה, התרומה של המשתנים: עמדות גזעניות (עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות) שהוכנסו בצעד החמישי היוו את התרומה הגדולה ביותר לשונות המוסברת של תגובות האמפתיה, הפחד והאשמה. תפיסות עולם כמסוכן וכתחרותי תרמו את התרומה הנמוכה ביותר לתגובות אלה.

המשתנים: תפיסת עולם כגיוגל תחרותי וכמסוכן, לא תרמו באופן משמעותי להסבר משתני התוצאה. גם השערת המחקר בנוגע למשתנים אלו כמתווכים אוששה חלקית. המשתנה תפיסת עולם כמסוכן תרם רק להסבר תגובת הפחד מערבים, ואילו המשתנה תפיסת עולם כגיוגל תחרותי תרם רק להסבר תגובת האמפתיה לנוכח גזענות. כך שככל שתפיסת העולם כמסוכן גבוהה יותר, כך הפחד מערבים גבוה יותר, וככל שתפיסת העולם כגיוגל תחרותי גבוה יותר, תגובת האמפתיה לנוכח גזענות נמוכה יותר. בצעד בו הוכנסו המשתנים: עמדות כלפי הסדר החברתי, רק תמיכה בסמכותנות תרמה להסבר שלושת התגובות. נמצא כי תמיכה בסמכותנות היא המתווכת בין רמת דתיות לבין שלושת משתני התוצאה. בנוסף, סמכותנות מתווכת בין תפיסת העולם כמסוכן לבין פחד מערבים. בזאת אוששה השערת המחקר לגבי תמיכה בסמכותנות כמתווכת, אך לא אוששה השערת המחקר לגבי תמיכה בדומיננטיות חברתית כמתווכת.

עמדות עיוורות צבע תרמו להסבר שלושת התגובות ועמדות קדומות תרמו רק לתגובת האמפתיה והפחד. כלומר, ככל שעמדות עיוורות הצבע גבוהות יותר, כך האמפתיה והאשמה נמוכות יותר, והפחד גבוה יותר. ככל שעמדות הקדומות גבוהות יותר, כך האמפתיה נמוכה יותר והפחד גבוה יותר.

לגבי השערות התיווך האחרות: תפיסת קבוצת הערבים כמתווכת בין עמדות כלפי הסדר החברתי לבין עמדות גזעניות ולגבי עמדות גזעניות כמתווכות בין תפיסת קבוצת הערבים לבין שלושת משתני התוצאה; נמצא תיווך, אך לא לפי השערה מקורית זו. נמצא כי, עמדות עיוורות צבע כלפי ערבים הן המתווכות את הקשר בין סמכותנות לבין שלושת משתני התוצאה. בנוסף, נמצא שעמדות קדומות מתווכות את הקשר בין סמכותנות לאשמה.

בצעד בו הוכנסו המשתנים: תפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מאיימת ותפיסת קבוצת הערבים כמתחרה נמצא שתפיסת הערבים כקבוצה מתחרה תרמה להסבר שלושת משתני התוצאה: אשמה ואמפתיה לנוכח גזענות ופחד מערבים. ואילו המשתנה תפיסת הערבים כקבוצה מאיימת תרם רק להסבר

תגובת הפחד מערבים. בצעד זה נמצא שתפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מאיימת מתווכת רק בין סמכותנות, עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות כלפי ערבים לבין פחד מערבים. תפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מתחרה היא המתווכת בין עמדות עיוורות צבע לבין שלושת משתני התוצאה: אמפתיה ואשמה לנוכח גזענות ופחד מערבים. תפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מתחרה גם תווכה בין סמכותנות, עמדות קדומות כלפי ערבים לבין פחד מערבים.

ניתוח משוואות מבניות להסבר משתני התוצאה: אמפתיה ואשמה לנוכח גזענות ופחד מערבים

מטרת המחקר המרכזית הייתה לבדוק את המודל המשוער בכללותו (מודל זה הוצג בתרשים 2). ניתוחי הרגרסיה אפשרו לנו לבחון את מערך הקשרים בין המשתנים הבלתי תלויים של המחקר לכל אחד ממשתני התוצאה בנפרד. ניתוחים אלו היוו בסיס נוסף (מלבד הבסיס התיאורטי) לבחינת המודל הכולל מבחינת מיקום המשתנים המתווכים בו, וכן מבחינת ההבנה שלשיטת איסוף הנתונים לא הייתה תרומה מובהקת בכל אחד משלושת משתני התוצאה.

באמצעות משוואות מבניות התאפשר מבט כולל על שלושת התגובות לגזענות יחדיו. במודל המקורי ההנחה הייתה שתפיסת העולם כמסוכן וכגיונגל תחרותי הם משתנים אקסוגניים, מתווכים על ידי המשתנים: עמדות כלפי הסדר החברתי (תמיכה בסמכותנות ותמיכה בדומיננטיות חברתית), תפיסת קבוצת הערבים (כמאיימת ומתחרה), עמדות גזעניות (עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות כלפי ערבים) להסבר השונות של משתני התוצאה: אמפתיה ואשמה לנוכח גזענות ופחד מערבים.

במטרה לבדוק את המודל נעשה ניתוח משוואות מבניות (SEM- Structural Equation Modeling)

(Modeling) באמצעות תוכנת AMOS23. קיימים מדדים רבים לבחינת המודל, אך מקובל להסתמך לפחות על שלושה מדדים לבדיקת טיב ההתאמה שלו (אבן זהר, 2004; Hu & Bentler, 1999). במחקר זה,

כמקובל בספרות, טיב ההתאמה של המודל נבחן בהתבסס על המדדים הבאים: χ^2 , CFI, NFI ו-

RMSEA. טיב התאמה גבוה הוא כאשר הערכים של המדדים CFI, NFI גבוהים מ-0.95 (Hu & Bentler, 1999).

בעוד שהערכים של RMSEA נמוכים מ-0.6 (Hu & Bentler, 1999; Kline, 2005). עוד

מקובל שערכי χ^2 לא יהיו מובהקים, אולם במדגמים של 400 משתתפים ויותר, סביר להניח כי χ^2 יהיה

מובהק סטטיסטית (Kenny, 2015).

בבדיקת המודל המקורי, נמצא שטיב ההתאמה של המודל גבוה (CFI=.93 ו-NFI=.92). מאידך,

נמצא בשני מדדים של טיב ההתאמה: χ^2 ו-RMSEA שההתאמה אינה ברמה מספקת.

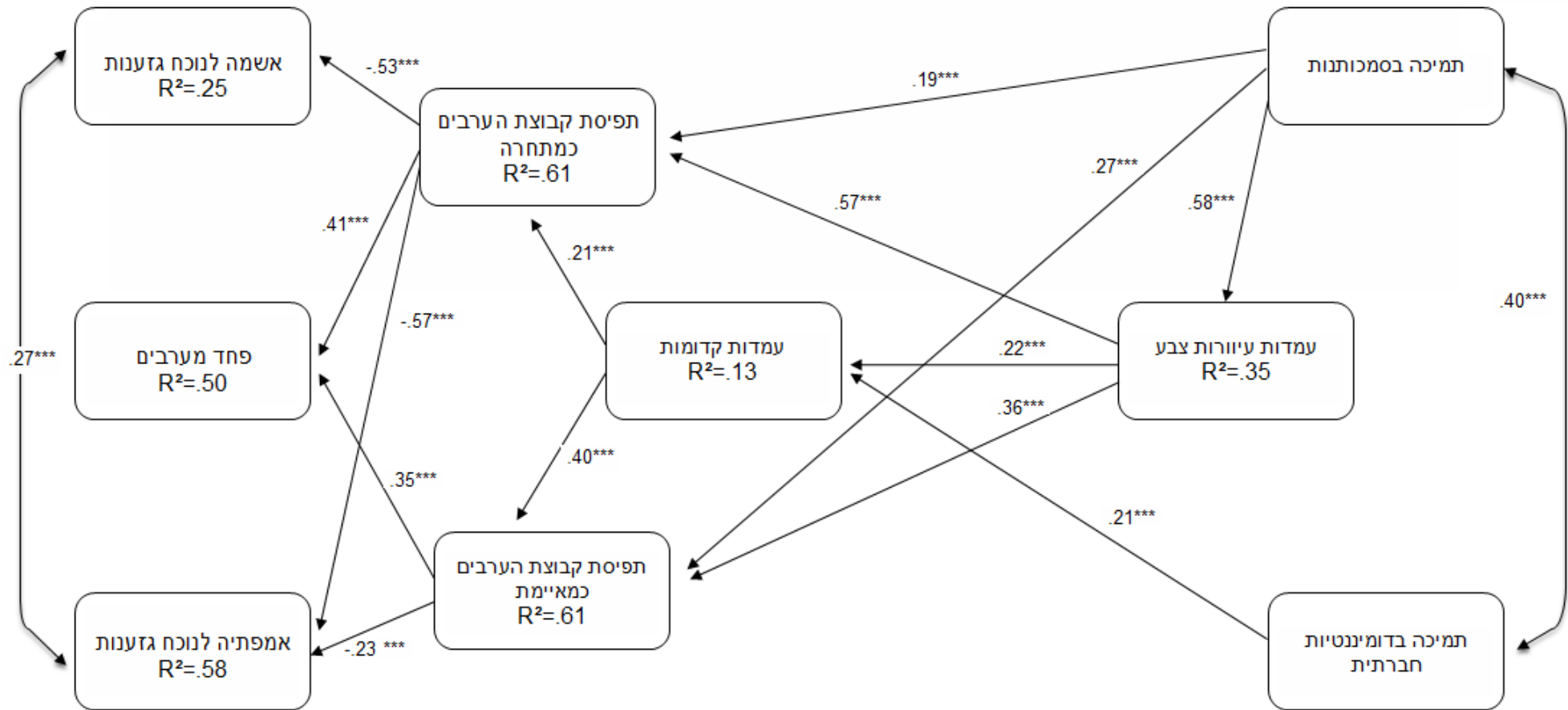
נמצא: $\chi^2=228.52$, $p<.001$, $df=30$, $RMSEA=.11$.

לאור הממצאים הוחלט לבחון מודל תיאורטי חלופי שיסביר את משתני התוצאה של המחקר ויספק מודל בעל טיב התאמה טוב לנתונים. מספר שינויים הוכנסו למודל ואשר התבססו על סקירת הספרות התיאורטית ותוצאות ניתוחי הרגרסיה שהוצגו קודם לכן והתמקדו באופן נפרד בכל אחד ממשתני התוצאה. בבסיס מודל המחקר החלופי עומדת ההנחה כי ייתכן, לפי טענות עכשוויות בספרות התיאורטית, שיש מקום לבחון את תפיסת קבוצת הערבים כתוצאה של עמדות גזעניות, ולא כגורם להתפתחותן. חוקרים טוענים כי למרות שעד כה נבחנו עמדות גזעניות כתולדה של תפיסת קבוצת החוץ, ייתכן והתפיסה הסטגמטית של חברי קבוצת החוץ היא פועל יוצא של עמדות גזעניות כלפיה (Riek, Mania, & Gaertner, 2006). בהמשך לכך, הוחלט לבחון טענות נוספות לגבי שני המשתנים של עמדות גזעניות. כפי שהוצג בפרק המבוא, חוקרים שונים (Goff et al., 2013; Richeson & Nussbaum, 2004) טוענים לשוני תכני משמעותי בין שני המשתנים הללו, ומעבר לכך, הטענות הן שישנו קשר מתווך בין שני המשתנים. לפיכך, שוער כי יתכן שעמדות עיוורות צבע יכולות להוביל לעמדות גזעניות ולכן במודל המחודש, עמדות עיוורות צבע כלפי ערבים מוקמו לפני עמדות גזעניות כלפי ערבים (ולא במקביל אליהם). בנוסף, למרות שבמודל המקורי נטען לקשר בין תפיסות עולם לבין התגובות לגזענות של חברי קבוצת הרוב היהודי (אשמה ואמפתיה לנוכח גזענות ופחד מערבים), קשרים אלו נמצאו חלשים ולאחר חשיבה תיאורטית הוחלט להשמיטם מהמודל המחודש (ההסבר התיאורטי יפורט בפרק הדיון).

תרשים 3 מציג את המודל המחודש והמתאמים בין משתני המודל להסבר תגובות הפרט לנוכח גזענות: אמפתיה, אשמה ופחד.

לאחר התאמת המודל לאור השינויים הנ"ל נעשה ניתוח נתיבים חדש לבדיקת טיב ההתאמה של המודל המחודש. שינויים אלו הובילו לשיפור משמעותי במדדים של טיב המודל. וכעת, טיב ההתאמה של המודל עדיין גבוה ביותר (NFI=.96 ו-CFI=.97) ובנוסף, נמצא מדד של RMSEA ברמה בינונית (RMSEA=.10) (Browne & Cudeck, 1993; Schermelleh-Engel, Moosbrugger, & Muller, 2003). לבסוף, למרות שנשאר מובהק, המדד χ^2 ירד באופן משמעותי ($\chi^2=98.135$, $p<.001$, $df=14$). כלומר, נמצא שיפור בשלושה מדדי ההתאמה של המודל.

תרשים 3. מודל נתיבים להסבר תגובות הפרט לנוכח גזענות: אמפתיה, אשמה ופחד.

ניתן לראות מתרשים 3 שהמודל התיאורטי מצייר תמונה מורכבת, אך מעניינת של מערך הקשרים בין המשתנים המסבירים, המתווכים ומשתני התוצאה. מורכבותו של מודל זה ממחישה את הצורך בשימוש במודל מבני להבנת המכניזם שיכול להסביר את השונות בתגובות חבר קבוצת הרוב היהודי לגזענות כלפי ערבים בישראל: אמפתיה לנוכח גזענות, אשמה לנוכח גזענות ופחד מערבים. מתרשים 3 ניתן ללמוד כי שלושת משתני התוצאה: אשמה, אמפתיה ופחד מנובאים על ידי שאר המשתנים במודל. ניתן לראות כי ישנו קשר בין אשמה ואמפתיה לנוכח גזענות. אך אין קשר מובהק בין שני משתנים אלו עם המשתנה פחד.

מהתרשים ניתן לראות שתמיכה בסמכותנות תרמה באופן ישיר למשתנים: עמדות עיוורות צבע, תפיסת קבוצת הערבים כמאיימת וכמתחרה. תמיכה בסמכותנות תרמה באופן עקיף למשתנים: עמדות קדומות, תפיסת קבוצת הערבים כמאיימת וכמתחרה ולשלושת משתני התוצאה. בנוסף, ניתן לראות שנמצאו מספר מסלולי תיווך שמקורם בתמיכה בסמכותנות: ראשית, ככל שהתמיכה בסמכותנות גבוהה יותר, כך עוצמת עמדות עיוורות הצבע גבוהה יותר (חוסר מודעות לקיומה של גזענות) עוצמת העמדות הקדומות גבוהה יותר, ואזי תפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מאיימת או כמתחרה גבוהות יותר. שנית, ככל שהתמיכה בסמכותנות גבוהה יותר, תפיסת קבוצת הערבים כמאיימת או כמתחרה גבוהות יותר, וזאת ללא תיווך של עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות. יש לציין שתפיסת הערבים כקבוצה מאיימת ו/או מתחרה מובילה מחד לפחות אמפתיה לנוכח גזענות ומאידך ליותר פחד מערבים. לעומת זאת, למרות שלא נמצא קשר בין תפיסת קבוצת הערבים כמאיימת לבין אשמה לנוכח גזענות, נמצא כי תפיסת הערבים כקבוצה מתחרה מובילה גם לפחות אשמה לנוכח גזענות. כלומר, ניתן לומר שתפיסת הערבים כקבוצה מאיימת ומתחרה מתווכים בין תמיכה בסמכותנות, עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות, לבין שני משתני התוצאה: אמפתיה לנוכח גזענות ופחד מערבים, ואילו משתנה תפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מתחרה, מתווך את קשר זה גם לאשמה לנוכח גזענות.

בנוגע למשתנה תמיכה בדומיננטיות חברתית, ניתן לראות מהמודל התיאורטי המוצג בתרשים 3 כי משתנה זה תרם באופן ישיר רק למשתנה עמדות קדומות, ובאופן עקיף למשתנים: תפיסת קבוצת הערבים כמתחרה וכמאיימת ולשלושת משתני התוצאה. דומיננטיות חברתית לא נמצא בקשר עם עמדות עיוורות צבע.

לפי המודל התיאורטי בתרשים 3, המסלולים שמקורם בדומיננטיות: ככל שהתמיכה בדומיננטיות חברתית חזקה יותר, כך עוצמת העמדות הקדומות גבוהה יותר ואזי תפיסת קבוצת הערבים כמאיימת או כמתחרה גבוהות יותר.

בדומה לנתיב שמקורו בתמיכה בסמכותנות, יש לציין שתפיסת הערבים כקבוצה מאיימת ו/או מתחרה מובילה מחד לפחות אמפתיה לנוכח גזענות ומאידיך ליותר פחד מערבים. לעומת זאת, למרות שלא נמצא קשר בין תפיסת קבוצת הערבים כמאיימת לבין אשמה לנוכח גזענות, נמצא כי תפיסת הערבים כקבוצה מתחרה מובילה גם לפחות אשמה לנוכח גזענות. כלומר, ניתן לומר שתפיסת הערבים כקבוצה מאיימת ומתחרה מתווכים בין תמיכה בדומיננטיות חברתית, עמדות קדומות, לבין שני משתני התוצאה: אמפתיה לנוכח גזענות ופחד מערבים, ואילו משתנה תפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מתחרה, מתווך את קשר זה גם לאשמה לנוכח גזענות.

עוצמת התיווך של המשתנים השונים במודל התיאורטי

לוח 14 מציג את ממצאי ההשפעה הכוללת של המשתנים המנבאים על משתני התוצאה.

לוח 14. השפעה כוללת של המשתנים המנבאים (Total Effects).

פחד	אשמה	אמפתיה	ת. קבוצת הערבים כמאיימת	ת. קבוצת הערבים כמתחרה	עמדות קדומות	עמדות עיוורות צבע	
.41***	-.26***	-.44***	.54***	.55***	.16	.58***	סמכותנות
.06	-.03	-.06	.10	.06	.21**	.03	דומיננטיות חברתית
.40***	-.30***	-.45***	.44***	.61***	.22**	--	עמדות עיוורות צבע
.22***	-.09	-.21**	.40***	.21**	--	--	עמדות קדומות
.41***	-.53***	-.57***	--	--	--	--	ת. קבוצת הערבים כמתחרה
.35***	.04	-.23***	—	—	—	—	ת. קבוצת הערבים כמאיימת

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

בבדיקת עוצמת התיווך של תמיכה בסמכותנות באמצעות המשתנים המתווכים: עמדות גזעניות

(עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות) ותפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מאיימת ומתחרה עוצמת התיווך

נמצאה גבוהה לשלושת משתני התוצאה: אמפתיה לנוכח גזענות, אשמה לנוכח גזענות ופחד מערבים.

בבדיקת עוצמת התיווך של תמיכה בדומיננטיות חברתית באמצעות המשתנים המתווכים : עמדות קדומות ותפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מאיימת ומתחרה עוצמת התיווך נמצאה נמוכה לשלושת משתני התוצאה.

בבדיקת עוצמת התיווך של עמדות עיוורות צבע באמצעות המשתנים המתווכים : עמדות קדומות ותפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מאיימת ומתחרה עוצמת התיווך נמצאה גבוהה לשלושת משתני התוצאה.

בבדיקת עוצמת התיווך של עמדות קדומות באמצעות המשתנים המתווכים : תפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מאיימת ומתחרה עוצמת התיווך נמצאה נמוכה עד בינונית לשלושת משתני התוצאה.

דיון

מחקר זה ביקש לבחון מודל המסביר תגובות של יהודים⁸ לנוכח תופעת הגזענות כלפי ערבים בישראל, דרך הבנת הגורמים המביאים לאימוץ עמדות גזעניות. כדי לשפר את הבנתנו לגבי הגורמים הקשורים לרגשות אלה נבחן מודל שנבנה על סמך חיבור של שני מודלים תיאורטיים שפותחו בעבר: המודל הדו-תהליכי (Duckitt, 2001), הבוחן את הגורמים להיווצרותן של עמדות גזעניות אצל חברי קבוצת הרוב כלפי קבוצת מיעוט, ותיאוריית התגובות של חברי קבוצת הרוב כלפי תופעת הגזענות, הבוחנת את תגובותיהם הרגשיות של חברי קבוצה זו לנוכח גזענות בחברה (Spanierman & Heppner, 2004).

מודל המחקר כלל, ראשית, שלוש קטגוריות של גורמים שזוהו בעבר כקשורים לאימוץ עמדות גזעניות בקרב פרטים חברי קבוצת הרוב: 1. תפיסות עולם, שמבטאות את האופן שבו הפרט היהודי תופס את המציאות החברתית העכשווית (הכוונה היא כללית; מציאות חברתית בישראל או בעולם) כמסוכנת או כתחרותית. 2. עמדות כלפי הסדר החברתי, שדרכן באות לידי ביטוי סדרות שונות של עמדות בסיסיות כלפי הסדר החברתי: עמדות סמכותניות מחד ועמדות שמבטאות דומיננטיות חברתית מאידך. 3. משתנים המבטאים את תפיסת קבוצת הערבים על ידי הפרט היהודי כקבוצה מתחרה על משאבים או כקבוצה מאיימת על ערכי החברה הישראלית היהודית. בהמשך, נבחן הקשר של משתנים אלו עם עמדות גזעניות כלפי חברי קבוצת מיעוט. העמדות הגזעניות שנבחנו כללו שני משתנים (שני מופעים): עמדות עיוורות צבע, המבטאות את מידת המודעות של הפרט לגזענות ברמה המוסדית, ועמדות קדומות, המבטאות סטראוטיפים של הפרט היהודי כלפי ערבים בישראל. לבסוף, שוער שמערכת מנבאים אלה תוכל לנבא שלושה סוגים של תגובות הפרט היהודי לנוכח גזענות כלפי ערבים: אשמה ואמפתיה לנוכח גזענות ופחד מערבים.

באופן ספציפי יותר, נטען במודל המקורי שהועמד לבדיקה במסגרת מחקר זה, שהמשתנים המסבירים יעברו דרך שני צירים: ציר האיום וציר התחרות (ראו תרשים 2). ההשערה הנוגעת לציר האיום הייתה שככל שהפרט יפרש את עולמו החברתי דרך תפיסת העולם כמאיים, כך הוא ייטה לתמוך במנהיג חזק, יתקשה לראות את מורכבותם של מצבים חברתיים ויחזיק בנורמות מסורתיות. אלמנטים אלה באים לידי ביטוי בתמיכה בעמדות סמכותניות כלפי הסדר החברתי. בהקשר של מחקר זה שוער שתפיסת קבוצת הערבים כמאיימת תתוודך בין תמיכה בסמכותנות לבין אימוץ עמדות גזעניות כלפי ערבים, כלומר:

⁸ בפרק זה נדון בתוצאות המחקר שנערכו בקרב אוכלוסייה של סטודנטים יהודים בישראל. לאורך כל הפרק כאשר נכתב יהודי בישראל, הכוונה היא לסטודנטים יהודים. בשל אוכלוסיית המחקר שנבחרה ואיסוף הנתונים במסגרת מדגם הנוחות אין באפשרותנו להחיל את הממצאים על האוכלוסייה היהודית (בישראל) כולה.

ככל שתמיכת הפרט בסמכותנות תהיה חזקה יותר, כך הוא יראה בערבים איום גדול יותר על הנורמות החברתיות וייטה לאמץ עמדות גזעניות כלפיהם.

באותו האופן שוער בנוגע לציר התחרות, שככל שהפרט יפרש מצבים חברתיים כתחרות בין בני אדם, כך הוא ייטה לתמוך בהיררכיה חברתית שבה הקבוצה שהוא נמנה עמה היא השלטת ובעלת זכויות היתר. אלמנט זה בא לידי ביטוי בתמיכה בדומיננטיות חברתית. בהקשר של מחקר זה שוער שפירוש התנהגותה של קבוצת הערבים בישראל כמתחרה עם קבוצתו על משאבים ועל מיקום חברתי, יביא לאימוץ עמדות גזעניות כלפיהם.

כפי שניתן לראות בפרק המפרט את ממצאי המחקר, בחינתו האמפירית של מודל המחקר הובילה, תוך כדי תהליך עיבוד הנתונים לחשיבה מחודשת על המודל ולהעמדת השערות חדשות (ראו פרק תוצאות). חשיבה מחודשת זאת כוללת התייחסות לארבעה מוקדים שחשוב לתת עליהם את הדעת בהבנת הדינמיקה של התפתחות עמדות גזעניות ותגובות חבר קבוצת הרוב בכלל ובישראל בפרט.

מוקד ראשון: ויתור על המשתנים: "תפיסת העולם כג'ונגל תחרותי" ו"תפיסת העולם כמסוכן".

כאמור, תפיסת עולם כג'ונגל תחרותי ותפיסת עולם כמסוכן היו חלק ממודל המחקר המקורי. השערות המחקר המקוריות, נשענו על הטענות שבבסיס המודל הדו תהליכי של דאקייט, הטוען שלחוויה הבלתי אמצעית של הפרט, במציאות החברתית שבה הוא חי, יש השפעה כבדת משקל על תפיסת עולמו החברתית (Duckitt, 2001). באופן הזה, שיערנו שלתפיסת עולמו החברתית של הפרט, תהיה השפעה, וקשר לעמדותיו הסמכותניות של הפרט.

אולם ממצאי המחקר הנוכחי לא תמכו בהשערות אלו. נמצאו רק קשרים חלשים בין משתנים אלה לבין רוב משתני המחקר האחרים, ניתוחי הרגרסיה הראו שהם לא תרמו להסבר השונות של התגובות הרגשיות של הפרט וויתור עליהם במסגרת ניתוחי משוואות מבניות הגביר את טיב ההתאמה של המודל הנבחן.

ניתן להסביר את הקשרים החלשים שנמצאו בין משתני תפיסות עולם לבין סמכותנות ודומיננטיות חברתית על ידי טענות תיאורטיות מבית מדרשה של אסכולת פרנקפורט (הורקהיימר, 1962; Allport, 1950), המקבלות תוקף מחודש במחקרים שנערכו בשנים האחרונות (Stenner, 2005); על פי טענות אלה, לאימוץ עמדות סמכותניות כלפי הסדר החברתי ישנם גורמים רבים נוספים מלבד תפיסות עולם, כגון: ענישה בילדות, חיברות, ניסיון חיים מצומצם, גורמים אישיותיים כמו נוקשות וחוסר פתיחות, קושי ברכישת ידע, השכלה ועוד (Stenner, 2005). סטנר (Stenner, 2005) טענה שייתכן ודאקייט טעה בהנחותיו לגבי ההשפעה העיקרית של תפיסות עולם (הנובעות מהמציאות החברתית) על אימוץ

עמדות סמכותניות גבוהות, ודווקא גורמים הקשורים לפרט, כפי שפורטו לעיל, הם הגורמים העיקריים לאימוץ עמדות אלו.

סטנר (Stenner, 2005) הסבירה שבעוד ומדד הסמכותנות נמצא מהימן ($\alpha \geq 0.9$) על פני תרבויות שונות ומדינות שונות (ארה"ב, קנדה, ברית המועצות לשעבר, דרום אפריקה, מערב גרמניה, אוסטרליה) (Altemeyer, 1988), ממדים הקשורים למציאות חברתית, כידוע, שונים מתרבות לתרבות, ולכן, סביר להניח שתפיסות עולם חברתיות הנובעות ממציאות חברתית נתונה, ימצאו בקשרים נמוכים יותר עם מדד הסמכותנות מאשר גורמים הקשורים אל הפרט.

בהמשך לטענותיה של סטנר (Stenner, 2005) ייתכן וההסבר לקשרים החלשים שהביאו להחלטה לוותר על משתנים אלו בבניית המודל התאורטי החלופי עשוי להיות קשור לתוקפם של השאלונים שמדדו תפיסות עולם. אנו תומכים בהשערה שעשוי להיות קשר בין תפיסות עולם לעמדות כלפי הסדר החברתי, גם במציאות הישראלית, כפי שנטען בעבר (בר טל, 2007), אך ייתכן שהשאלונים שפותחו על ידי דאקית ועמיתים ופרי ועמיתים (Duckitt, 2001; Duckitt et al., 2002; Perry et al., 2013a) ותורגמו על ידי החוקרת, לא היו מנוסחים כך ש'יִלְכְדוּ' את תפיסת עולמם של יהודים בישראל. במילים אחרות, ייתכן שניסוח שאלון על שתי תפיסות עולם אלה המותאם למציאות הישראלית ויחסי ערבים-יהודים, היינו מוצאים קשרים חזקים יותר בין משתני תפיסות העולם לבין שאר המשתנים במודל. במחקרי המשך אנו מציעים לא להסתפק בתרגום שאלוני תפיסות העולם למציאות הישראלית, אלא להתאימם לתפיסות העולם המאפיינות את הציבור היהודי בישראל.

מוקד שני: המשתנים "עמדות עיוורות צבע" ו"עמדות קדומות": משמעותם והדינמיקה בינם

לבין שאר המשתנים. ממצאי המחקר חידדו שאין שני מופעים אלה של עמדות גזעניות מקבילים זה לזה, כפי ששוער במודל הראשוני שנבחן, ושאינן הם מתווכים בין תפיסת קבוצת הערבים כמאיימת ומתחרה לבין שלושת הרגשות: אמפתיה, אשמה ופחד. ממצאי המחקר לימדו, שעמדות עיוורות צבע של סטודנטים יהודים בישראל מתווכות בין עמדות סמכותניות לבין עמדות קדומות גזעניות כלפי ערבים. בשל חשיבותה התיאורטית של נקודה זו, נחזור לעסוק בה בהרחבה בהמשך הדיון.

מוקד שלישי: עמדות גזעניות מובילות לתפיסת קבוצת המיעוט כמאיימת ומתחרה ולא ההפך,

כפי ששוער: תפיסת קבוצת הערבים כמובילה לאימוץ עמדות גזעניות. כפי ששוער במודל הראשוני הוצבה תפיסת קבוצת הערבים כמאיימת וכמתחרה לפני עמדות גזעניות, כלומר, שוער כי ככל שהפרט היהודי תופס את הערבים כמתחרים או כמאיימים, כך הוא יהיה בעל עמדות גזעניות חזקות יותר כלפיהם. אולם לאור הממצאים שהראו כי טיב ההתאמה של המודל הנבחן עלה משמעותית כאשר מיקמנו

את המשתנים: 'תפיסת קבוצת הערבים כמאיימת' ו'תפיסת קבוצת הערבים כמתחרה' כמתווכים בין העמדות הקדומות לבין התגובות הרגשיות של הפרט (ראו פרק תוצאות) חזרנו לספרות המחקרית, ומצאנו שיש בה תמיכה תיאורטית להצבת השערות חדשות בנושא זה לפיהן יתכן שהאופן שבו הפרט היהודי תופס את חברי קבוצת הערבים מושפע מעמדותיו הגזעניות, ולא ההפך, כפי ששוער במודל המקורי (נדון במשמעות התיאורטית של נקודה זו בהמשך פרק הדיון).

ואכן, במטא-אנליזה שנערכה לבדיקת הקשרים בין סוגים שונים של איום בין-קבוצתי לבין עמדות קדומות ותגובות גזעניות כלפי קבוצת חוץ (Riek, Mania, & Gaertner, 2006), הומלץ להמשיך ולחקור את כיוון הקשרים בין תפיסת קבוצת החוץ כמאיימת ומתחרה לבין עמדות קדומות. המלצות אלו התבססו על ההשערה כי עמדות קדומות עשויות לנבוע מתפיסת קבוצת החוץ, אך עשויות גם להיות הגורם לתפיסת קבוצת החוץ כמאיימת ומתחרה. עורכי המטא-אנליזה טענו שטרם ערכו את מחקרם, לא נערך מחקר שבדק האם עמדות קדומות בעוצמה גבוהה יכולות להביא להקצנה בתפיסת הקבוצה האחרת (Riek, Mania, & Gaertner, 2006), וככל הידוע לנו, לא נערך עד היום מחקר הבודק השערה זו.

מוקד רביעי: מנגנון מתווך בין עמדות כלפי הסדר החברתי לבין שלושת הרגשות (אמפתיה

ואשמה לנוכח גזענות ופחד מערבים) - בדומה למודל המקורי שנבחר, קיימים גם במודל החדש המוצע כעת שני צירים: ציר הסמכותנות וציר הדומיננטיות, שלמרות שלכל אחד מהם דינמיקה משלו, יש להם גם דינמיקה משותפת שמתחילה עם עמדות הפרט היהודי כלפי הסדר החברתי ומסתיימת בעוצמת הרגשות המתעוררים בו לנוכח גזענות כלפי ערבים. ממצאי המחקר אכן תמכו בכך שעמדות הדוגלות בסדר החברתי הקיים (עמדות סמכותניות ועמדות דומיננטיות חברתית) קשורות באופן מובהק לעוצמת רגשות האשם והאמפתיה לנוכח גזענות כלפי ערבים ולעוצמת רגשות הפחד מערבים. להלן נטען כי תמיכה בסמכותנות ובדומיננטיות חברתית מעוררת אצל הפרט היהודי מידה נמוכה יותר של רגשות אשם ואמפתיה ובכך מסייעת לו לשמר את תפיסתו העצמית כאדם מוסרי, ובה בעת מגבירה את הפחד שלו מערבים. שני צירי התמיכה בסדר החברתי הקיים נמצאו בקשר עם מנגנון, המשותף ברובו לשניהם, מנגנון שמצליח למסך על המציאות החברתית ובסופו של דבר משמר תפיסה עצמית מוסרית: חיים ללא תחושות אשמה, אמפתיה כלפי העוול החברתי המתגלם בגזענות מוסדית כלפי ערבים. כפי שיוצג בהמשך, בפרקים העוסקים בציר הסמכותנות ובציר הדומיננטיות, מנגנון זה כולל מידה מסוימת של הבניה מחודשת של המציאות, הנעזרת במנגנוני הכחשה גזעניים (עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות) ובתפיסה סטראוטיפית שלילית של קבוצת הערבים.

בהמשך פרק הדיון יוסברו הממצאים העיקריים של המחקר⁹ על פי השלבים המתארים את דינמיקת הקשרים עם הרגשות של הפרט היהודי. אנו סבורים, כי על מנת להגיע להבנה מקיפה של התפתחות הרגשות של הפרט היהודי לנוכח גזענות כלפי ערבים, דרושה בתחילה הבנה של השלבים השונים במודל והגורמים להתפתחות עמדות גזעניות. לכן, הדיון יפתח בעיסוק בשני צירי המודל. הציר שמקורו בעמדות סמכותניות כלפי הסדר החברתי נקרא 'ציר הסמכותנות': הדגשה מול השמטה' בשל העובדה שבתהליך המוביל להתפתחות רגשות הפרט הסמכותני לנוכח גזענות כלפי ערבים, הפרט 'משמיט' חלקים במציאות הגזענית בישראל, שבאים לידי ביטוי במידת המודעות שלו לגזענות המוסדית, בעוד הוא מחזק את עמדותיו הקדומות כלפי ערבים ומדגיש את התפיסה המכלילה והשלילית כלפיהם. הציר שמקורו בדומיננטיות חברתית כונה: 'ציר הדומיננטיות': להישיר מבט ללא מסכות', מכיוון שלעומת הפרט הסמכותני המשמיט חלקים במציאות הגזענית, פרט זה מתאפיין בתמיכה בסדר חברתי היררכי בריש גלי ומאמץ עמדות גזעניות גבוהות, בתהליך התפתחות רגשותיו לנוכח גזענות כלפי ערבים בישראל. שני צירי המודל מדגימים שלב אחר שלב את התהליך המוביל לתפיסה סטראוטיפית שלילית של קבוצת הערבים על ידי יהודים בישראל. לאחר מכן יוסברו הממצאים העוסקים ברגשות המתעוררים בקרב חברי קבוצת הרוב בישראל לנוכח גזענות כלפי ערבים: אמפתיה, אשמה ופחד.

שני צירי המודל: סמכותנות ודומיננטיות

ערכי הפרט הם גורם חשוב מאוד ביחסים בין קבוצות. הם משמשים כבסיס להערכת התנהגותם של חברי קבוצת הפנים והחוץ ולדרך שבה יש לנהוג עמן (Sagiv & Schwartz, 1995). תמיכה בסמכותנות ותמיכה בדומיננטיות חברתית משקפות את ערכי הפרט באשר להתנהגותן של קבוצות חברתיות והיחסים ביניהן במרחב שהוא חי בו (Duckitt, 2001) וכן את נטיותיו האישיותיות (Stenner, 2005). במחקר זה נמצאו, כאמור, שני צירים שדרכם ניתן להבין את רגשותיו (אשמה ואמפתיה לנוכח גזענות ופחד מערבים) של הפרט לנוכח גזענות בחברה הישראלית כלפי ערבים. הציר שנעסוק בו כעת הוא ציר התמיכה בעמדות סמכותניות כלפי הסדר החברתי. על הציר האחר, תמיכה בדומיננטיות חברתית, נרחיב בהמשך. שני הצירים נבדלים זה מזה במשתנים המתווכים את הקשר לתגובות הפרט לנוכח גזענות. ההבדל העיקרי הוא שהקשר בין תמיכה בסמכותנות לעמדות קדומות גזעניות מתווך דרך אי מודעות

⁹ דיון בממצאים אלו חשוב שיעשה לאור מגבלותיו של המחקר. ראשית, מחקר זה הנו מחקר רוחב אשר אינו מאפשר אימות של קשרים סיבתיים. אף שמוצג מודל SEM שמהתבוננות בו ניתן לטעות ולהסיק שהמשתנים מימין קודמים לבאים אחריהם, אין זה מערך סיבתי, אלא מערך מתווך. שנית, המחקר נערך באמצעות דגימת נוחות בו נכללו רק סטודנטים מהמוסדות להשכלה גבוהה בישראל. לפיכך לא ניתן להכליל ממצאי המחקר אל האוכלוסייה הכללית.

לגזענות מוסדית, ואילו הקשר בין תמיכה בדומיננטיות חברתית לבין עמדות קדומות גזעניות הוא קשר ישיר.

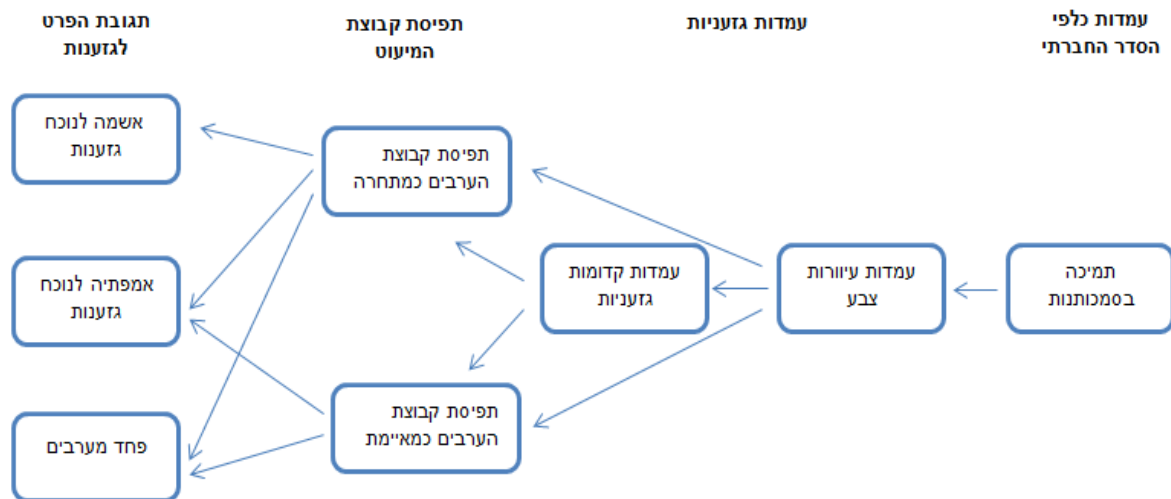
ציר הסמכותנות: הדגשה מול השמטה

בתרשים 4 להלן מוצג ציר הסמכותנות. במחקר זה נמצא שתמיכה חזקה בעמדות סמכותניות כלפי הסדר החברתי קשורה לעוצמה רבה יותר של עמדות עיוורות צבע, קשר שעשוי להעיד על כך שתמיכה גבוהה בסמכותנות מצמצמת את מודעותו של הפרט למציאות החברתית בישראל המתאפיינת בגזענות כלפי ערבים. אי המודעות המתבטאת בעוצמה רבה יותר של עמדות עיוורות צבע נמצאה בקשר חיובי עם עמדות קדומות כלפי ערבים. עמדות אלה, ככל שהן בעוצמה גבוהה יותר, מחזקות את התפיסה של קבוצת הערבים כמתחרה וכמאיימת, מקהות בסופו של דבר את האמפתיה ואת רגש האשמה לנוכח גזענות בחברה ומעצימות את הפחד מערבים.

מאפיינים של אנשים הנוטים לתמוך בעמדות סמכותניות באים לידי ביטוי בדרכים שונות, אך

בבסיסם ניצבות שתי נטיות אישיותיות עיקריות, שייתכן ומהוות את ההסבר לקשר שבין הנטייה לסמכותנות לבין עיוורון צבע, אי מודעות למציאות החברתית. שני האלמנטים האישיותיים הם: הקושי בחשיבה מורכבת והקושי בהישענות על חשיבה עצמאית (Allport, 1950; Duckitt, 2005).

תרשים 4: ציר הסמכותנות¹⁰

¹⁰ יש לציין כי תרשים 4 ותרשים 5 אינם משקפים או מתימרים לייצג באופן מדויק את ממצאי המחקר. תרשימים אלו מיצגים באופן חלקי את הממצאים ושורטטו באופן הזה על מנת לסייע בהבהרה ופישוט ממצאי המחקר.

קושי בחשיבה מורכבת של הפרט הסמכותני

פרט הנוטה יותר לתמוך בעמדות סמכותניות עשוי להתקשות בתפיסה והבנה מורכבת של מציאות חברתית והוא נוטה לתפוס את העולם באופן דיכוטומי (Allport, 1950). בתנאים של אי יציבות חברתית, המאפיינים את המציאות בישראל, יתכן שהצורך של הסמכותני ביציבות, בביטחון, בלכידות ובסדר יגבר וזה 'יפתה' אותו לדבוק בתפיסות נוקשות יותר כלפי הסדר החברתי, המתאפיינות בין השאר בלאומיות, אתנוצנטריות ומסורתיות (Allport, 1950; Duckitt, 2005).

במחקר זה נמצא, כאמור, קשר בין תמיכה בסמכותנות לבין עמדות קדומות, קשר המתווך דרך עיוורון צבע. עמדות עיוורות צבע מבטאות הכחשת גזענות, מינימליזציה של התופעה, רציונליזציה של המצב הקיים ואי מודעות להשלכות השליליות בפן האנושי על חברי קבוצת המיעוט, וזאת בין השאר על מנת לשמר את הסדר החברתי הקיים, המתאפיין בגזענות מוסדית. כמו אידיאולוגיות רבות אחרות, הן עוסקות בהאשמת הקורבן במצבו, אך לא בדרך ישירה. עמדות עיוורות צבע הן חלקלקות וסמויות אפילו מהפרט עצמו (Bonilla-Silva, 2010), לכן דרושה יכולת **תפיסה מורכבת** של המציאות על מנת להיות בעל עמדות עיוורות צבע נמוכות (שמבטאות את הבנה שיש לפרט היהודי זכויות יתר לעומת הפרט הערבי, הבנה שהמציאות שבה הערבי חי היא כתוצאה מגזענות מוסדית ואי שוויון). כאשר המציאות של אי השוויון בין יהודים לערבים משתקפת לעיני הפרט היהודי, אך הוא אינו מודע לכך שהגורם לכך היא תופעת הגזענות, ניתן לומר שלפרט עמדות עיוורות צבע גבוהות.

בשל בקושי בתפיסה מורכבת המאפיינת את הסמכותני, הפרט בעל עמדות עיוורות צבע גבוהות, יכול לפשט לעצמו את המציאות החברתית על ידי שימוש בכמה רעיונות. ראשית, על ידי שימוש ברעיונות הקשורים לליברליזם כלכלי ופוליטי, כמו שוויון הזדמנויות. אדם התומך בעמדות עיוורות צבע מסביר לעצמו את המציאות בה אי השוויון קיים, בתמיכה ברעיון האינדיבידואליזם ו'הבחירה החופשית'. על ידי מסגור נושאים הקשורים לגזע בשפה של ליברליזם, יהודים יכולים להיחשב בעיני עצמם "רציונאליים" ואפילו "מוסריים", ובמקביל להתנגד לכל הגישות הפרקטיות להתמודדות עם אי שוויון בין יהודים לערבים בישראל. לדוגמא: התנגדות לאפליה מתקנת בתירוץ שזהו יחס מועדף לערבים על פני יהודים. דוגמה נוספת היא ההתייחסות לכל אדם כאינדיבידואל עם בחירה חופשית: זוהי בחירתם החופשית של יהודים לבחור לגור ביישובים יהודים, או לשלוח את הילדים לבתי ספר נפרדים, בהם רוב יהודי. כך יהודים מתעלמים מההשפעות השליליות של הגזענות המוסדית על ערבים (Bonilla-Silva, 2010). שנית, עמדות עיוורות צבע מאפשרות לפרט היהודי לדחות את קיומה של תופעת הגזענות על ידי תפיסה של המציאות החברתית כתופעה שמתהווה "באופן טבעי". יהודים יכולים לטעון שההפרדה בין

יהודים לערבים במרבית תחומי החיים היא בשל העובדה שאנשים מעדיפים את דומיהם ושיש להם בעיקר חברים יהודים בגלל ש"זה פשוט ככה" (Bonilla-Silva, 2010).

דרך נוספת בה הפרט מצדיק את המציאות החברתית ומאמץ עמדות עיוורות צבע היא דרך מינימליזציה של התופעה. לדוגמה, כאשר הפרט מאמין שאפליה כיום היא כבר לא גורם המשפיע על הזדמנויות חיים של ערבים, ומזהה גזענות רק כשהיא מתרחשת באופן בולט דרך התנהגות גזענית ישירה (Bonilla-Silva, 2010).

לסיכום, המציאות בישראל, שבה שתי קבוצות חברתיות חולקות מרחב מדיני משותף, ושרויות בסכסוך מתמשך ולא סימטרי, היא מציאות חברתית מורכבת מאוד, המציבה אתגרים פסיכולוגיים עצומים. לא פשוט להכיר בהפרת זכויות של פרטים המרכיבים את הקבוצה שנתפסת לעתים קרובות כאויבת ולהבין שהם נתונים בתוך מציאות של אפליה. פעמים רבות שני הצדדים היריבים תופסים עצמם הן כמקריבים והן כקורבנות (Bar-Tal & Antebi, 1992). כל אלה ועוד דורשים מהפרט היהודי יכולת תפיסה והבנה מורכבת של המציאות החברתית; תפיסה שכאמור, הפרט הגבוה בעמדות סמכותניות מתקשה בה, אך היא דרושה על מנת שלא לאמץ עמדות עיוורות צבע גבוהות. המציאות המורכבת בישראל, יחד עם הנטייה של הסמכותני לתפוס את המציאות החברתית באופן דיכוטומי במצבים מורכבים, יכולה להסביר את הקשר של סמכותנות גבוהה עם עמדות עיוורות צבע גבוהות.

קושי של הסמכותני בהישענות על שיקול דעת עצמאי

מאפיין מרכזי של הפרט הגבוה בתמיכתו בסמכותנות, הוא הקושי בשיקול דעת עצמאי (Allport, 1950; Duckitt, 2005). הסמכותני מתאפיין בפחד להכיר באפשרות של החופש לאסוף ידע באופן עצמאי, ללא תלות בדמויות סמכות שילמדו אותו על המציאות. כך הפרט הסמכותני מבנה את תפיסתו את המציאות על פי הנרטיב של הקבוצה השלטת, לעיתים קרובות ללא סינון ביקורתי, ומקבל כעובדה את שנאמר לו מגורמים שנחשבים בעיניו כדמויות סמכות, כגון: פוליטיקאים ואנשי תקשורת (הורקהיימר, 1962; Allport, 1950; Altemeyer, 1981; Duckitt, 2005; Jost, Glaser, Kruglansk, & Sulloway, 1992, 1994; Roccas et al., 2004; Schwartz, 1992, 2003).

תנאים חברתיים של חוסר ביטחון, שינויים תכופים, שונות, העדר שגרה ואי יציבות, כמו במציאות החברתית המאפיינת את ישראל (בר טל, 2007), מקשים במיוחד על אנשים המחזיקים בעמדות סמכותניות להתנהל ללא הכוונה חיצונית שתשליט סדר במציאות הכאוטית (Allport, 1950; Duckitt, 2005). לכן, הפרט היהודי התומך יותר בעמדות סמכותניות עשוי להיות קשוב יותר לאותם קולות בחברה הישראלית המבקשים לשמר את זכויות היתר ליהודים בישראל באמצעות הצדקות שונות. לגורמי סמכות

מרכזיים בישראל (מנהיגים, תקשורת, מערכת החינוך) יש השפעה על תודעתו ועל מודעותו של הפרט היהודי בהקשר של אימוץ ועיצוב עמדות באשר למציאות בכלל ובאשר לערבים בפרט. גורמי סמכות אלה נוטים לראות את המציאות הישראלית במבט דיכוטומי, טוב ורע, כשהיהודים הם ה"טובים" והערבים בצד האחר של המתרס (בר-טל, 2007; Bar-Tal & Teichman, 2005).

דור (Dor, 2005, 2003) ניתח את הדיווחים התקשורתיים של העיתונות וערוצי הטלוויזיה בזמן אירועים ביטחוניים במדינת ישראל. לטענתו, אין התקשורת מעבירה דיווח מאוזן לאזרחי מדינת ישראל. הדיווח מראש מוטה ואינו משקף את המציאות המלאה בה ערבים בישראל חיים. הדיווח מתמקד בנקודת המבט של היהודים הישראלים, על ידי מיסוך המציאות, דרך הדגשה והשמטה של אירועים שונים, וזאת מתוך חשש לפגוע בתחושת האחדות של האזרחים היהודים. לדידו, התקשורת ממעטת בחשיפת הפרט היהודי למצב האנושי ולמציאות היומיומית של הפרט הערבי. הוא נחשף בעיקר למקרי אלימות שערביי ישראל מפנים כלפי יהודים בישראל. טענתו, איננה שיש מציאות אובייקטיבית, או שאנשים אינם נוטים באופן טבעי, לראות אותה מנקודת מבטם. אך נטייה זו איננה גזירת גורל. כל מה שעל הפרט לעשות כדי לראות את המציאות מנקודת מבט "אחרת", טוען דור, זה לנסוע חצי שעה מתל אביב, או להרים טלפון למקורות אחרים, או אפילו רק להתייחס לדיווחי התקשורת הזרה באופן רציני יותר (דור, 2003). דרך נוספת להימנע מההטעיה והאידיאולוגיה המוטית של גורמים רשמיים היא הימנעות מצפייה בחדשות בטלוויזיה או מקריאת עיתונים, או לא לדבר על פוליטיקה עם חברים, לא ללכת לקולנוע, וכו' (Cohen, 2001). כלומר, אפשר גם לפעול אחרת. אך הפרט הסמכותני לא פועל בעצמו בשל קושי בשיקול הדעת העצמאי שלו, איננו סומך על עצמו בהבנתה של המציאות, ולכן ממשיך להישען על גורמי סמכות שיתווכו לו את המציאות החברתית (Allport, 1950; Duckitt, 2005).

זוהי דרך נוספת להבין את ממצאי מחקר זה, את הקשר בין סמכותנות לעמדות עיוורות צבע. התמיכה של הפרט היהודי בסמכותנות מובילה אותו לגבש את דעותיו על יחסי קבוצתו עם הערבים בדמותה ובצלמה של הסמכות החיצונית, המדגישה אירועים במציאות החברתית או משמיטה אותם ממנה. כך מתקשה לפתח ראייה ביקורתית ומורכבת, והוא יכול לחיות בחברה המתאפיינת בגזענות, ללא מודעות לה. אילו רצה לדעת, היה עליו לחפש ולאסוף מידע באופן עצמאי ולסמוך על שיקול דעתו בבחינת הנתונים אליהם נחשף והפרשניות המובאות בפניו. אך מכיוון שהפרט הסמכותני מתקשה בחשיבה עצמאית, הוא מקבל על כרעיה ועל קרבה את המציאות שרוקחים בשבילו קולות הסמכות החיצוניים בישראל, שמתקשים לקרוא לילד בשמו: "גזענות" (שנהב ויונה, 2008). וכך אין הוא נחשף לגזענות המוסדית, לא מודע למצבה של הקבוצה האחרת, לא מודע לזכויות היתר שלו, לא מודע לאלימות שקבוצתו מפעילה כלפי ערבים בישראל בכל שדרות החיים.

הקשר בין סמכותנות, עמדות עיוורות צבע, עמדות קדומות ותפיסת קבוצת הערבים

עסקנו עד כה בקשר שבין עמדות סמכותניות לבין עמדות עיוורות צבע. כעת יתמקד הדיון בקשר בין עמדות סמכותניות, עמדות עיוורות צבע, עמדות קדומות ותפיסת קבוצת הערבים, מכיוון שזהו קשר ייחודי לציר הסמכותנות. לשם כך נעסוק בתחילה בהרחבה במשמעות של עמדות עיוורות צבע ולאחר מכן באופן שבו נוצר הקשר בין עמדות עיוורות צבע לבין עמדות קדומות כלפי ערבים ולתפיסת קבוצת הערבים.

כהן (Cohen, 2001) עסק רבות במצב של הכחשה של הפרט לנוכח סבל של אחרים בכלל, ובחברות המתאפיינות בגזענות ובחוסר שוויון בפרט. הצהרות שמביעות הכחשה הן טענות שמהו לא קרה, לא קיים או לא נכון, או שפשוט אין מידע עליו. לדידו הכחשה היא תוצר של נטייה אישיותית של הפרט (כמו סמכותנות גבוהה). שלוש אפשרויות עומדות בבסיס טענת ההכחשה על ידי הפרט: הראשונה, טענותיו של הפרט נכונות. האירוע לא התרחש במציאות או שהתרחש ללא ידיעתו של הפרט. האפשרות השנייה היא הכחשה מודעת. זוהי הצהרה מכוונת שמטרתה להונות, כלומר, לשקר. האמת ידועה אך מסיבות רבות, אישיות או פוליטיות, מוצדקות או לא מוצדקות – הן מוסתרות. ההכחשה מכוונת ובכוונת תחילה. ברמת האינדיבידואל זהו שקר. עמדות עיוורות צבע הן האפשרות השלישית. הן סוג של הכחשה אשר לא עומדות בקריטריונים של שתי האפשרויות הראשונות. עמדות עיוורות צבע הן הכחשת המציאות החברתית הגזענית, כאשר הפרט שמחזיק בעמדות אלו, לא מודע לכך שהוא מכחיש את המציאות. המציאות הינה גזענית, אך הפרט איננו משקר כאשר מדווח על חוסר מודעות לה. המציאות סמויה עבור הפרט (Bonilla, 2016; Silva, 2010), ולכן זהו הסוג השלישי של הכחשה אותו כהן מתאר (Cohen, 2001).

לעיתים הפרט נחשף למידע שהוא לא מסוגל להתמודד איתו, ובמודע מחליט "לכבות" את מקור המידע. מצב זה של הכחשה עשויה להיות אמירת שקר שלא בכוונה. ההצהרה היא לא מכוונת והסטטוס של הידע על האמת הוא לא לגמרי ברור (Cohen, 2001). זוהי כפיסיכולוגיה של "עצימת עיניים" והסתכלות לצד השני, וזהו עניין מורכב. המידע הינו מוסתר ומתויג, לא נגיש במלואו לפרט, ומוביל למסקנה שעדיף להתחמק מידעתו, מכיוון שלדעת יכול להיות הרבה יותר מבלבל ולעיתים אף מסוכן. הפרט מודע באופן מעורפל לבחירה שלא להתבונן בעובדות, אבל לא ממש ברור לו ממה הוא מתחמק. זהו מצב של ידיעה ובו זמנית אי ידיעה (Cohen, 2001). סוג זה של הכחשה המתואר על ידי כהן (Cohen, 2001), בו הפרט משקר לעצמו, מכונה תודעה כוזבת. זוהי דרך לשמור סודות מעצמנו, את האמת שאנו מתקשים להתמודד עמה. זהו הקושי בלאסוף מידע שמאיים עליך. קיים בתודעתו של הפרט כמובן, חלק שבו הוא מודע למציאות במרבית מהזמן. אך התודעה הכוזבת, ההכחשה, שומרת על הפרט מהמחירים המוסריים של ההכרה ולקייחת אחריות על ההחלטות האגואיסטיות של "העצמי".

לעיתים, אין לפרט כוונה להכחיש את העובדות או את המשמעות שלהם. מה שמוכחש או עובר מינימליזציה הן ההשלכות הפסיכולוגיות, הפוליטיות או המוסריות. לדוגמא: הכרה בכך שישנם חסרי בית ברחוב או שיש עוני, אך מצבים אלו לא נתפסים כמפריעים מבחינה פסיכולוגית או שמובילים לפעולה מוסרית. הפרט רואה בדיוק מה קורה, אך מכחיש כל חובה מוסרית כאזרח להתערב. הכחשות כאלו נקראות לעיתים 'רציונליזציה': "אין לי קשר לזה, מה כבר אני יכול לעשות? זה יותר גרוע במקומות אחרים, זו לא אחריות שלי". אין פה סירוב להכיר במציאות, אלא הכחשה של המשמעותיות שלה או של השלכותיה (Cohen, 2001). במקרה של עמדות עיוורות צבע, רציונליזציה באה לידי ביטוי, לדוגמא, על ידי טענות להפרדה בין יהודים לערבים בישראל בשל העדפות טבעיות של אנשים להיות קרובים לדומים להם. מצב תודעתי זה, יכול להימצא במדינות שבהן קיים אי שוויון על בסיס גזעי. חברי הקבוצה הדומיננטית מסוגלים לכבות או להתעלם מחוסר צדק וסבל שמאפיין את סביבתם.

אדם זה, המתכחש למציאות של הסבל של האחר, אך איננו משתתף באופן פעיל בדיכוי האחר (גזענות ישירה) מכונה על ידי כהן (Cohen, 2001) 'צופה מן הצד'. הפרט לא יודע, ולא רוצה לדעת מה שלא יודע, כי עשוי לשלם מחיר חברתי, אישי או פסיכולוגי על ידיעה מורחבת, או אפילו על ניסיון לדעת יותר (Cohen, 2001).

לדברי כהן (Cohen, 2001) ישנה הכחשה שבנויה במארג החברתי של הציבור הישראלי לחוסר צדק כלפי הערבים בישראל (ומציין שלכך סיבות היסטוריות טובות מדוע הציבור היהודי מתגונן ככל שזה נוגע לדימוי העצמי ואופי של ההתגוננות שלו). אלו שיוצאים מהקונצנזוס ומתריעים לגבי זכויות אדם וגזענות בישראל מתויגים כבוגדים ומלשינים.

כדי לשמר את זכויות היתר של קבוצתו בלי להעמיס על עצמו רגשות אשמה או אמפתיה, הפרט מפעיל מנגנון המתווך בין עמדות עיוורות לרגשות, המחזק את הצדקותיו לכך שהערבים נמצאים בעמדות נחותות יותר: הוא מאמץ עמדות קדומות גזעניות כלפי ערבים. המשמעות של אימוץ עמדות עיוורות צבע, בתחילה היא שהפרט היהודי בישראל לא מודע להשלכות של תמיכתו בסדר החברתי הקיים על ערבים בישראל, ובהמשך הוא גם אינו מבין מה המשמעות של להיות ערבי בישראל. הפרט היהודי אינו מבין את המציאות היומיומית של הערבים, את החוויה היומיומית של הפרט הערבי כערבי בישראל. הכחשתו של הפרט היהודי את הגזענות כלפי ערבים, מונעת ממנו לראות את ההשפעות של הגזענות המוסדית על מהלך חייו של הפרט הערבי, היהודי אינו מבין איך זה להיות ערבי בישראל ומה מביא את הערבי להיות בעמדה נחותה לעומת היהודים בישראל.

לדוגמא: מחקרים מוכיחים, שככל שהרקע האישי של התלמיד (השכלת הורים והכנסה לנפש) הוא בעל מאפיינים נמוכים יותר, כך עולים משקלם וחשיבותם של מערכת החינוך ובית הספר כבעלי פוטנציאל

להביא להצלחה בלימודים, להטמיע ערכים וכללי התנהגות נאותים, ולצמצם פערים חברתיים כלכליים (גליקמן, 2013). מרבית התלמידים במערכת החינוך הערבית באים מרקע חברתי כלכלי נמוך. למעלה משני שלישים מהילדים הערבים בישראל (68.9% בקרב ערבים, לעומת 23.7% בקרב יהודים) (אנדבלד, הור, ברקלי וגוטליב, 2012) חיים במשפחות המצויות מתחת לקו העוני. גם הרקע ההשכלתי של רבים מההורים אינו גבוה בהשוואה לאוכלוסייה היהודית הבוגרת (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2014). נוכח נתוני הרקע הקשים של מרבית התלמידים בחינוך הערבי, גדל מאוד משקלה של מערכת החינוך כמי שעשויה לתרום להצלחתם בלימודים, וגדלה תלותם של התלמידים במערכת החינוך, כמאפשרת וכמפלסת דרך לרכישת חינוך והשכלה ולהשתלבות מיטבית בשוק העבודה ובחברה. דוח של עמותת סיכוי (בליקוף, 2014) מסיק שכתוצאה ממיעוט משאבים המועברים ממשד החינוך למערכת החינוך בחברה הערבית לעומת אלו המועברים לחינוך היהודי (קרי, גזענות מוסדית), זו סובלת ממחסור בכיתות לימוד וצפיפות בבתי הספר, מצמצום הולך וגדל במרחבים המיועדים לפעילויות העשרה, כגון: ספריות, מעבדות, וממספר עמדות מחשב לתלמיד (כל אלו בהשוואה לחינוך היהודי). בדוח נמצא כי לאי שוויון כגון זה בחינוך, יש השלכות שליליות רבות על החברה כולה ועל הפרטים בתוכה, החל מפגיעה בפוטנציאל ההשתכרות של הפרט ובסיכוייו למוביליות חברתית, וכלה בפגיעה ברמת הלכידות החברתית ובהיווצרות תחושות של אפליה, קיפוח ושסעים חברתיים (בליקוף, 2014). דוגמה זו ממחישה את הצורך ביכולת להבנה מורכבת של המציאות של הפרט היהודי כדי להבין את המיקום החברתי של הערבים בישראל ובהמשך שלא לפרשו כנובע ממאפיינים אישיותיים. בגלל שהפרט זקוק להבנה מורכבת על מנת לראות את הגזענות המוסדית כלפי ערבים, ואת השלכותיה בכל מרחבי החיים של הערבים בישראל לאורך זמן הפרט היהודי אינו מבין את הסיבה האמיתית למיקום הערבי בסטטוס נמוך, לתחושת הקיפוח שלו ובהתנגדות הערבי למצב הקיים. לכן, היהודי מפרש את מיקום הערבי כנובע ממאפיינים אישיים "נחותים" ודרך תפיסה מכלילה ומעוותת שלו: הערבי הוא פרימיטיבי, אלים, לא יציב, טיפש. כך הפרט היהודי מאמץ עמדות גזעניות כלפי הערבי.

המשך המודל מתאר את המנגנון המסייע לפרט ל'הרדים' את רגש האשמה ואת האמפתיה ולהעצים את הפחד מערבים. כעת נסביר את הקשר הייחודי הנוסף לנתיב הסמכותנות: הקשר הישיר בין עמדות עיוורות צבע לתפיסת הערבים כקבוצה מתחרה. ככל שהפרט היהודי תומך בסמכותנות, כך הוא מודע פחות למציאות הגזענית ואז חש תחושה חזקה יותר של איום ותחרות מצד קבוצת הערבים. עד כה לא נמצא בספרות מחקר שבדק קשר זה. כשהפרט תומך בסמכותנות, שעיקרה שמירה על הסטטוס קוו, מעוררת אצלו כלפי כל קבוצה אחרת, עם מסורת שונה או עם רצון להשתלב או לחלוק את המרחב התרבותי, הרוחני, את התחושה שהיא מתחרה עם קבוצתו על המשאבים. עמדות עיוורות צבע, כלומר אי

מודעות לגזענות המוסדית, מובילה לתפיסת הערבים כקבוצה מתחרה, מכיוון שאין הוא מודע לגזענות הרווחת המשמרת אותם במיקום שלא באמת מאפשר להם להתחרות על המשאבים.

יתכן שכדי 'לסגור את מעגל השמירה' על דימוי עצמי מוסרי, הפרט התומך בסמכותנות ופחות

מודע לגזענות הרווחת, חש יותר שהערבים מתחרים איתו על משאבים, ועקב כך מתעמעמים רגשות האשמה והאמפתיה שלו כלפי גזענות וגובר הפחד שלו מערבים.

לסיכום, מחקר זה מציע לקשור בין עמדה סמכותנית חזקה יותר כלפי הסדר החברתי, לבין התפתחותן של עמדות עיוורות צבע כלפי ערבים שיתכן ומובילות להתפתחות עמדות קדומות גזעניות. אלה עשויות להוביל לתפיסת קבוצת הערבים כמתחרה ומאיימת ולהוביל בסופו של דבר לרגשות אמפתיה ואשמה נמוכות יותר ביחס לגזענות כלפי ערבים ופחד רב יותר מהם. גם במחקר זה הממצאים מראים, שאין הסמכותנות מחזקת במישרין את העמדות הקדומות, אלא בתיווכן של עמדות עיוורות צבע.

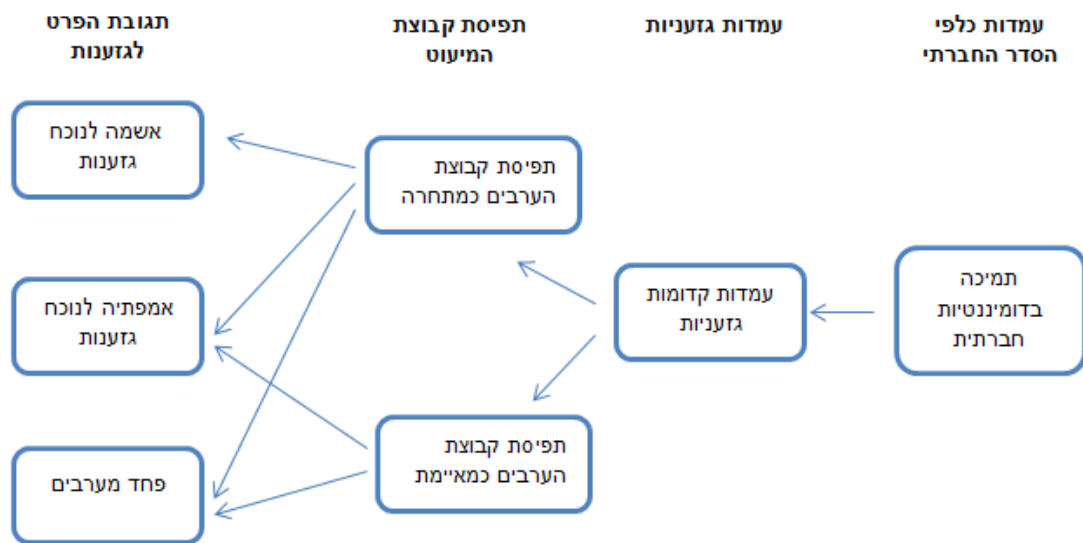
ציר הדומיננטיות חברתית: להישיר מבט ללא מסכות

דומיננטיות חברתית מוגדרת כמידה שבה הפרט מחזיק בערכים התומכים באי-שוויון ובהיררכיה בין קבוצות, כפי שהם באים לידי ביטוי במבנה החברתי (Sidanius & Pratto, 1999). העולם נתפס כמאבק בין חלשים לחזקים, והחזק הוא זה שצריך לשלוט. אין התמיכה בדומיננטיות חברתית מופנית לקבוצה אחת. אנשים התומכים בה עשויים לתמוך במגוון ביטוייה: דומיננטיות לפי גזע, לפי מגדר, לפי העדפה מינית וכן הלאה. הקבוצות שיסבלו מדומיננטיות חברתית בחברה כלשהי הן אותן קבוצות הבולטות בחולשתן מול הקבוצה הדומיננטית (Sidanius & Pratto, 1999).

לפי הספרות המחקרית והתיאורטית עמדות של דומיננטיות חברתית בעוצמה גבוהה משפיעות על

עמדותיהם של אנשים בנוגע ליחסים בין קבוצות בחברה ועל תמיכתם בקבוצות חוץ או על נטייתם להדירן. נמצא שאנשים התומכים בדומיננטיות חברתית מפגינים רגשות חיובים כלפי קבוצות שמעמדן גבוה ורגשות שליליים כלפי קבוצות שמעמדן נמוך (Sidanius & Pratto, 1999). במחקר זה הקשר בין תמיכה בדומיננטיות חברתית לבין עמדות קדומות גזעניות כלפי ערבים בישראל (ראו תרשים 5 להלן) תואם ממצאי מחקרים שנערכו בעולם בקרב אוכלוסיות שונות.

תרשים 5 : ציר הדומיננטיות החברתית

אולם כפי שניתן לראות בתרשים 5 הממצאים הראו, שבשונה מתמיכה בסמכותנות, אין הקשר

בין דומיננטיות חברתית לבין עמדות קדומות גזעניות מתווך על ידי עמדות עיוורות צבע. דומיננטיות חברתית מעידה על עמדות הפרט בנוגע להיררכיה בין קבוצות, בעוד סמכותנות משקפת, בין השאר, צורך חזק בהסתמכות על דמויות סמכות תוך קבוצתיות (Sidanius & Pratto, 1999). כאמור, אין הפרט המחזיק בעמדות סמכותניות תומך במודע בהיררכיה החברתית, אלא נשען על הסמכות בבואו לגבש את עמדותיו ואת תפיסת המציאות שלו (Jost et al., 2003). כלומר: כאשר הפרט היהודי הנוטה לעמדות סמכותניות מאמץ עמדות גזעניות כלפי הערבים, הוא עושה זאת מתוך אי מודעות לגזענות המוסדית כלפי ערבים, אי מודעות הנובעת מהדרך שבה הסמכות מציגה לו את המציאות החברתית. לעומת זאת, הפרט המחזיק בעמדות דומיננטיות כלפי הסדר החברתי מודע לסדר החברתי הקיים (Sidanius & Pratto, 1999). כלומר: אין הפרט התומך בדומיננטיות חברתית זקוק לתיווכן של עמדות עיוורות צבע, כדי לאמץ עמדות קדומות. ניתן להבין ממצא זה דרך מאפייני הדומיננטיות החברתית. הפרט התומך בדומיננטיות חברתית מראש עשוי לתמוך יותר באפליה, בדומיננטיות של הקבוצה שלו על האחרת ויש סיכוי רב שלא תהיה לו בעיה להודות בכך, לא לפני אחרים ולא לפני עצמו. אין פרט זה מתעלם מהמציאות החברתית, ואין הוא זקוק לסמכות שתתווה לו את הדרך. הוא תומך באופן עצמאי, בגלוי ובמישרין באי-שוויון ורואה בו דבר טבעי. כלומר: אין הוא בהכרח עיוור צבע או מודע לגזענות (לא עיוור צבע). כך ניתן להסביר את העדר הקשר בין עמדות עיוורות צבע עם דומיננטיות חברתית.

מחקרים קודמים לימדו שעמדותיו הקדומות הגזעניות של הפרט התומך בדומיננטיות מופנות כלפי חברי הקבוצה שהוא רואה בה מתחרה עם קבוצתו על משאבים וכוח (Sidanius & Pratto, 1999). לכן, לפי השערות המחקר המקוריות, הייתה תפיסת קבוצת הערבים בישראל (ראו פרק מבוא) אמורה לתווך בין תמיכה בדומיננטיות חברתית לבין עמדות קדומות כלפי ערבים. לעומת זאת, במחקר זה נמצא שעמדות קדומות הן אלו שמתווכות בין דומיננטיות חברתית לבין תפיסת קבוצת הערבים. המשמעות של ממצאים אלו היא שתפיסת קבוצת הערבים כמאיימת על ערכיה של קבוצת היהודים, וכמתחרה עמם על משאבים כרוכה בתהליך מסוים של אימוץ עמדות קדומות.

הספרות מראה, שכאשר קבוצה אחת שוללת את אנושיותה של האחרת (חלק מתהליך אימוץ עמדות קדומות) נפער בין שתי הקבוצות ריחוק רגשי, עד כדי עוינות ופחד בשל תחושות של איום על ערכים או תחרות על משאבים (Giner-Sorolla, Leidner, & Castano, 2012; Haslam & Stratemeyer, 2016; Nagar & Maoz, 2011). כך אין חברי הקבוצות מכירים זה את זה ועשויים לפרש בצורה מסולפת את התנהגות האחר. כך ניתן להבין את ממצאי מחקר זה המעידים על קשר חיובי בין עמדות קדומות לתפיסת קבוצת הערבים כמתחרה וכמאיימת. ככל שהפרט היהודי מבין פחות את התנהגות הערבי ומייחס לו תכונות שליליות באופן אינהרנטי בגלל השתייכותו לקבוצת 'הערבים' (אימוץ עמדות קדומות), כך גוברת תפיסתו את חברי קבוצת הערבים כקבוצה מתחרה וכאיום חמור יותר.

הציר שמקורו בדומיננטיות חברתית מסייע לשמר את התמיכה בדומיננטיות החברתית של היהודים בישראל ובה בעת מסייע לעמעם את רגשות האשמה והאמפתיה לנוכח גזענות כלפי הערבים. ההשתייכות למעמד גבוה בהיררכיה החברתית, מעוררת בקרב הפרט תחושה טובה בשל כל ההטבות החברתיות שהוא מקבל. ההטבות שניתנות ליהודים בחברה הישראלית מאפשרות לרבים יותר מהם להחזיק עמדות טובות יותר במשק, להיות עניים פחות ולהתגורר בערים שתשתיותיהן טובות יותר מאשר ערבים (Hareven, 2002).

לכן כשהפרט היהודי התומך בדומיננטיות חברתית מתבונן על המציאות ה"אובייקטיבית", הוא מוצא בה אישוש להצדקת הדומיננטיות של קבוצתו על פני קבוצת הערבים בכל התחומים וכך מתעממות רגשות האשמה והאמפתיה. הפרט היהודי התומך בעמדות דומיננטיות מחזק את הצדקת המיקום המועדף של היהודים בהיררכיה החברתית בעזרת אימוץ עמדות קדומות (Sidanius & Pratto, 1999). העמדות הקדומות שהפרט הדומיננטי מאמץ, מציירות את הפרט הערבי כמתחרה מאיים. כך הן מחזקות את תפיסת קבוצת הערבים כמאיימת ומתחרה.

לסיכום, העמדות הקדומות של הפרט התומך יותר בדומיננטיות חברתית שנהנה מההטבות כחבר בקבוצה השלטת, מסייעות בחיזוק תפיסת קבוצת הערבים כמאיימת ומתחרה, ובעקבות כך פרט זה

מצדיק את המעמד הדומיננטי והשליטה עליהם, וחי עם פחות רגשות אשמה ואמפתיה לנוכח גזענות. בפרק הבא נעסוק בהרחבה בכל אחד מהרגשות המתעוררים בקרב חברי קבוצת הרוב בישראל לנוכח גזענות שנבדקו במחקר זה.

רגשות המתעוררים בקרב חברי קבוצת הרוב בישראל לנוכח תופעת הגזענות כלפי ערבים

ממצאי מחקר זה מסייעים לנו להבין שהפרט היהודי התומך בעמדות גבוהות של שימור הסדר החברתי הנהוג (סמכותנות ודומיננטיות), נוטה להשתמש יותר במנגנוני הכחשה גזעניים (בדמות עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות) ובהמשך לכך נוטה יותר לתפוס את קבוצת הערבים כמאיימת ומתחרה. ממצאי המחקר מלמדים, שהפרט היהודי שיחוש פחות אמפתיה לנוכח גזענות כלפי ערבים ויחוש יותר פחד מערבים יהיה הפרט שרואה בקבוצת הערבים כקבוצה מאיימת ומתחרה, יהיה הפרט בעל עמדות גזעניות חזקות יותר שגם פחות מודע לגזענות מוסדית ותומך יותר בסמכותנות ודומיננטיות חברתית. באופן דומה הפרט שיחוש יותר אשמה לנוכח גזענות יהיה הפרט שרואה בקבוצת הערבים כקבוצה מתחרה, יהיה הפרט בעל עמדות גזעניות חזקות יותר שגם פחות מודע לגזענות מוסדית ותומך יותר בסמכותנות ודומיננטיות חברתית.

נמצא, שאין עמדות עיוורות צבע ועמדות קדומות גזעניות מנבאות במישרין אשמה, אמפתיה ופחד, כפי ששוער בהשערות המחקר המקוריות ונמצא במחקרים קודמים (Spanierman & Heppner, 2008; Spanierman et al., 2006; Spanierman et al., 2004), אלא שהן מתווכות על ידי תפיסת קבוצת הערבים כמתחרה ומאיימת. ממצאים אלה הובילו לחשיבה מחודשת שהתבססה על מחקרים המעידים שתפיסת איום ותחרות עשויה להוביל לקשת רחבה של תגובות רגשיות בקרב קבוצת הרוב, והמציעים לבחון קשר זה (Cottrell & Neuberg, 2005; Riek, Mania, & Gaertner, 2006). חשיבה זו מבינה שהקשרים בין עמדות גזעניות לבין שלושת הרגשות של הפרט היהודי מתווכים דרך תפיסתו את הערבים כקבוצה מתחרה ומאיימת.

בסקירת הספרות בתחום מצאנו שאנשים מאמצים עמדות קדומות השוללות את אנושיותם של חברי קבוצות אחרות, כדי לצמצם את רגשות האשם ואת האמפתיה שלהם (Haslam & Stratemeyer, 2016). במחקר שהתפרסם לאחרונה נבדקו הגורמים המביאים את הישראלים להכיר בכאב ובסבל של פלסטינאים בישראל. נמצא שישראלים השוללים את אנושיותם של הפלסטינים דרך אימוץ עמדות קדומות, מכירים פחות בכאבם ובסבלם (Nagar & Maoz, 2015). זאת ועוד, השלכות של תפיסת הקונפליקט והמצב החברתי באופן חד צדדי בקרב יהודים בישראל, מעלות תחושה של קורבנות, מיעוט של אמפתיה ולחץ לקונפורמיות. הקונפליקט משמש לרציונליזציה והצדקה למעשים הלא מוסריים של

הקבוצה, ועקב כך נוצרת הפחתה באשמה קולקטיבית (בר-טל, 2007). כל אלה מעוררים את הצורך בבדיקה ובהבנה מקיפה של הרגשות המתעוררים בקרב חברי קבוצת הרוב לנוכח הממצאים במחקר זה. לפני שנדון בנפרד בכל רגש ובקשריו עם המשתנים השונים, חשוב לחזור ולחדד את הגדרת הרגשות שנבדקו במחקר זה. אלה רגשות המתעוררים בקרב הפרט היהודי, חבר קבוצת הרוב היהודי בישראל, לנוכח גזענות. הפרט יכול לחוש אשמה, אמפתיה או פחד מחברי קבוצת המיעוט, גם אם לא לקח חלק באירועים עצמם. בספרות המחקרית מכונים רגשות אלה, לעתים, רגשות קולקטיביים (Roccas et al., 2004; Cottrell & Neuberg, 2005; Branscombe & Doosje, 2004), משום שאין הם מייצגים רגש המתעורר אצל הפרט עקב אירוע שחווה במישרין, אלא רגש שהוא מאמץ בהיותו חבר בקבוצה מסוימת.

המטרה המרכזית במחקרנו הייתה הניסיון להבין את הרגשות המתעוררים אצל חבר קבוצת הרוב היהודי בישראל לנוכח גזענות כלפי ערבים. כפי שצוין בפרק המבוא, עד כה לא נבדקו רגשות אלה בקרב יהודים בישראל. כעת נתאר את הקשרים בין עמדות כלפי הסדר החברתי, המנגנון המתווך (עמדות עיוורות צבע, עמדות קדומות ותפיסת קבוצת הערבים) ורגשות אמפתיה ואשמה לנוכח גזענות ופחד מערבים.

אמפתיה לנוכח גזענות

רגש האמפתיה הכרחי לקיומם של חיים חברתיים. חסך באמפתיה מעלה את הסיכוי להתנהגות אנטי סוציאלית בין אנשים. רגש האמפתיה נחקר רבות וידוע היום שמורכב ומושפע מגורמים רבים: החל מנטיות מולדות, ביולוגיה ואישיות (Decety & Ickes, 2009), למידה ממשפחה ואחרים משמעותיים (Eisenberg, 2005), חוויות בילדות (Eisenberg, 1963, 2000; Hoffman, 1963, 2000; Krevans & Gibbs, 2005), וממציאות חברתית (Castano, 2012). במחקר הנוכחי בנינו מודל להסבר רגש אמפתיה שיהודים בישראל מביעים לנוכח גזענות כלפי ערבים. הניסיון להסביר את רגש האמפתיה נעשה מתוך המיקום החברתי הייחודי של היהודי כחבר קבוצת הרוב ותמיכתו בסדר החברתי הקיים. במחקר שבחן תחושות אמפתיה בקרב יהודים בישראל כלפי ערבים נמצא, שפרטים שהתמקדו בשמירה על הכוח החברתי של קבוצתם ועל מעמדה הדומיננטי היו אמפטיים פחות כלפי קבוצת החוץ (Zibenberg & Kupermintz, 2015). גם ממצאי המחקר הנוכחי מעידים שככל שעמדותיו של הפרט היהודי הן סמכותניות ודומיננטיות יותר, כך הוא חש פחות אמפתיה לנוכח גזענות כלפי ערבים, וזאת בתיווך של המשתנים עמדות גזעניות ותפיסת קבוצת הערבים.

חשוב לציין שמחקר זה, הראה שאחוז השונות המוסברת של רגש האמפתיה במודל המשוואות המבניות היה גבוה באופן יחסי (58%). כלומר, למרות שבמחקר זה לא נלקחו בחשבון משתנים חשובים

נוספים שהספרות מעידה על תפקידם בהתפתחות רגש האמפתיה כמו: אישיות, חוויות בילדות וכדומה (Stenner, 2005), למודל המוצע הלוקח בחשבון את העמדות כלפי הסדר החברתי, עמדות גזעניות, ותפיסת קבוצת הערבים כמאיימת או מתחרה ישנו כוח ניבוי חזק באופן יחסי לרגש האמפתיה לנוכח גזענות כלפי ערבים. כלומר, ממצאי המחקר מראים שהעמדה של הפרט כלפי מיקומו החברתי הינה משתנה חשוב (תמיכה בסמכותנות ו/או בדומיננטיות חברתית), ומהווה גורם משמעותי בקביעת ניבוי האמפתיה שלו לנוכח הסבל של ערבים מגזענות בישראל, וזאת בתיווך של מנגנון המורכב מעיוורון צבע, עמדות קדומות ותפיסת קבוצת הערבים.

בסטון (Baston, 2008) סוקר שמונה מצבים שונים של הבעת אמפתיה. המצב השביעי מתוך השמונה הוא תחושת מצוקה לנוכח סבלו של אדם אחר. ידוע שאין האמפתיה מתעוררת בכל מצב של חשיפה לסבל של חברי קבוצת חוץ, והיא תלויה במידה רבה בלגיטימיות שהפרט מייחס למעשי קבוצת הפנים (פלך, 2009). כלומר: ככל שיהודים בישראל יתפסו את המציאות החברתית הנוכחית, המתאפיינת בגזענות מוסדית כלפי ערבים, כלגיטימית יותר (עמדות עיוורות צבע גבוהות יותר), כך יחוו פחות אמפתיה לנוכח גזענות. זו הייתה ההשערה המקורית במחקר זה, אך נמצא, כאמור, שתפיסת קבוצת הערבים כמתחרה ומאיימת מתווכת קשר זה, ממצא זה מהווה הרחבה של הבנת התפתחות רגש האמפתיה והוא יוסבר כעת.

ממצאי המחקר תומכים בשני נתיבים-צירים שהוצעו כדי להסביר את עוצמת האמפתיה של הפרט היהודי לנוכח גזענות כלפי ערבים. שני הנתיבים מתווכים בידי תפיסת קבוצת הערבים. הנתבי הראשון, עמדות סמכותניות כלפי הסדר החברתי, מוביל לאמפתיה נמוכה יותר לנוכח גזענות בשל מודעות נמוכה יותר לגזענות (עמדות עיוורות צבע בעוצמה גבוהה), עמדות קדומות בעוצמה גבוהה ותפיסת קבוצת הערבים כמאיימת ומתחרה. הנתבי השני, שמירה על הדומיננטיות היהודית בחברה, מוביל לאמפתיה נמוכה יותר לנוכח גזענות כלפי ערבים בשל עמדות קדומות כלפיהם ותפיסת קבוצתם כמתחרה ומאיימת יותר (ללא התיווך של מודעות לגזענות).

במאמרים מהשנים האחרונות נערך דיון המציג את אידיאולוגיית עמדות עיוורות הצבע (מודעות נמוכה לגזענות), את השפעתה הרחבה על החברה, את פגיעתה בתפיסת השוויון בחברה, בהתפתחות ובצמיחתו ומתוך כך את הקשר שלה להיחלשות האמפתיה כלפי חברי קבוצת החוץ (Bonilla-Silva, 2016; Neville, Awad, Brooks, Flores, & Bluemel, 2013; Tettegah, 2016). לדעת החוקרים, משמעות עמדות עיוורות הצבע היא ריכוז המאמצים של חברי קבוצת הרוב בשמירת זכויות היתר של חברי קבוצתם. למצב זה ישנו תהליך נלווה בו הם פיתחו יכולת להרגיש אמפתיה כלפי חבר קבוצת הפנים

ובמקביל לא לתפוס את חבר קבוצת החוץ כאינדיבידואל וכך לחוש כלפיו אמפתיה נמוכה (Baron-

Cohen, 2011; Tettegah, 2016).

ממצאי מחקרנו תומכים בטענה זו, ומציעים הסבר כולל ורחב יותר: אמפתיה נמוכה לנוכח גזענות

כלפי ערבים מפתחת כחלק מתהליך: מנגנון התיווך (עמדות גזעניות ותפיסת קבוצת הערבים). כשחבר קבוצת הרוב מפעיל את המנגנון: הוא עיוור למציאות החברתית הגזענית ולכן תופס את הדרישות של הערבים לשוויון והכרה כלא לגיטימיות, ובעקבות כך איננו מבין את התנהגות הערבים, ובמקום לפרש ולהבין אותה כהתנהגות של קבוצת מיעוט המגיבה למיקומה החברתי הנחות לעומת קבוצת הרוב, הוא מאמץ עמדות קדומות שבבסיסן הכללה ותפיסה לא אנושית ושל הערבים. לבסוף, תהליך זה מביא את הפרט היהודי גם לתפוס את הערבים כקבוצה מאיימת ומתחרה. תוצאתו של מנגנון זה: כאשר טענת הקבוצה לא לגיטימיות, התנהגותן לא אנושית, והקבוצה מהווה איום ותחרות לקבוצתו- באופן "טבעי" לא מתפתחת אמפתיה או שהוא יכול "לכבות" את האמפתיה שלו לנוכח גזענות כלפי ערבים.

במחקר הנוכחי מצאנו כאמור הבדלים בין שני הצירים. המנגנון שתואר לעיל עבור הפרט היהודי

התומך בסמכותנות, אינו נחוץ במלואו לחברי קבוצת היהודים שנקודת המוצא שלהם היא ציר הדומיננטיות החברתית. אין הם נדרשים לעמדות עיוורות צבע, מכיוון שהם תומכים בריש גלי בהיררכיה חברתית. מחקרים מראים שדומיננטיות חברתית קשורה בקשר שלילי לאמפתיה ולסובלנות (Pratto et al., 1994). אך לא די בכך כדי לעמעם את האמפתיה כלפי חברי קבוצת החוץ. מחקרנו תורם להבנת קשר זה על ידי מציאת קשרים מתווכים בין משתנים אלה. התחלת מנגנון התיווך בעמדות קדומות, דרך תפיסת קבוצת הערבים כמאיימת ומתחרה וכך מפחיתים יהודים התומכים בדומיננטיות חברתית את האמפתיה לגזענות כלפי הערבים.

ישנה הסכמה רחבה בקרב חוקרים שעל מנת להיאבק בתופעת הגזענות, דרושה אמפתיה מחברי

קבוצת הרוב כלפי סבלם של חברי קבוצת המיעוט (Hoffman, 2000; Castano, 2012). משמעות חסימת האמפתיה עשויה להביא לכך שאותם פרטים ימשיכו לתמוך בהמשך הסכסוך ובפתרונות מדיניים נוקשים (Rosler, Cohen-Chen, & Halperin, 2017) ויתמכו פחות בהרחבת זכויותיהם של ערביי ישראל ובאפשרות שייהנו מנגישות שווה למשאבים חברתיים.

בהתבוננות על ממצאי מחקר זה, והקשרים בין המשתנים השונים שיתכן ומעצבים את עוצמת

האמפתיה של יהודים כלפי סבל הערבים מגזענות, ניתן לשער שאם נפעל לשינוי באחד מהמשתנים במנגנון המתווך, ייתכן ויהיה ניתן לשפר ולהעצים את האמפתיה שחברי קבוצת הרוב היהודי מרגישים לנוכח הסבל של חברי קבוצת המיעוט הערבי. לדוגמא, החשיבות של להנגיש את המידע, ו"להכניס" לתודעה של יהודים בישראל את המצב האנושי של ערבים בישראל. אם יהודים ישראלים יהיו יותר חשופים למידע,

ניתן להניח שעמדות עיוורות הצבע שלהם יפחתו, יהיו יותר מודעים, ובעקבות כך גם עמדותיהם הגזעניות, תפיסתם את הערבים כקבוצה מאיימת ומתחרה תפחת.

אשמה לנוכח גזענות

במחקר זה נבחן רגש האשמה של סטודנטים יהודים לנוכח גזענות כלפי ערבים בישראל. בבואנו לדון ברגש האשמה, אין אנו רומזים באופן כלשהו לאשמה המתעוררת אצל הפרט עקב חוויה אישית. הספרות מעידה שהפרט יכול לחוש אשמה, גם אם לא לקח חלק באירועים עצמם, כאשר הוא מסווג את עצמו כחבר בקבוצה חברתית (Branscombe & Doosje, 2004), מתבונן על אירועים עכשוויים או היסטוריים שקבוצתו לקחה בהם חלק ומתעורר בו הרצון לתקן את שנעשה (Doosje et al., 1998). כשאנשים נפגשים עם מעשים לא מוסריים בעיניהם, שביצעה או מבצעת קבוצתם, מתעורר אצלם רגש האשמה (Branscombe & Miron, 2004; Doosje, Brancecombe, Spears, & Manstead, 1998). במציאות חברתית שבה קבוצה אחת נמצאת בקונפליקט עם קבוצה אחרת, כמו המציאות בין יהודים לערבים בישראל, יש דרישה לקונצנזוס חברתי גם בנוגע לרגשות הפרט. כאשר חבר קבוצה מביע רגשות אשמה על מעשים שקבוצתו לוקחת חלק בהם, ייתכן והוא מסתכן בגינוי, הרמת גבה, התרחקות חברתית וייתכן שמקרים מסוימים אף בנידוי או חרם חברתי (Cohen, 2001). לכן יהיו כאלה שינסו להימנע מהבעת רגשות אלה ואחרים יפעילו מנגנון שימנע את התפתחותו של רגש האשמה (Roccas et al., 2004). תמיכה חזקה של יהודים בישראל בעמדות סמכותניות ודומיננטיות, פירושה הבעת רצון לשמר סדר חברתי זה ולהיות חלק ממנו. לכן ניתן להבין את המוטיבציה של הפרט היהודי, המבקש להימנע מנידוי חברתי, לטשטש את רגשות האשם שלו. אך מהו המנגנון המסייע לו לטשטש רגשות אלה? הספרות המחקרית מעידה על קשרים בין אשמה לבין ערכים המאופיינים בשמרנות ועמדות כלפי הסדר החברתי, אך ככל הידוע לנו חסר מידע על המשתנים המתווכים בין השניים, שממצאי המחקר יכולים לספק רמז מסוים לגביהם.

בספרות ידוע שמערכת הערכים של הפרט משפיעה על הדרך שבה הוא תופס אירועים שונים בחברה ועל מידת האשמה שהוא חש כפרט וכחלק מכלל. התנהגויות הסותרות מערכת ערכים זו יישפטו, קרוב לוודאי, לשלילה. מערכת הערכים מאפשרת לפרט גם לצמצם את ההערכה שבה חבר קבוצת החוץ נפגע מהתנהגות קבוצת הפנים (Roccas et al., 2004).

הספרות מתארת הפעלה של אחד משני המנגנונים להלן המסייעים לפרט לא לחוש אשמה (קולקטיבית) עקב מודעות למעשים הלא מוסריים של קבוצתו: התרחקות מהקבוצה, כדי להימנע מקטלוג

עצמי כחלק ממנה או כדי להתכחש לאחריות קולקטיבית; הפחתה בערך מעשיה של הקבוצה ובחומרתם. אם שני הניסיונות נכשלים, חזקה על הפרט שיחוש אשמה קולקטיבית (Branscombe & Miron, 2004). מחקר שנערך בקרב סטודנטים יהודים בישראל מעיד שיש קשר מתווך בין תמיכה בסטטוס קוו ושמירה על הסדר החברתי (המאפיינות את הסמכותנות ואלמנטים של דומיננטיות) לבין תחושת אשמה פחותה יותר שמסבים מעשים לא מוסריים של יהודים כלפי פלסטינים. התיווך בין שני המשתנים נעשה בתהליך קוגניטיבי של המעטה בנוק הנעשה לערבים (עיוורון צבע) והטלת האחריות למצב על הערבים (Roccas et al., 2004).

כעת נסביר את המנגנון המעמם את רגש האשמה בקרב יהודים בישראל, לפי כל אחד מהצירים שנבחנו. נמצא שאנשים הנוטים להחזיק בערכים שמרניים (בדומה לערכים סמכותניים) יחוו פחות אשמה קולקטיבית (Roccas et al., 2004; Roccas, Sagive, Swchartz, & Halevi, 2003). אשמה היא מצב פסיכולוגי של רגש מודע (Branscombe & Doosje, 2004). ניתן להסיק מכך, שרגש אשם עמום משקף מצב פסיכולוגי שיש בו אי מודעות. ואכן אנשים מנסים להימנע ממידע שיגרום להם לחוש אשמה (Brown, 1990). פעמים רבות חברי קבוצת הפנים מצמצמים את תחושת האשמה הקולקטיבית על ידי הצדקת מעשי העוול של חברי קבוצתם כלפי קבוצת החוץ. הכחשת מעשי העוול, מזעורם והצדקתם משמרים את הדימוי העצמי החיובי של קבוצת הפנים ואת תדמיתה המוסרית (פלוק, 2008). במחקר שנערך בישראל בקרב סטודנטים, ובדק את תחושת האשמה הקולקטיבית עקב חשיפה לאירועים היסטוריים בין יהודים לפלסטינים, מצאו שסטודנטים יהודים נוטים לפרש מידע בדבר פגיעה של קבוצתם באחרים באופן שיקל את נטל האחריות לפגיעה (Roccas et al., 2004).

במחקר זה מצאנו שפרטים התומכים יותר בסמכותנות יהיו מודעים פחות לגזענות מוסדית כלפי ערבים בישראל (עמדות עיוורות צבע בעוצמה גבוהה), יפרשו באופן סטראוטיפי את המידע המוצג להם (עמדות קדומות גבוהות) וגם יתפסו את הערבים באופן קטגוריאלי כקבוצה מתחרה. דרך אימוץ עמדות קדומות ותפיסת קבוצת הערבים כמתחרה יחוו אשמה פחותה לנוכח גזענות. כלומר: ניתן לראות בהם מעין מחסום נגד תחושת האשמה העשויה להתעורר בקרב הפרט הסמכותני.

הציר השני שנמצא במחקר, ציר הדומיננטיות, משקף אימוץ עמדות דומיננטיות כלפי הסדר החברתי. עמדות אלה סותרות ערכים אוניברסליים, המאפיינים אנשים שתומכים ברווחה של זולתם ופתוחים לסבלם, ללא קשר לשיוכם הקבוצתי (Roccas et al., 2004).

נמצא שפרטים התומכים בדומיננטיות חברתית, ועל כן מאמצים עמדות קדומות גבוהות ותופסים

את קבוצת הערבים כיותר מתחרה, חשים פחות אשמה לנוכח גזענות. כלומר: עמדות קדומות ותפיסת

קבוצת הערבים כמתחרה על משאבים גוררת תחושת אשמה נמוכה יותר, ללא צורך בתיווך אי המודעות לגזענות. מנגנון מקוצר זה הוא מעין מחסום כנגד רגש האשם העשוי להתעורר אצל הפרט המתאפיין בדומיננטיות חברתית גבוהה.

יתכן שאנשים אלה מודעים לגזענות כלפי ערבים בישראל, ומצדיקים את מעמדם הדומיננטי, תוך תמיכה בעמדות קדומות כלפי ערבים ותפיסת קבוצת הערבים כמתחרה על משאבים. במקרה זה המוטיבציה שלהם היא לשמור על מעמד הקבוצה, כחלק ממדרג הערכים של הפרט, והאיום על ערכי המוסר שלה תופס רק מקום משני (Cottrell & Neuberg, 2005; Roccas et al., 2006). כלומר: הם נוטים להאשים את הערבים במצבם, ואינם זקוקים למנגנון נוסף (אי מודעות לגזענות, עמדות עיוורות צבע) כדי להמעיט בחומרת האירוע עצמו (לדוגמה באמצעות תחושה ש"זה מגיע לערבים"). כך הם מווסתים את תחושת האשמה הקולקטיבית שלהם.

למרות שרגש האשמה הינו רגש שבעיקרו מוביל לעיסוק עצמי של הפרט בעצמו ובמעשי קבוצתו, ופחות בסבל האחר, מחקרים קודמים מעידים על כך שהתעוררות רגש האשמה בקרב הפרט, בסביבה שבה קיים אי שוויון על רקע גזעי, מעודדת תמיכה בפעולה במיגור אי השוויון וחוסר הצדק שקיים (Mallett & Swim, 2004). לכן, רגש האשמה מהווה צעד ראשון על מנת להביא את חבר קבוצת הרוב לתמיכה בשינוי המצב הקיים.

פחד מערבים

פחד הינו רגש ידוע ונפוץ. אך הסכנה הטמונה בו היא התגובה ההישרדותית של האדם שחש פחד. פחד של חבר קבוצת הרוב שמחזיק בעמדות גזעניות יכול להוביל לחוסר שקט עד לתגובות אגרסיביות כלפי חברי קבוצת המיעוט (Chin, 2004).

הפחד מערבים בישראל נובע, לאו דווקא מחוויית מפגש ישירה ואישית של הפרט היהודי עם ערבים, אלא מתפיסתו את עצמו כשייך לקבוצת היהודים. הפחד נרכש, הן בעקבות ההיסטוריה של היהודים כאומה בישראל והן עקב מעשיהם של סוכני חברות שונים (בר-טל, 2007). כלומר: יהודי בישראל עשוי לחוש פחד מערבים, גם אם לא חווה באופן ישיר ואישי אירוע מאיים.

עד כה תיארונו את שני הרגשות של חברי קבוצת היהודים, המסייעים להם להחזיק דימוי עצמי חיובי, לחמוק מרגשות שליליים לנוכח גזענות כלפי ערבים בישראל ולשמור על מעמדם החברתי הדומיננטי. כעת נדון ברגש הפחד המתעורר בשל העמדות המשמרות את הסדר החברתי והשימוש במנגנון תיווך (עמדות גזעניות ותפיסת קבוצת הערבים). אף שהוא מצליח "לחמוק" מרגשות שליליים של אשמה ומאמפתיה לנוכח גזענות כלפי ערבים, הפרט היהודי, התומך בסדר החברתי והמחזיק בעמדות עיוורות

צבע, בעמדות קדומות ובתפיסה של הערבים כמאיימת ומתחרה, 'משלם' על כך בפחד גדול יותר מערבים. פחד זה הוא תוצר ישיר של תפיסת הערבים כקבוצה מתחרה ומאיימת.

אנו יודעים שפחד מתעורר אינטואיטיבית, עקב איום פסי על הביטחון הקבוצתי, והתגובה היא מוטיבציה לשמור על הביטחון האישי ועל ביטחונה של קבוצת השייכות (Cottrell & Neuberg, 2005). אך

פחד הוא תגובה רגשית גם למצבים אחרים, כגון תחושת קבוצת הפנים שקבוצת החוץ מאיימת על משאביה (הרגש הראשוני הוא כעס ואחריו מגיע הפחד), איום על הלכידות הקבוצתית ועל יחסי האמון התוך קבוצתיים ואיום על בריאותה של הקבוצה ועל ערכיה (Cottrell & Neuberg, 2005), כפי שנבדקו במחקר זה דרך המשתנים: תפיסת קבוצת הערבים כמתחרה על משאבים ומאיימת על ערכים.

פחד קולקטיבי מתהווה בשל אירועים אישיים וקבוצתיים ובשל תחושה סובייקטיבית ולא דווקא

אירוע ממשי (Cottrell & Neuberg, 2005). ואכן, פחד יכול להתעורר גם מתוך תפיסה מוטעית וסטראוטיפית של המציאות או של היחסים החברתיים. במציאות בישראל, בין השאר בשל ההיסטוריה של העם היהודי, העשירה ברדיפות אלימות (כפי שפורט בפרק המבוא), קיימת התמקדות בלתי פוסקת בתפיסת האחר (המגולם בדמות הערבי בישראל) של גורמי סמכות כחורש רע. התמקדות זו מעמעמת את היכולת של הפרט לראות ולחוש את המציאות המורכבת, שבה נרטיבים רבים, תרבויות ומטרות שונות פרוסים כל פני כל הקשת של הטוב ורע (בר-טל, 2007).

ממצאי מחקר זה מקבלים חיזוק דרך האופן שמתאר בר טל (2007) את התפתחות תחושת הפחד

של יהודים בישראל מערבים. לטענתו, ברוב המקרים תגובות פחד מתעוררות באופן אוטומטי לא מודע וללא חשיבה מכוונת על המצב (ללא התייחסות אל המצב או מושא הפחד כמעורר פחד באופן אובייקטיבי). תגובה אוטומטית זו, נרכשת דרך למידה המבוססת על התניות, שבאמצעותן מקשרים בני אדם בין מצבי איום וסכנה לבין התגובות אליהם. למידה זו מוכללת, לעתים קרובות, מעבר לגירויים חד משמעיים, שבאופן אובייקטיבי אינם מאיימים או מסוכנים (בר טל, 2007). במצבי לחץ, שבהם חברה נתונה בסכסוך מתמשך, חברה נוטים לעבד מידע באופן סלקטיבי, תוך התמקדות במעשי המרושעים והזדוניים של היריב הנתפסים כמאיימים והרי סכנה. חוויות אלה נטמעות בזיכרון הקולקטיבי של החברה, משולבות במוצרי התרבות שלה ומופצות באמצעי התקשורת. יש להסיק שיהודים בישראל מועדים במיוחד להשפעותיהם של מסרי פחד, ולכן גופים פוליטיים שונים עושים בו שימוש נרחב במסרי השכנוע שלהם (בר-טל, 2007). בסופו של דבר מהוות השפעות אלה כר פורה לצמיחתה של אוריינטציה קולקטיבית של פחד (בר-טל, 2007). הפחד מבוסס על אירועים אמיתיים מהעבר, אבל משחזר את עצמו בהווה דרך פירוש מוטעה של מידע בעקבות אירועי העבר ודרך השמטה מוחלטת כמעט של כל מעשה אלימות של קבוצת הפנים, שהיה נדבך מרכזי ביצירת העוינות מלכתחילה (בר-טל, 2007).

כך ניתן לראות כיצד המנגנון של המשתנים המתווכים מפעיל את תחושת הפחד מערבים. ככל שהפרט תומך בשמירה על הסדר החברתי, ונשען על המסרים המועברים על ידי התקשורת, הוא חש אמנם פחות אשמה ואמפתיה, אבל הפחד שלו הולך וגובר וזאת בשל הסטראוטיפים החזקים יותר שהוא מאמץ כלפי ערבים, דרך עמדות קדומות עוצמתיות יותר (תפיסת הפרט הערבי כ"אלים", "אכזרי" וכו') ובשל תפיסה סטראוטיפית של קבוצת הערבים כמתחרה ומאיימת יותר.

סיכום המחקר

בחינתו האמפירית של מודל המחקר הובילה, תוך כדי תהליך עיבוד הנתונים, לחשיבה מחודשת על המודל ולהעמדת השערות חדשות ביחס לדינמיקה של התפתחות עמדות גזעניות ותגובות חברי קבוצת הרוב לגזענות כלפי ערבים. ממצאי המחקר מציעים מנגנונים דומים של הסבר לגבי התפתחות שלושת הרגשות לנוכח גזענות כלפי ערבים: תמיכה של יהודים בישראל בסדר החברתי הקיים (סמכותנות ודומיננטיות חברתית), דרך אימוץ עמדות גזעניות גבוהות כלפי ערבים בישראל, קשורים להתפתחות רגש האמפתיה והאשמה לנוכח גזענות ופחד מערבים. מנגנון תיווך משותף לניבוי שלושת הרגשות מדגים שלב אחר שלב תהליך של אי מודעות לגזענות הקיימת כלפי ערבים, התפתחות של עמדות קדומות ולבסוף תפיסת קבוצת הערבים כמאיימת ומתחרה, תפיסה שהינה ברובה נשענת על סטראוטיפים שליליים. בפרק הדיון התמקדנו בהסבר הקשרים בין המשתנים השונים, וכיצד באופן לינארי כל אחד מוביל לאחר עד למשתני התוצאה.

על סמך טענות עדכניות לגבי התייחסות לגזענות כתהליך ולא כתופעה סטטית (Omi & Winant, 2015) ובשל המציאות הנשקפת מהמצב החברתי בישראל, בו ישנה החמרה בעמדות כלפי הערבים ואופן תפיסת קבוצתם על ידי היהודים (המטה למאבק בגזענות בישראל, 2013, 2014, 2015), אנו רוצים להציע להתבונן על כלל המשתנים במחקר הנוכחי - המובילים לתגובות הפרט לנוכח גזענות - כלולות משוב. לולאת משוב מאפשרת התבוננות מורכבת יותר על הקשרים במודל. נתיב הקשרים, במקרה זה, בין המשתנים נע במסלול מעגלי ולא לינארי כפי שאנו רגילים לחשוב.

לולאת משוב מוגדרת כמערכת קשרים שמתקיימים בה יחסים סיבתיים הדדיים. כל גורם משפיע ומושפע, וכל גורם משפיע על עצמו דרך ההשפעות על הגורמים האחרים. ישנה הבחנה בין סוגים שונים של לולאות משוב. בהסתייגות (בשל אי היכולת להסיק על קשרים סיבתיים ממחקר זה) אנו רוצים להציע להתבונן על המנגנון המוביל לתגובת הפרט היהודי לגזענות כלולאות משוב מגבירת סטייה, בה לכל שינוי יש נטייה ליצור שינויים נוספים, כך שהמערכת הולכת ומתרחקת ממצבה הנוכחי (לדוגמה, "אני אוכל בגלל שאני מתוסכל, אני מתוסכל בגלל שאני שמן, אני שמן בגלל שאני אוכל") (Maruyama, 1963).

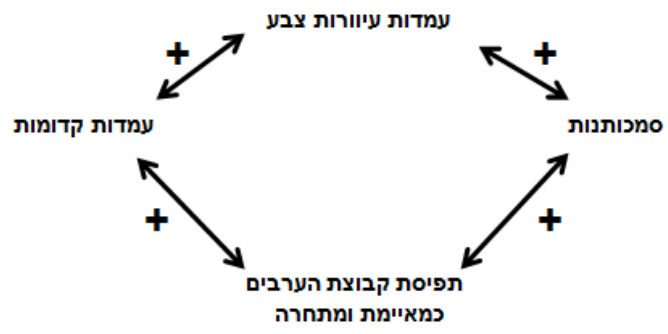
מקורה של הלולאה, המודגמת בתרשים 6, היא בנטייה לעמדות סמכותניות (או דומיננטיות בהשמטת עמדות עיוורות צבע מהתרשים) כלפי הסדר החברתי. התהליך המתרחש בתוך הלולאה הינו כדלקמן: אימוץ עמדות סמכותניות, מוביל לאימוץ עמדות עיוורות צבע המובילות לאימוץ עמדות קדומות בעוצמה גבוה יותר, המביאות לתפיסת קבוצת הערבים באופן סטראוטיפי יותר כמתחרה ומאיימת. הדבר מוביל לתקיעות בתוך הלולאה מכיוון שכתוצאה מהתחזקות תפיסת הערבים כקבוצה מתחרה ומאיימת, העמדות הסמכותניות מתחזקות. בהמשך לכך, אי ההבנה של המציאות (עמדות עיוורות צבע) והתפיסות הסטראוטיפיות של הערבים אם כיחידים ואם כקבוצה רק מתחזקות בתוך הלולאה. מכך ניתן להסיק, שהתערבות סביב כל אחד מהמשתנים המרכיבים את הלולאה, תעצור את תהליך ההחמרה של כל אחד מהמשתנים האחרים.

גם בחירה במשתנה שממוקם כמשתנה מתווך (לא בראשיתו של מודל המחקר), עשויה להשפיע על המשתנים במנגנון כולו. לדוגמה: בחירה בהתערבות סביב המשתנה עמדות עיוורות צבע, דרך העלאת מודעות בקרב הפרט היהודי לגזענות המוסדית הקיימת בישראל כלפי ערבים. ידוע כי מצבם של הערבים החברתי, תעסוקתי, פוליטי, חינוכי ואף בריאותי בישראל (פורט בפרק המבוא) מושפע מהאפליה המוסדית ממנה הם סובלים. הבנה זו, של הפרט היהודי, למקורות מיקומם החברתי של הערבים והתנהגותם, כנובעת מהאפליה מוסדית, עשויה להפחית את עוצמת עמדותיו הגזעניות כלפי ערבים. ככל שלפרט היהודי יהיה יותר מידע על מהלך חייו של הערבי, כך יתפוס אותו כאנושי יותר, כחבר בקבוצה חברתית, אך גם כאינדיבידואל. בעקבות כך תחושת האיום והתחרות תאבד מעוצמתה ובמשך הפחד יפחת, האמפתיה והאשמה לנוכח גזענות תגבר, ולבסוף גם הנטייה לסמכותנות לא תתחזק, וכן הלאה.

לסיכום, ידוע ממחקרים קודמים כי פחד של חבר קבוצת הרוב שמחזיק בעמדות גזעניות יכול להוביל לחוסר שקט עד לתגובות אגרסיביות כלפי חברי קבוצת המיעוט (Chin, 2004). אמפתיה נמוכה בקרב הפרט להביא להמשך תמיכה בפתרונות מדיניים נוקשים בנוגע לסכסוך היהודי פלסטיני (Rosler, Cohen-Chen, & Halperin, 2017) ולתמיכה נמוכה בהרחבת זכויותיהם של ערביי ישראל ובאפשרות לנגישות שווה למשאבים חברתיים. התעוררות רגש האשמה בקרב הפרט, בסביבה שבה קיים אי שוויון על רקע גזעי, מעודדת תמיכה בפעולה במיגור אי השוויון וחוסר הצדק שקיים (Mallett & Swim, 2004).

מהתבוננות על נתיבי הקשרים בין המשתנים השונים המציעים אפשרות להבנת ההתפתחות של כל רגש, ניתן להציע מספר כיווני פעולה. ניתן לשער שאם נפעל לשינוי באחד מהמשתנים במנגנון המתווך, ייתכן וניתן יהיה להעצים את האמפתיה ואת האשמה שחברי קבוצת הרוב היהודי מרגישים לנוכח הסבל של חברי קבוצת המיעוט הערבי ולהפחית את הפחד. רגש אשמה גבוה, אמפתיה גבוהה ופחד נמוך מערבים מהווים צעד ראשון על מנת להביא את חבר קבוצת הרוב לתמיכה בשינוי המצב הקיים.

תרשים 6 : לולאת משוב- מנגנון להסבר שלושת הרגשות

מגבלות המחקר והמלצות למחקרי המשך

למחקר זה שלוש מגבלות מרכזיות שיש לקחת בחשבון כאשר באים להתייחס לממצאיו. המגבלה הראשונה, הנובעת מכך שהמחקר התבסס על מדגם נוחות, קשורה למידת הייצוגיות שלו וליכולת להכליל את ממצאיו מעבר למשתתפי המחקר. למרות שהמדגם במחקר זה היה גדול באופן יחסי והתבסס על אוכלוסיית סטודנטים, בדומה ליתר המחקרים הקודמים בתחום (Duckitt, 2001; Duckitt, 2006; Duckitt et al., 2002; Spanierman & Happner, 2004), ולמרות שהמאפיינים הדמוגרפים של המשתתפים נמצאו דומים לאלו שבאוכלוסיית הסטודנטים הכללית בישראל (אחוז הנשים, גיל, מצב סוציו-אקונומי); העובדה כי המחקר נערך בקרב מדגם נוחות של אוכלוסיית סטודנטים יהודים, ולא בקרב מדגם מייצג של אוכלוסיית היהודים בישראל, פוגעת ביכולת להכליל את הממצאים הן לכלל אוכלוסיית הסטודנטים בישראל או לכלל היהודים בישראל. לפיכך, על מנת לבסס את הבנתנו ביחס לדינמיקת הגורמים המשחקים תפקיד בהתפתחותם של רגשות האמפתיה, הפחד מערבים והאשמה לנוכח גזענות, יש לבחון את מודל המחקר בקרב מדגם מייצג של סטודנטים ושל יהודים בישראל, וכן בקרב מדגמים שונים בעולם בקרב חברות נוספות בהן קיימת גזענות בין חברי קבוצת רוב למיעוט.

מגבלה שנייה, קשורה לכלי המחקר בהם נעשה שימוש במחקר זה. מרבית כלי המחקר תורגמו מאנגלית לעברית על ידי מתרגמת מקצועית ועברו גם התאמה של עולם התוכן למציאות הישראלית. אך ממצאי המחקר, לא הצביעו על קשרים בין שני משתני תפיסות עולם (מסוכן ותחרותי) לבין משתני המחקר האחרים, ולכן המודל המקורי לא אושש. במחקרי המשך, אנו מציעים לבחון מחדש את התוקף של שני כלים אלו וייתכן שגם לדייקו. שני הכלים אמנם מנוסחים לבדיקת תפיסת עולם באופן כללי-כמסוכן ותחרותי, אך בשל ייחודה של המציאות הישראלית, וייתכן וישנן שאלות אחרות, כלליות גם כן, שמעסיקות באופן ייחודי יהודים בישראל בנוגע לתפיסת עולמם הכללית והוספתן תסייע להגביר את תוקפם של הכלים.

המגבלה השלישית קשורה למערך המחקר. מחקר זה התבסס על מערך מחקר רוחבי מתאמי שכלל מדידה בנקודת זמן אחת. לכן, למרות ההתאמה הטובה שנמצאה לנתונים במודל המשוואות המבניות (שמסמן תמיכה במודל תיאורטי תהליכי), היא אינה יכולה להעיד בוודאות על סיבתיות וכיוון הקשרים בין המשתנים. מחקר המשך שיוכל לדייק את ממצאי מחקר זה, יכול להיערך במערך ניסויי שיבחן את ההשפעה של מודעות הפרט לגזענות כלפי ערבים על שאר הקשרים במודל. המשתתפים יחולקו לשתי קבוצות. קבוצה אחת תקבל סדנת מודעות על מצבם האנושי של הערבים בישראל כתוצאה מגזענות מוסדית, והקבוצה השנייה תמלא את השאלונים ללא קבלת הסדנה. כך ניתן יהיה לבחון האם מודעות גבוהה של הפרט לגזענות מוסדית אכן משפיעה על אימוץ עמדות קדומות במידה נמוכה יותר.

לאור ההסכמה הנרחבת בקרב חוקרים על חשיבותה של אמפתיה בחיים בחברה בה קיימות זו לצד זו קבוצות אתניות שונות ובחברות הנמצאות בקונפליקט מתמשך כמו בישראל (אליעזר, 2000; סבירסקי וקונור-אטיאס, 2011; סבירסקי, קונור-אטיאס וקולובוב, 2008; Tettegah, 2016) ועל כך שאמפתיה בקרב הפרט, חבר קבוצת הרוב, מקדמת את תמיכתו בפתרון קונפליקטים באמצעים מתונים ושיח (Castano, 2012; Hoffman, 2000; Rosler, Cohen-Chen, & Halperin, 2017), ולאור ממצאי מחקר זה, בו נמצא שאחוז השונות המוסברת של רגש האמפתיה במודל המשוואות המבניות היה גבוה באופן יחסי (58%), אנו מציעים להתמקד בהרחבת המחקר סביב משתנה האמפתיה. לדוגמה: מחקר זה מחזק את טענותיהם התיאורטיות של פייגין וורה (Feagin & Vera, 1995) הסוברים כי הכחשה של האחר, שהיא פועל יוצא של הגזענות, טומנת בחובה חוסר אמפתיה למצבו של האחר. לדבריהם, מעבר להשלכות על האחר ועל החברה כולה, כפועל יוצא של הכחשת האמפתיה נוצרת גם הכחשה של חלקים שונים בעצמי של הפרט. טענות תיאורטיות אלו לא נחקרו עד כה. אך מחקר זה מרחיב את הידע התאורטי בנוגע להתפתחות תחושת האמפתיה כלפי הסבל של חברי קבוצת חוץ, ולעניות דעתנו ממצאי מחקר זה הינם מהווים בסיס ראשוני למחקר על השלכות חוסר האמפתיה על העצמי, אותו חשוב להרחיב ולבדוק את טענות פייגין וורה (Feagin & Vera, 1995).

מחקרי המשך נחוצים גם כדי להבין טוב יותר יותר כיצד פרטים החשים אמפתיה ואשמה לנוכח גזענות מתמודדים עם רגשות אלו, בתוך מציאות חברתית שלא תמיד מאפשרת הבעה שלהם, מתוך פחד מסנקציות שונות ואף לעיתים פחד מאלימות. חשוב להבין מהם דרכי ההתמודדות של אנשים אלו. למרות שלא ניתן להסיק מסקנות סיבתיות ממחקר זה, אנו רוצים להציע, כי ייתכן ומצב זה יכול לגרום/ לשקף לולאת משוב (Maruyama, 1963), כפי שנטען בסוף פרק הדיון. את ההשערה לגבי לולאת המשוב, ניתן יהיה לבדוק דרך עריכת מחקרי אורך שימדדו האם ישנו שינוי בעמדות היהודים כלפי ערבים וברגשות לנוכח גזענות בנקודות זמן שונות, לאורך שנים ועל ידי מחקרים שישלבו התערבות סביב אחד מהמשתנים הכלולים בלולאה, וכיצד שאר המשתנים מושפעים מהתערבות זו.

השלכות לפרקטיקה

המחקר הנוכחי מאפשר לנו ללמוד על התפתחות עמדות גזעניות בקרב חבר קבוצת הרוב היהודי, וכיצד בסופו של תהליך משפיעות על התפתחות תגובות לגזענות כלפי ערבים. בהתבסס על המנגנון שתואר במחקר זה, ובהתבסס על לולאת המשוב שהוצעה, אנו רואים בממצאים כר לפיתוח תכניות התערבות ותכניות חינוכיות, שמטרותיהן העיקריות יהיו הפחתת עוצמת עמדותיו הגזעניות של הפרט ושיפור יחסים בין קבוצתיים בישראל ובמדינות אחרות בעולם. מהתבוננות על נתיבי הקשרים בין המשתנים השונים המציעים אפשרות להבנת ההתפתחות של כל רגש, ניתן להציע מספר כיווני פעולה.

אנו ממליצים לפתח הן תכניות חינוכיות במסגרת הכשרתם של עובדים סוציאליים והן תכניות התערבות שעובדים סוציאליים יפעילו בקהילה (בעבודה עם חברי קבוצת הרוב היהודי בישראל). מוקד תכניות אלו יהיה סביב שיקוף מציאות חלופית לזו שנפוצה כיום בכלי התקשורת ובקרב הציבור הרחב על חיי הפרט הערבי-פלסטיני בישראל. זאת בעיקר בקרב יהודים הנוטים לעמדות סמכותניות, שחשיפה למציאות "חלופית", יכולה להשפיע על מידת מודעותם לעמדותיהם הגזעניות ובהמשך גם על עמדותיהם הגזעניות כלפי ערבים.

כיוון פעולה נוסף יכול להיות סביב נסיון להשפיע על רגשות חבר קבוצת הרוב לנוכח גזענות: רגש האמפתיה, האשמה או הפחד. רגש אשמה ואמפתיה גבוהים לנוכח גזענות כלפי ערבים ופחד נמוך מערבים מהווים צעד ראשון לתמיכה בשינוי המצב הקיים. מחקרים קודמים מעידים על כך שהעלאת רגש האמפתיה לסבל של חברי קבוצת המיעוט תשפיע על נכונותו של חבר קבוצת הרוב לפעול למען קידום פיוס בין הקבוצות (Gair, 2017). בנוסף, מחקרים קודמים הראו כי מפגשים עם חברי קבוצת המיעוט, הקשבה וחשיפה לסיפורי חיים אישיים, שלא דרך גורם מתווך, מסייעים בהפחתת תחושות שליליות בין חברי הקבוצות (Pettigrew & Tropp, 2006). מפגש שכזה יכול ליצור חוויה חיובית בין שני חברי הקבוצות, ולערער במידה מסוימת על הידע השלילי הקיים בקרב חבר קבוצת הרוב היהודי כלפי ערבים. לפי לולאת המשוב שתוארה במחקר זה, חוויה כזו העשויה לעורר יותר אמפתיה ואשמה או פחות פחד תשפיע על המשתנים האחרים במודל, כלומר, תעצור את תהליך ההחמרה של התפתחות עמדות גזעניות ותחושות שליליות כלפי חברי קבוצת המיעוט.

רשימת מקורות

- אבן זהר, ש' (2004). ניתוח משוואות מבניות, AMOS. **מידע ברשת**, 10. נדלה מ-
<http://www1.biu.ac.il/itc/File/ejournal/pdf/shmuel1204-2004.pdf>
- אבר-ריא, ע' (2017). **להיות אזרח ערבי בישראל: מאפיינים, אתגרים ומכשולים**. תל אביב: מטח. נדלה מ-
<http://www.sharedlife.org.il/ShowItem.aspx?ItemID=ce9fb3be-745e-4db7-99ee-357ca8e58297&lang=HEB>
- אליעזר, ב' (2000). זהות קולקטיבית בישראל. בתוך: ח' הרצוג (עורכת), **חברה במראה** (עמ' 489-514). תל אביב: רמות.
- אמיר, כ' (1988). **דעות קדומות, תחושת דמיון וזיהוי מוצא אתני על פי תווי פנים** (עבודת תזה שלא פורסמה). אוניברסיטת בר אילן, רמת גן, ישראל.
- אנדבלד, מ', הלר, א', ברקלי, נ' וגוטליב, ד' (2013). **ממדי העוני והפערים החברתיים, דוח שנתי לביטוח לאומי 2012**. ירושלים: בטל"א. נדלה מ-
https://www.btl.gov.il/Publications/oni_report/Documents/DohOni2012.pdf
- בלייך, ח' (2015). **עוני ואי שוויון בישראל במבט בין-לאומי**. ירושלים: מרכז טאוב לחקר מדיניות חברתית בישראל. נדלה מ-
http://taubcenter.org.il/wp-content/files_mf/inequalityineducation2015heb69.pdf
- בליקוף, מ' (2014). **פערים במערכת החינוך בין יהודים לערבים - התשתית הפיזית**. ירושלים: עמותת סיכוי. נדלה מ-
<http://www.sikkuy.org.il/wp-content/uploads/2014/12/החינוך-15.12.14.pdf>
- בלס, נ' (2015). **אי שוויון במערכת החינוך: מי מתנגד ומי נהנה מהפערים?**. ירושלים: מרכז טאוב לחקר מדיניות חברתית בישראל. נדלה מ-
http://taubcenter.org.il/wp-content/files_mf/povertychapter2015heb.pdf
- בר-טל, ד' (2007). **לחיות עם הסכסוך**. ירושלים: כרמל.
- בר-טל, ד', הלפרין, ע', שרביט, ק', רוזלר, נ' ורביב, ע' (2008). **כיבוש מתמשך: היבטים פסיכולוגיים-חברתיים של חברה כובשת, סוציולוגיה ישראלית**, (ט), 386-357.
- גליקמן, ח' (2013). **הקשר בין חברתי כלכלי לבין הישגים: האקלים בבית הספר כמשתנה מפצה וממתן**. הרצאה מכנס הרשות הארצית למדידה והערכה בחינוך, ירושלים, ישראל. נדלה מ-

http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:eLsdfMak6swJ:cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/682E3C06-DFAB-4861-A2A1-1E8A939E3F97/166654/Aklim_Kenes_Rama_2013.pptx+&cd=1&hl=iw&ct=clnk&gl=ca&client=safari

דור, ד' (2003). **מאחורי חומת מגן**. הוצאת בבל.

הורקהיימר, מ' (2003). סמכותיות ומשפחה בימינו (1949). בתוך: ת' ו' אדורנו ומ' הורקהיימר (עורכים),

אסכולת פרנקפורט (מבחר) (עמ' 205-220), בני ברק: ספריית הפועלים.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2014). **שנתון סטטיסטי לישראל 2013**. נדלה מ-

[/http://www.cbs.gov.il/reader](http://www.cbs.gov.il/reader)

המועצה להשכלה גבוהה (2016). **מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל 2015- תשע"ה**. נדלה מ-

http://che.org.il/?page_id=6802

המועצה להשכלה גבוהה (2015). **לקט נתונים לקראת פתיחת שנת הלימודים תשע"ו**. נדלה מ-

<http://che.org.il/wp-content/uploads/2015/10>

<http://che.org.il/wp-content/uploads/2015/10>

המטה נגד גזענות בישראל (2013). **דוח הגזענות בישראל לשנת 2013**. נדלה מ-

<http://www.fightracism.org/Article.asp?aid=379>

המטה למאבק בגזענות בישראל (2014). **דוח הגזענות לשנת 2014**. נדלה מ-

<http://www.fightracism.org/cat.asp?cat=15>

המטה למאבק בגזענות בישראל (2015). **דוח הגזענות לשנת 2015**. נדלה מ-

<http://www.fightracism.org/cat.asp?cat=17>

המכון הישראלי לדמוקרטיה והמרכז הפלסטיני למדיניות ולחקר דעת קהל ברמאללה (2016). **משאל**

עמים: הסקר הפלסטינאי- ישראלי המשותף. נדלה מ- <http://www.idi.org>.

הרמן, ת' אטמור, נ', הלר, א' ולבל, יי (2012). **מדד הדמוקרטיה הישראלית 2012**. ירושלים: המכון

הישראלי לדמוקרטיה.

חטאב, נ' וקאגיה, ש' (2011). **אי-שוויון בבריאות בין ערבים ליהודים בישראל**. ירושלים: המכון הישראלי

לדמוקרטיה. נדלה מ- <https://www.idi.org.il/articles/10044>

טור-כספא, מ' (1996). **איום נתפס, צורך בשליטה וסטריאוטיפים: הקשרם לדעות קדומות של ישראלים**

כלפי עולים מרוסיה ומאתיופיה (עבודת דוקטורט שלא פורסמה). אוניברסיטת בא אילן, רמת-גן,

ישראל.

- יפתחאל, א' (2000). מודל "הדמוקרטיה האתנית" ויחסי יהודים-ערבים בישראל: היבטים גאוגרפיים, הסטוריים ופוליטיים. בתוך: ר' גביזון וד' הקר (עורכות), **השסע היהודי ערבי בישראל: מקראה (עמ' 107-123)**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- מיעארי, ס', נבואני, ע' וחטאב, נ' (2011). **מחליפים על הספסל- המועסקים הערבים בישראל**. המכון הישראלי לדמוקרטיה, נדלה מ- <http://www.idi.org.il/>.
- עלי, נ' וענבר, ש' (2011). **מי בעד שוויון? שוויון בין ערבים ויהודים בישראל: סיכום מחקר עמדות**. ירושלים וחיפה: עמותת סיכוי.
- נקומו, ס' מ' (1998). המלך הוא עירום: לכתוב מחדש "גזע בארגונים". בתוך נ' ברקוביץ (עורכת), **סוציולוגיה של ארגונים - מקראה (עמ' 111-141)**. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
- סבירסקי, ש' (2012). **מחיר הכיבוש: נטל הסכסוך הישראלי – פלסטיני: תמונה מצב, 2012**. תל אביב: מרכז אדווה.
- סבירסקי, ש' וקונור-אטיאס, א' (2011). **תמונת מצב חברתית 2011**. תל אביב: מרכז אדווה.
- סבירסקי, ש', קונור-אטיאס, א' וקולובוב, ט' (2008). **אזרחי ישראל הערבים אינם שותפים לצמיחה**. תל אביב: מרכז אדווה.
- סואן, ד' (2005). **ממדיניות רווחה לדרוויינים חברתי- השסע הריבוי בישראל**. אזור: מבט ברקאי בע"מ וצ'ריקובר מוציאים לאור בע"מ.
- סמוחה, ס' (2000). המשטר של מדינת ישראל: דמוקרטיה אזרחית, אי-דמוקרטיה, או דמוקרטיה אתנית? **סוציולוגיה ישראלית, (ב)2**, 565-630.
- סמוחה, ס' (2001). יחסי ערבים ויהודים בישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. בתוך: א' יער וז' שביט (עורכים), **מגמות בחברה הישראלית (עמ' 231-363)**. תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה.
- סמוחה, ס' (2010). החברה הישראלית: ככל החברות או מקרה יוצא דופן? **סוציולוגיה ישראלית, יא(2)**, 297-302.
- סמוחה, ס' (2013). **לא שוברים את הכלים, מדד יחסי ערבים- יהודים בישראל 2012**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, חיפה: אוניברסיטת חיפה.
- פלך, א' (2008). **ההשפעות של לגיטימיות, אמונה בעולם צודק וסמכותנות, על אשמה קולקטיבית, אמפתיה ותמיכה בעובדים זרים בישראל (עבודת תזה שלא פורסמה)**. אוניברסיטת בר אילן, רמת גן, ישראל.
- פרויד, א' (1977). **האני ומנגנוני ההגנה**. תל אביב: דביר.

- קגיה, ש', נבואני, ע', מנור, א' וחטאב, נ' (2012). 'צדק חברתי' במסגרת יחסי יהודים-ערבים בישראל. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה. נדלה מ- <https://www.idi.org.il/parliaments/8054/8057>.
- קופרמינץ, ח', רוזן, י', סלומון, ג' וחסיסי, ר' (2007). תפיסת האחר בקרב בני נוער יהודים וערבים בישראל: 2004-2005: סיכום ממצאי מחקר. חיפה: המרכז לחקר החינוך לשלום, אוניברסיטת חיפה.
- רובינשטיין, ג' (2002). סמכותנות בקרב סטודנטים יהודים בישראל וסטודנטים פלסטינים בגדה. *מגמות*, מא(4), 557-574.
- רוזלר, נ' (2011). מסרי פחד בשיח הפוליטי בישראל: תכניות מדיניות בנושא הסכסוך הישראלי-פלסטינאי, 2003-2004. ירושלים: המכון ליחסים בינלאומיים ע"ש לאונרד דיוויס, האוניברסיטה העברית בירושלים.
- שורצולד, י' וטור-כספא, מ' (1997). הקשרו של האיום המוכלל לדעות קדומות של עולים מברית המועצות לשעבר ומאתיופיה. *מגמות*, לח(4), 504-527.
- שנהב, י' ויונה, י' (2008). מבוא: מהי גזענות? בתוך י' שנהב וי' יונה (עורכים). *גזענות בישראל* (עמ' 13-47). ירושלים: מכון ון ליר, הקיבוץ המאוחד בע"מ.
- שר, ג' (2000). עמדות, דימויים לאומיים ונכונות למגע חברתי של בני נוער יהודים וערבים שהשתתפו בתוכנית תיאטרון משותפת בעיר תל אביב יפו (עבודת תזה שלא פורסמה). אוניברסיטת חיפה, חיפה, ישראל.
- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J., & Sanford, R. N. (1950). *The authoritarian personality*. New York: Harper and Row.
- Apfelbaum, E. P., Norton, M. I., & Sommers, S. R. (2012). Racial colorblindness: Emergence, practice, and implications. *Current Directions in Psychological Science*, 21, 205-209.
- Alba, R., & Nee, V. (1997). Rethinking assimilation theory for a new era of immigration. *The International Migration Review*, 31, 826-874.
- Altemeyer, B. (1998). The other authoritarian personality. In M. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (pp. 47-92). San Diego: Academic Press.

- Altemeyer, B. (1988). *Enemies of freedom: Understanding right-wing authoritarianism*. Mississauga, Canada: Jossey-Bass.
- Altemeyer, B. (1981) *Right-wing authoritarianism*. Winnipeg, Canada: University of Manitoba Press.
- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Garden City, N.Y.: Doubleday Anchor.
- Bar-Tal, D. (2001). Why does fear override hope in societies engulfed by intractable conflict, as it does in the Israeli society? *Political Psychology*, 22, 601-627.
- Bar-Tal, D., & Antebi, D. (1992). Siege mentality in Israel. *International Journal of Intercultural Relations*, 16, 251– 275.
- Bar-Tal, D., Sharvit, K., Halperin, E., & Zafran, A. (2012). Ethos of conflict: The concept and its measurement. *Peace & Conflict. Journal of Peace Psychology*, 18, 40-61.
- Bar-Tal, D., & Teichman, Y. (2005). *Stereotypes and prejudice in conflict: Representations of Arabs in Israeli Jewish society*. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Baron-Cohen, S. (2011). *The science of evil: On empathy and the origin of cruelty*. New York, N.Y: Basic Books.
- Bell, L. A. (2003). Telling tales: What stories can teach us about racism. *Race, ethnicity and education*, 6, 3–28.
- Bonilla-Silva, E. (1997). Rethinking racism: Toward a structural interpretation. *American Sociological Review*, 62, 465-480.
- Bonilla-Silva, E. (2010). *Racism without racist: color-blind racism & racial inequality in contemporary America (3rd Ed.)*. Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Bonilla-Silva, E. (2016). Down the rabbit hole: Color-blind racism in Obamerica. In H. A. Neville, M. E. Gallardo, & D. W. Sue (Eds), *The myth of racial color blindness:*

- manifestations dynamics, and impact* (pp. 25-38). Washington, D.C: American Psychological Association.
- Bourhis, R. Y., & Dayan, J. (2004). Acculturation orientations towards Israeli Arabs and Jewish immigrants in Israel. *International Journal of Psychology*, 39, 118-131.
- Bowser, B. P., & Hunt, R. G. (1981). *Impacts of racism on white Americans*. California: SAGE Publications, Inc.
- Brewer, M. B., & Brown, R. J. (1998). Intergroup relations. In D. T. Gilbert, S. T. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *The handbook of social psychology (4th ed)* (pp.554-594). Boston, MA: McGraw-Hill.
- Brown, J. D. (1990). Evaluating one's abilities: Shortcuts and stumbling blocks on the road to self-knowledge. *Journal of experimental social psychology*, 26, 149-167.
- Brown, T. N. (2003). Critical race theory to the sociology of mental health: Mental health problems produced by racial stratification. *Journal of Health and Social Behavior*, 44, 292-301.
- Browne, M. W. & Cudeck, R. (1993). Alternative Ways of Assessing Model Fit. *Sociological Methods & Research* 21(2), 230-258.
- Branscombe, N. R., & Doosje, B. (2004). International perspective on the experience of collective guilt. In N. R. Branscombe & B. Doosje (Eds.), *Collective guilt: International perspective* (pp. 3-15). New York, N.Y: Cambridge University Press.
- Branscombe, N. R., & Miron, A. M. (2004). Interpreting the ingroup's negative actions toward another group: Emotional reactions to appraised harm. In L. Z. Tiedens & C. W. Leach (Eds.), *The social life of emotion* (pp. 314-335). New York, N.Y: Cambridge University Press.
- Carter, R. T. (2007). Racism and psychological and emotional injury: Recognizing and assessing race-based traumatic stress. *The Counseling Psychologist*, 35, 13-105.

- Castano, E. (2012). Antisocial behavior in individuals and groups: an empathy-focused approach. *The Oxford Handbook of Personality and Social Psychology*. Retrieve from: https://www.researchgate.net/profile/Emanuele_Castano/publication/286374242_Antisocial_Behavior_in_Individuals_and_Groups_An_Empathy-Focused_Approach/links/56b67efb08ae5ad36059b5d2.pdf
- Chin, J. L. (2004). *The Psychology of Prejudice and Discrimination: Racism in America*. London: Greenwood Publishing Group.
- Chors, C. J., & Duckitt, J. (2012). Prejudice, types and origins of. In *The Encyclopedia of Peace Psychology, Vol 3*. Po-Z. Malden, MA: Wiley-Blackwell.
- Cohen, S. (2001). *States of Denial: knowing about atrocities and suffering*. MA: Blackwell Publishers Inc.
- Cottrell, C. A., & Neuberg, S. L. (2005). Different emotional reactions to different groups: A socio functional threat-based approach to “prejudice”. *Journal of Personality and Social Psychology, 88*, 770–789.
- D’Andrea, M., & Daniels, J. (2001). Expanding our thinking about white racism: Facing the challenge of multiculturalism in the 21st century. In J. G. Ponterotto, J. Manuel Casas, L. A. Suzuki, & C. M. Alexander (Eds.), *Handbook of multicultural counseling (2nd ed)*, (pp. 289–310). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Decety, J., & Ickes, W. (2009). *The social neuroscience of empathy*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Dion, K. L. (2003). Prejudice, racism and discrimination. In T. Millon & M. J. Lerner (Eds.), *Handbook of psychology, personality and social psychology* (pp. 507-536). N. J: John Wiley & Sons, Inc.

- Doosje, B., Brancecombe, N. R., Spears, R., & Manstead, A. S. R. (1998). Guilty by association: When one's group has a negative history. *Journal of Personality and Social Psychology, 75*, 872-886.
- Dor, D. (2005). *The suppression of guilt: The Israeli media and the reoccupation of the West Bank*. London: Pluto Press.
- Dovidio, J. F., & Gaertner, S. L. (2002). Color blind or just plain blind? The pernicious nature of contemporary racism. *The Nonprofit Quarterly, 9*, 22-27.
- Duckitt, J. (2001). A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. *Advances in Experimental Social Psychology, 33*, 41-113.
- Duckitt, J. (2005). Personality and prejudice. In J. Dovidio, P. Glick, & L. Rudman (Eds.), *On the nature of prejudice: Fifty years after Allport* (pp. 395-412). Cambridge, MA.: Blackwell.
- Duckitt, J. (2006). Differential effects of right wing authoritarianism and social dominance orientation on outgroup attitudes and their mediation by threat from and competitiveness to outgroup. *Personality and Social Psychological Bulletin, 32*, 684-696.
- Duckitt, J., & Fisher, K. (2003). The impact of social threat on worldview and ideological attitudes. *Political Psychology, 24*, 199-222.
- Duckitt, J. (2010). Historical overview. In J. F. Dovidio, M. Hewstone, P. Glick & V. M. Esses (Eds), *The Sage handbook of prejudice, stereotyping and discrimination* (pp. 29-45). Sage: Los Angeles
- Duckitt, J., & Sibley, C. G. (2009). A dual-process motivational model of ideology, politics, and prejudice. *Psychological Inquiry, 20*, 98-109.
- Duckitt, J., & Sibley, C. G. (2010). Personality, ideology, prejudice, and politics: A dual process motivational model. *Journal of personality, 78*, 1861-1894.

- Duckitt, J., Wanger, C., Du Plessis, I., & Birum, I. (2002). The psychological bases of ideology and prejudice: Testing a dual process model. *Journal of Personality and Social Psychology, 83*, 75–93.
- Duriez, B., & Van Hiel, A. (2002). The march of modern fascism: A comparison of social dominance orientation and authoritarianism. *Personality and Individual Differences, 32*, 1199-1213.
- Eisenberg, N. (2005). The development of empathy-related responding. In C. Gustavo & C. P. Edwards (Eds.), *Nebraska symposium on motivation: Vol. 52. Moral motivation through the life span* (pp. 73–117). Lincoln: University of Nebraska Press.
- Feagin, J. R. (2010). *The white racial frame- centuries of racial framing and counter-framing*. New York, N.Y: Routledge.
- Feagin, J. R., & Vera, H. (1995). *White racism*. New York, N.Y: Routledge.
- Feldman, S., & Stenner, K. (1997). Perceived threat and authoritarianism. *Political Psychology, 18*, 741-770.
- Fishman, G., Rattner, A., & Weimann, G. (1987). The effect of ethnicity on crime attribution. *Criminology, 25*, 507-524.
- Gaertner, S. L., & Dovidio, J. F. (1986). The aversive form of racism, In J. F. Dovidio, & S. L. Gaertner (Eds.). *Prejudice, Discrimination and Racism* (pp. 61–89). Orlando, FL: Academic Press.
- Gair, S. (2017). Pondering the Colour of Empathy: Social Work Students' Reasoning on Activism, Empathy and Racism. *British journal of social work, 47*, 162-180.
- Giner-Sorolla, R., Leidner, B., & Castano, E. (2012). Dehumanization, demonization, and morality shifting: Paths to moral certainty in extremist violence. In M. A. Hogg & D. L. Blayhock (Eds.), *Extremism and the psychology of uncertainty* (pp. 165- 182). Chichester, West Sussex; Malden, MA: Wiley- Blackwell.

- Goodman, D. G. (2001). *Promoting diversity and social justice- educating people from privileged groups*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.
- Goff, P. A., Jackson, M. C., Nichols, A. H., Allison, B., & Di Leon, D. (2013). Anything but race: Avoiding racial discourse to avoid hurting you or me. *Psychology, 4*, 335-339.
- Gordon, M. (1964). *Assimilation in American Life*. New York, N.Y: Oxford University Press.
- Haslam, N., & Stratemeyer, M. (2016). Recent research on dehumanization. *Current opinion in psychology, 11*, 25–29.
- Hareven, A. (2002). Towards the year 2030: can a civil society shared by Jews and Arabs evolves in Israel? *International Journal of Intercultural Relations, 26*, 153-168.
- Heaven, P. C. L., & Bucci, S. (2001). Right-wing authoritarianism, social dominance orientation and personality: An analysis using the IPIP measure. *European Journal of Personality, 15*, 56-49.
- Halperin, E., Bar-Tal, D., Nets-Zehngut, R., & Drori, E. (2008). Emotions in conflict: Correlates of fear and hope in the Israeli-Jewish society. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology, 14*, 1-26.
- Helms, J. E. (1993). Toward a model of white racial identity. In J. E. Helms (Ed.), *Black and white racial identity* (pp.49- 67).Westport, CT: Praeger Publishers.
- Hirschfeld, L.A. (2001). On a folk theory of society: Children, evolution, and mental representations of social groups. *Personality and Social Psychology Review, 5*(2), 107–117.
- Hoffman, M. L. (1963). Parent discipline and the child’s consideration for others. *Child Development, 34*, 573–588.
- Hoffman, M. L. (2000). *Empathy and moral development: Implications for caring and justice*. New York: Cambridge University Press.

- Hu, L., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling, 6*, 1–55.
- Iyer, A., Leach, C. W., & Crosby, F. J. (2003). White guilt and racial compensation: The benefits and limits of self-focus. *Personality and Social Psychology Bulletin, 29*, 117–129.
- Jones, M. J. (1972). *Prejudice and racism*. California, London, MA: Addison-Wesley Publishing Company.
- Jost, J. T., Glaser, J., Kruglanski, A. W., & Sulloway, F. J. (2003). Political conservatism as motivated social cognition. *Psychological Bulletin, 129*, 339–375.
- Kenny, D. A. (2015). *Measuring Model Fit*, retrieved from: <http://davidakenny.net/cm/fit.htm>.
- Kivel, P. (2002). *Uprooting racism: How white people can work for racial justice*. Canada: New Society Publishers.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York, N.Y: The Guilford Press.
- Knox, G. A. (2000). *The Ecology of Seashores*. NY: CRC Press.
- Krevans, J., & Gibbs, J. C. (1996). Parents' use of inductive discipline: Relations to children's empathy and prosocial behavior. *Child Development, 67*, 3263–3277.
- Lamm, C., & Silani, G. (2014). Insights into collective emotions from the social neuroscience of empathy. In C. Von Scheve, & M. Salmela (Eds.), *Collective emotions: Perspectives from psychology*. Oxford: Oxford Scholarship Online.
- Lamont, M., Moraes Silva, G., Welburn, J. S., Guetzkow, J., Mizrachi, N., Herzog, H., & Reis, E. (2016). *Getting respect: responding to stigma and discrimination in the United States, Brazil, and Israel*. N.J: Princeton University Press.

- Leach, C. W., Iyer, A., & Pedersen, A. (2006). Anger and guilt about ingroup advantage explain the willingness for political action. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32, 1232–1245.
- Mallett, R. K., & Swim, J. K. (2004). Collective Guilt in the United States. In N. R. Branscombe & B. Doosje (Eds), *Collective guilt: International perspective* (pp. 56-74). Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Matthews, M., & Levin, S. (2012). Testing a dual process model of prejudice: Assessment of group threat perceptions and emotions. *Motivation and Emotion*, 36, 564-574.
- Maruyama, M. (1963). The Second Cybernetics: Deviation-amplifying mutual causal processes, *American Scientist* 5, 164--179.
- McConahay, J. B. (1986). Modern racism, ambivalence, and the modern racism scale. In J. F. Dovidio & S. L. Gaertner (Eds.), *Prejudice, discrimination and racism* (pp.91-127). London & San Diego, CA: Academic Press.
- McIntosh, P. (1990). White privilege: Unpacking the invisible knapsack, *Independent Scholl*, 31-36.
- Mills, C. W. (1999). *The racial contract*. London: Cornell University Press.
- Moore, L. J. (2000). Psychiatric contributions to understanding racism, *Transcultural psychiatry*, 37, 147-183.
- Marquardt, D. W. (1970). Generalized inverses, ridge regression, biased linear estimation, and nonlinear estimation. *Technometrics*, 12, 591–256.
- Mustanski, B. S. (2001). Getting wired: exploiting the internet for the collection of valid sexuality data, *Journal of sex research*, 38, 292-301.
- Nagar, R., & Maoz, Y. (2015). Predicting Jewish-Israeli recognition of Palestinian pain and suffering. *Journal of Conflict Resolution*, 61, 1-26.

- Neville, H. A., Awad, G. H., Brooks, J. E., Flores, M. P., & Bluemel, J. (2013). Color-blind racial ideology: Theory, training, and measurement implications in psychology. *American Psychologist, 68*, 455-466.
- Neville, H. A., Lilly, R. L., Lee, R. M., Duran, G., & Brown, L. (2000). Construction and initial validation of the color-blind racial attitude scale (CoBRAS). *Journal of counseling psychology, 47*, 59-70.
- Neville, H. A., Worthington, R. L., & Spanierman, L. B. (2001). Race, power, and multicultural counseling psychology: Understanding white privilege and color-blind racial attitudes. In J. G. Ponterotto, J. M. Casas, L. A. Suzuki, & C. M. Alexander (Eds.), *Handbook of multicultural counseling (2nd ed)* (pp. 257-288). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Omi, M., & Winant, H. (2014). *Racial formation in the United States*. N.Y, London: Routledge.
- Osgood, C. E., Suci, G. J., & Tennenbaum, P. M. (1957). *The measurement of meaning*. Urbana, Illinois: University of Illinois Press.
- Perry, R., Sibley, C. G., & Duckitt, J. (2013a). A comparison of broad-bandwidth and frequency-specific measures of competitive and dangerous worldview. *Personality and Individual Differences, 54*, 284–288.
- Perry, R., Sibley, C. G., & Duckitt, J. (2013b). Dangerous and competitive worldviews: a meta-analysis of their associations with social dominance orientation and right-wing authoritarianism. *Journal of Research in Personality, 47*, 116-127.
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology, 90*(5), 751–783.
- Pew Research Center. (2016). *In Israel, Jews are united by homeland but divided into very different groups*. Retrieved from: <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2016/03/08/in-israel-jews-are-united-by-homeland-but-divided-into-very-different-groups/>.

- Plaut, V. C., Thomas, K. M., and Goren, M. J. (2009). Is multiculturalism or color blindness better for minorities? *Psychological Science, 20*, 444-446.
- Poteat, V. P., & Spanierman, L. B. (2008). Further validation of the psychosocial costs of racism to whites scale among employed adults. *The Counseling Psychologist, 36*, 871–894.
- Poteat, V. P., & Spanierman, L. B. (2012). Modern racism attitudes among white students: the role of dominance and authoritarianism and the mediating effects of racial color-blindness. *The Journal of Social Psychology, 152*, 758-774.
- Powell, A. A., Branscombe, N. R., & Schmitt, M. T. (2005). Inequality as ingroup privilege or outgroup disadvantage: The impact of group focus on collective guilt and interracial attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin, 31*, 508–521.
- Pratto, F. (1999). The puzzle of continuing group inequality: Piecing together psychological, social, and cultural forces in social dominance theory. In M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (pp. 191-263). San Diego, CA: Academic Press.
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M., & Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology, 67*, 741-763.
- Richeson, J. A., & Nussbaum, R. J. (2004). The impact of multi-culturalism versus color-blindness on racial bias, *Journal of Experimental Social Psychology, 40*, 417-423.
- Roccas, S., Sagive, L., Swchartz, S., & Halevi, N. (2003). *The nature of identification with groups: Theory and empirical investigatin*. Tel- Aviv: Open University of Israel.
- Roccas, S., Klar, Y., & Liviatan, I. (2004). Exonerating cognitions, group identification, and personal values as predictors of collective guilt among Jewish- Israelis. In N. R.

- Branscombe & B. Doosje (Eds), *Collective guilt: International perspective* (pp. 130-147). Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Roccas, S., Klar, Y., & Liviatan, I. (2006). The paradox of group-based guilt: Modes of national identification, conflict vehemence, and reactions to the in-group's moral violations. *Journal of Personality and Social Psychology, 91*, 698-711.
- Rosler, N., Cohen-Chen, S., & Halperin, E. (2017). The distinctive effects of empathy and hope in intractable conflicts. *Journal of Conflict Resolution, 6*, 114-139.
- Ross, M. (1993). *The culture of conflict*. New Haven, Connecticut: Yale University Press.
- Rubin, A., & Babbie, E. R. (2014). *Research methods for social work (8th ed)*. International Edition: Brooks/Cole, Cengage Learning.
- Rubinstein, G. (2006). Authoritarianism among border police officers, career soldiers, and airport security guards at the Israeli border. *The Journal of Social Psychology, 146*, 751-761.
- Rubinstein, G., & Lansisky, L. (2013). Beauty and the beast: Authoritarianism and gender roles of Israeli footballers, basketballers, and non-athletes, and their wives. *Personality and Individual Differences, 55*, 411-416.
- Sa'di, A. (2002). The peculiarities of Israel's democracy: Some theoretical and practical implications for Jewish-Arab relation, *International Journal of Intercultural Relations, 26*, 199-230.
- Sagiv, L., & Schwartz, S. H. (1995). Value priorities and readiness for outgroup social contact. *Journal of Personality and Social Psychology, 59*, 437-448
- Saucier, G. (2000). Isms and the structure of social attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology, 78*, 366-385.

- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In M. J. Gelfand, C. Chiu, Y. Hong (Eds.), *Advances in culture and psychology* (pp. 1-65). New York, N.Y: Academic press.
- Schwartz, S. H. (1994). Are there universal aspects in the structure and contents of human values? *Social issue*, 50, 19-45.
- Shaffer, B., & Duckitt, J. (2013). The dimensional structure of people's fears, threats, and concerns and their relationship with right-wing authoritarianism and social dominance orientation. *International Journal of Psychology*, 48, 6-17.
- Sibley, C. G., & Duckitt, J. (2013). The dual process model of ideology and prejudice: A longitudinal test during a global recession. *The Journal of Social Psychology*, 153, 448-466.
- Riek, B. M., Mania, E.W., Gaertner, S.L. (2006). Intergroup threat and outgroup attitudes: a meta-analytic review. *Personality and Social Psychology Review*, 10, 336-353.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures. *Methods of Psychological Research*, 8(2), 23-74.
- Sidanius, J., & Pratto, F. (1999). Social dominance: An intergroup theory of social hierarchy and operation. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smith, E. R. (1999). Affective and cognitive implications of a group becoming part of the self: New models of prejudice and of the self-concept. In D. Abrams & M. A. Hogg (Eds.), *Social identity and social cognition* (pp. 183-196). Malden, MA: Blackwell.
- Soen, D. (2002). Democracy the Jewish-Arab cleavage and tolerance education in Israel, *International Journal of Intercultural Relations*, 26, 215-232.
- Soper, D.S. (2014). *A-priori Sample Size Calculator for Structural Equation Models [Software]*. Retrieved from: <http://www.danielsoper.com/statcalc>.

- Spanierman, L. B., & Heppner, M. J. (2004). Psychological costs of racism to whites scale (PCRW): Construction and initial validation. *Journal of counseling psychology, 51*, 249-262.
- Spanierman, L. B., Poteat, V. P., Beer, A. M., & Armstrong, P. I. (2006). Psychosocial costs of racism to whites: Exploring patterns through cluster analysis. *Journal of Counseling Psychology, 53*, 434-441.
- Spanierman, L.B., Oh, E., Poteat, P., Hund, A. R., McClair, V. L., Beer, A. M., & Clarke. A. M. (2008). White university students' responses to societal racism. *Journal of counseling psychology, 36*, 839-870.
- Spanierman, L. B., & Soble, J. R. (2010). Previous approaches and possible directions in the study of white racial attitudes and identity. In J. G. Ponterotto (Ed.), *Handbook of Multicultural Counseling* (pp. 283-299). Thousand Oaks, CA: Sage Publication.
- Staub, E. (1994). A conception of the determinants and development of altruism and aggression: Motives, the self, and the environment. In B. Puka (Ed.), *Reaching out: Caring, altruism, and prosocial behavior* (pp. 11-39). New York: Garland.
- Stenner, K. (2005). *The Authoritarian Dynamic*. N.Y: Cambridge University Press.
- Stephan, W.G., & Stephan, C. W. (2008). An integrated threat theory of prejudice. In S. Oskamp (Ed.), *Reducing prejudice and discrimination* (pp. 23-46). East Sussex: Psychology Press.
- Sue, D. W. (2003). *Overcoming our racism: The journey to liberation*. New-York: Wiley.
- Sue, D. W. (2010). *Micro-aggression in everyday life: Race, gender, and sexual orientation*. New-Jersey, N.J: John Wiley & Sons, Inc.
- Swim, J. K., & Miller, D. L. (1999). White guilt: Its antecedents and consequences for attitudes toward affirmative action. *Personality and Social Psychology Bulletin, 25*, 500-515.

- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An intergrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin & S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33–47). Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Tettegah, S. Y. (2016). The Good, the bad and the ugly: Color blind racial ideology and lack of empathy. In H. A. Neville, M. E. Gallardo, & D. W. Sue (Eds), *The myth of racial color blindness: manifestations dynamics, and impact* (pp. 175-190). Washington, DC : American Psychological Association.
- The world value survey (2014). *World value survey*. Retrieved from:
<http://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>.
- Thompson, C. E., & Neville, H. A. (1999). Racism, mental health and mental health practice. *The counseling psychologist, 27*, 155-223.
- Troop, L. R., & Pettigrew, T. F. (2005). Differential relationships between intergroup contact and affective and cognitive dimension of prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin, 31*, 1145-1158.
- Utsey, S. O., Ponterotto, J. G., & Porter, J. S. (2008). Prejudice and racism, year 2008- still going strong: research on reducing prejudice with recommended methodological advances. *Journal of Counseling & Development, 86*, 339-347.
- Yzerbyt, V., & Kuppens, T. (2009). Group-based emotions: The social heart in the individual head. In S. Otten, K. Sassenberg, & T. Kessler (Eds.), *Intergroup Relations: The role of motivation and emotion* (pp.143- 161). New-York, N.Y and Canada: Psychology Press.
- Zackirsson, I. (2005). Construction of a short version of the right wing authoritarianism (RWA) scale. *Personality and Individual Differences, 39*, 863–872.
- Zibenberg, A., & Kupermintz, H. (2015). Personal values and intergroup empathy. *Journal of human values, 22*, 1-14.

נספחים

נספח א: שאלון תפיסת עולם כעולם מסוכן ומאיים

אנא סמן/י בעיגול את הספרה המסמלת את המידה שבה את/ה מסכים/מה עם ההיגדים הבאים.

מסכים כלל לא מסכים						מסכים במידה רבה מאד	
1	2	3	4	5	6	7	1. העולם ביסודו בטוח, יציב ומוגן בו מרבית האנשים טובים ביסודם.
1	2	3	4	5	6	7	2. ככל שהזמן עובר, ניתן למצוא פחות ופחות אנשים הגונים, ויותר אנשים ללא מוסר שמאיימים על כל השאר.
1	2	3	4	5	6	7	3. למרות שנדמה שהחיים נעשים יותר מסוכנים וכאוטיים, זה לא באמת כך. לכל תקופה בעיות משלה, והסיכוי לחיות חיים בטוחים ללא צרות הם טובים יותר היום מבעבר.
1	2	3	4	5	6	7	4. כל הסימנים מצביעים על כך שבכל יום עלולים לפרוץ סביבנו כאוס ואנרכיה.
1	2	3	4	5	6	7	5. ישנם הרבה מאד אנשים מסוכנים שיתקפו אדם אחר מתוך רוע, ללא סיבה.
1	2	3	4	5	6	7	6. ה"סוף" אינו קרוב. אנשים שחושבים שרעידת אדמה, מלחמה ומגפות משמעותם שאלוהים עשוי להרוס את העולם- הם טפשים.
1	2	3	4	5	6	7	7. העולם בו אנו חיים בו הוא מקום מסוכן ולא צפוי, שבו הערכים ודרך החיים של אנשים טובים ומוסריים מאוימים על ידי אנשים רעים.
1	2	3	4	5	6	7	8. למרות מה ששומעים על "הפשע ברחובות", סביר להניח ששכיחות הפשע נמוכה יותר מאי פעם.
1	2	3	4	5	6	7	9. אם אדם לוקח כמה אמצעי זהירות סבירים, הסיכוי שמהו רע יקרה לו הוא נמוך. אנו לא חיים בעולם מסוכן.
1	2	3	4	5	6	7	10. החברה שלנו הופכת להיות חסרת חוקים וחייתית. סיכויי של אדם לחוות תקיפה, או רצח עולה.

נספח ב: שאלון תפיסת עולם כתחרותי

אנא סמך/י בעיגול את הספרה המסמלת את המידה שבה את/ה מסכים/מה עם ההיגדים הבאים.

מסכים כלל לא מסכים						מסכים במידה רבה מאד	
1	2	3	4	5	6	7	1. בעולמנו 'אדם לאדם זאב', ולכן לפעמים אתה חייב להיות חסר רחמים.
1	2	3	4	5	6	7	2. אין כזה דבר "צודק" או "טועה". בסופו של דבר, הכל מסתכם באפשרות של להתחמק מהמצב ללא עונש.
1	2	3	4	5	6	7	3. אחד מהכישורים הכי שימושיים שאדם צריך לפתח, הוא להסתכל לאחור בעיניים ולשקר באופן משכנע.
1	2	3	4	5	6	7	4. העולם ביסודו גיונגל תחרותי בו מי שמצליח להתאים את עצמו לכללי המשחק שורד ומצליח. עולם בו כוח, עושר וניצחון הם הכל: "בעל המאה הוא בעל הדעה".
1	2	3	4	5	6	7	5. אנשים הם מטרות לניצול קר וסמוי, למען טובתם האישית של אחרים.
1	2	3	4	5	6	7	6. החיים לא נשלטים על ידי הכלל: "החזק שורד". יש לתת לחמלה ולחוקי המוסר להנחות אותנו.
1	2	3	4	5	6	7	7. עדיף שיאהבו אותך מאשר שיפחדו ממך.
1	2	3	4	5	6	7	8. מה ששנוא עליך, אל תעשה לחבריך, ואף פעם אל תתנהג בחוסר הגינות כלפי משהו אחר.
1	2	3	4	5	6	7	9. כנות היא המדיניות הטובה ביותר בכל המקרים.
1	2	3	4	5	6	7	10. על מרבית האנשים ניתן לסמוך.

נספח ג: שאלון עמדות סמכותניות כלפי הסדר החברתי

לפניך משפטים המבטאים עמדות שונות הרווחות בציבור.
אנא סמן/י בעיגול את הספרה המסמלת את המידה שבה את/ה מסכים/מה עם ההיגדים הבאים.

מתנגד במידה רבה מאד								מסכים במידה רבה מאד	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	1. ישראל זקוקה נואשות למנהיג חזק שיעשה כל מה שנדרש כדי לחסל את צורות החיים הקיצוניות החדשות והבלתי-מוסריות ההורסות את החברה.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	2. הומואים ולסביות הם אנשים בריאים בנפשם ונורמליים כמו כל אחד אחר.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	3. תמיד עדיף לבטוח בשיפוט של הרשויות המוסמכות של הממשל והמסד הדתי מאשר להקשיב ל"חכמולוגיות למיניהן" כמו שלי יחימוביץ או זהבה גלאון המנסות להכניס ספקות למוחנו.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	4. אנשים שאינם מאמינים באלוהים ואנשים אחרים שמורדים בממסד הדתי הם אנשים טובים ומוסריים בדיוק כמו אנשים מסורתיים או דתיים המקיימים את מצוות הדת.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	5. הדרך היחידה העומדת בפני מדינת ישראל להתגבר על המשברים העומדים בפניה היא לחזור אל הערכים המסורתיים שלנו, להציב כמה מנהיגים קשוחים בעמדות כוח ולהשתיק את עושה הצרות המפיצים רעיונות רעים.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	6. אין שום דבר רע בחופי נודיסטים (אנשים שמסתובבים בעירום).
1	2	3	4	5	6	7	8	9	7. מדינת ישראל זקוקה להוגי דעות אמיצים (כמו פרופ' ישעיהו ליבוביץ' ז"ל או פרופ' אסא כשר) שיעזו לערער על הדרכים המסורתיות, גם אם הדבר ירגיז הרבה אנשים.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	8. יבוא יום ומדינת ישראל תושמד, אם לא נחסל את החריגים והסוטים למיניהם, אשר מערערים את המערכת המוסרית של מסורת ישראל.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	9. כל אדם זכאי לנהל סגנון חיים משלו, להחזיק באמונות דתיות משלו ולנהוג על פי העדפותיו המיניות, גם אם הוא שונה בכך מרוב האנשים.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10. ערכי המוסר הישנים והשמרניים הם עדיין צורת החיים הטובה ביותר.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	11. יש להעריץ את אלה המעמידים במבחן את החוק ואת דעת הרוב ע"י הפגנות בעד הזכות להפלות, זכויות בעלי-חיים והפחתת לימודי הדת בחינוך הממלכתי החילוני.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	12. מה שמדינת ישראל באמת זקוקה לו הוא מנהיג חדש ונחוש בדעתו שיחסל את כוחות הרשע ויחזיר אותנו למסלול הנכון.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	13. כמה מהאנשים הטובים ביותר במדינת ישראל הם אלה המבקרים את הממשלה והממסד ומתעלמים מהדרכים ה"מקובלות".
1	2	3	4	5	6	7	8	9	14. יש לדבוק במצוות התורה בקשר להפלה, פורנוגרפיה ונישואין לפני שיהיה מאוחר מדי ולהעניש את אלה המפרים אותן.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	15. ישנם הרבה אנשים קיצוניים ובלתי מוסריים ש"אין להם אלוהים" במדינת ישראל כיום, הם הורסים את החברה והרשויות צריכות לעשות כל שביכולתן כדי לאסור את פעילותם.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	16. מקומה של האישה בחברה צריך להיות איפה שהיא בוחרת להיות. הימים שבהם נשים היו כנועות לבעליהן ולכללים החברתיים השמרניים שייכים לעבר.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	17. אם רק נכבד את דרכי אבותינו, נעשה מה שהרשויות המוסמכות אומרות לנו לעשות וניפטר מה"חכמים" למיניהם שהורסים לנו הכול - תהייה לנו ארץ נהדרת!
1	2	3	4	5	6	7	8	9	18. אין דרך נכונה אחת ויחידה בחיים - כל אחד צריך למצוא את דרכו שלו בחיים.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	19. הומוסקסואלים ופמיניסטיות ראויים לכל שבח על האומץ שהם מגלים במלחמתם נגד ערכי המשפחה המסורתיים.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	20. מדינת ישראל תתפקד הרבה יותר טוב אם קבוצות מסוימות של "חכמים" למיניהם יסתמו כבר את הפה ויחזרו למקומם הטבעי בחברה.

נספח ד: שאלון עמדות דומיננטיות כלפי הסדר החברתי

לפניך משפטים המבטאים עמדות שונות הרווחות בציבור. אנא סמך/י בעיגול את הספרה המסמלת את המידה שבה את/ה מסכים/מה עם ההיגדים הבאים.

מתנגד במידה רבה מאד								מסכים במידה רבה מאד	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	1. קבוצות מסוימות הן פשוט טובות יותר מקבוצות אחרות.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	2. כדי להשיג את מה שהקבוצה שלך רוצה להשיג, לפעמים צריך להשתמש בכח נגד קבוצות אחרות.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	3. קבוצות עליונות צריכות לשלוט בקבוצות נחותות יותר.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	4. כדי להתקדם בחיים, צריך לעיתים "לדרוך" על קבוצות אחרות.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	5. אילו קבוצות מסוימות היו נשארות במקום המתאים להן, היו פחות בעיות.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	6. ייתכן שזה טוב שקבוצות מסוימות נמצאות בצמרת ואחרות בתחתית.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	7. קבוצות נחותות צריכות להישאר במקומן.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	8. לעיתים צריך לדאוג לכך שקבוצות אחרות יועמדו על מקומן.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	9. היה טוב אילו כל הקבוצות יכלו להיות שוות.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10. שוויון בין קבוצות צריך להיות האידיאל שלנו.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	11. צריך לתת הזדמנות שווה בחיים לכל הקבוצות.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	12. עלינו לעשות מה שביכולתנו כדי ליצור תנאים שווים לקבוצות שונות.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	13. יש להגדיל את השוויון החברתי.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	14. אילו התייחסנו ביתר שוויון לקבוצות שונות היו לנו פחות בעיות.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	15. עלינו לשאוף ליצירת שוויון רב יותר בהכנסות.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	16. אסור שקבוצה אחת כלשהי תשלוט בחברה.

נספח ה: שאלון עמדות עיוורות צבע

אנא סמן/י בעיגול את הספרה המסמלת את המידה שבה את/ה מסכים/מה עם ההיגדים הבאים.

בכלל לא						במידה רבה מאוד	
1	2	3	4	5	6	7	1. ליהודים בישראל יש יתרונות מסוימים בשל שייכותם לקבוצת הרוב.
1	2	3	4	5	6	7	2. להיות יהודי או ערבי הוא מרכיב חשוב בקביעה מי מצליח ומי לא.
1	2	3	4	5	6	7	3. לערבי שעושה את אותה עבירה כמו יהודי יש סיכוי גבוה יותר להגיע לכלא.
1	2	3	4	5	6	7	4. להיות יהודי או ערבי משחק תפקיד חשוב באיכות השירותים החברתיים (בריאות, חינוך, דיור וכדומה) שאנשים מקבלים בישראל.
1	2	3	4	5	6	7	5. ערבים בישראל לא מקבלים את אותן הזדמנויות כמו יהודים בישראל.
1	2	3	4	5	6	7	6. לכל מי שעובד קשה, לא חשוב אם הוא יהודי או ערבי, יש סיכוי שווה להפוך לעשיר.
1	2	3	4	5	6	7	7. יהודים אשמים יותר באפליה על רקע גזעי מאשר ערבים.
1	2	3	4	5	6	7	8. מדיניות חברתית, כמו אפליה מתקנת, מפלה באופן לא הוגן יהודים.
1	2	3	4	5	6	7	9. יהודים בישראל מופלים בשל שייכותם הקבוצתית.
1	2	3	4	5	6	7	10. עברית צריכה להיות השפה הרשמית היחידה בישראל.
1	2	3	4	5	6	7	11. בשל אפליה על רקע גזעי, תכניות של העדפה מתקנת, הן הכרחיות על מנת לסייע ביצירת שוויוניות בין יהודים לערבים.
1	2	3	4	5	6	7	12. לערבים בישראל יש יתרונות מסוימים בשל שייכותם הקבוצתית.
1	2	3	4	5	6	7	13. זה חשוב שערבים בישראל יתחילו לתפוס את עצמם כיהודים ולא כפלסטינאים.
1	2	3	4	5	6	7	14. ערבים צריכים להתאים את עצמם לתרבות ולערכים של החברה הישראלית.
1	2	3	4	5	6	7	15. גילויי גזענות כלפי ערבים בישראל הם אירועים חריגים ומבודדים.
1	2	3	4	5	6	7	16. שיח על גזענות בין יהודים לערבים יוצר מתח לא הכרחי.
1	2	3	4	5	6	7	17. גזענות כלפי ערבים היא בעיה גדולה בישראל.
1	2	3	4	5	6	7	18. חשוב שבתי ספר ציבוריים ילמדו על ההיסטוריה של ערבים בישראל.
1	2	3	4	5	6	7	19. חשוב שפוליטיקאים ידברו על גזענות כלפי ערבים, כדי להתמודד עם בעיות בחברה הישראלית.
1	2	3	4	5	6	7	20. ייתכן וגזענות כלפי ערבים הייתה בעיה בעבר, אך היא לא בעיה חשובה כיום.

נספח ו: שאלון עמדות קדומות

לפניך סולמות בני 7 דרגות, המתארים תכונות שונות של אנשים. דרגה 1 מציינת תכונה מסוימת ודרגה 7 את היפוכה. למשל, דרגה 1 מציינת שאדם חרוץ מאד, ודרגה 7- שהוא עצלן מאד. דרגה 4 מציינת את האמצע: לא עצלן ולא חרוץ. דרגה 2 או 3 מציינת שאדם חרוץ, אך לא במיוחד, ודרגה 5 או 6 שהוא עצלן אך לא במיוחד.

כיצד היית מדרגת את "עצמך" בכל אחד מהסולמות הנ"ל?

עצלן	1	2	3	4	5	6	7	חרוץ
לא חברותי	1	2	3	4	5	6	7	חברותי
ישר	1	2	3	4	5	6	7	ערמומי
לא אלים	1	2	3	4	5	6	7	אלים
חסר השכלה	1	2	3	4	5	6	7	משכיל
חכם/פיקח	1	2	3	4	5	6	7	טיפש
קולני	1	2	3	4	5	6	7	שקט
טוב	1	2	3	4	5	6	7	רע
ותרן	1	2	3	4	5	6	7	עקשן
קר ברגשותיו	1	2	3	4	5	6	7	בעל רגשות חמים
יפה	1	2	3	4	5	6	7	מכוער
חלש	1	2	3	4	5	6	7	חזק
גס רוח	1	2	3	4	5	6	7	מנומס
פרימיטיבי, נכשל	1	2	3	4	5	6	7	מתקדם
יציב	1	2	3	4	5	6	7	בלתי יציב
עני	1	2	3	4	5	6	7	עשיר
מכיר טובה	1	2	3	4	5	6	7	לא מכיר טובה
חופשי	1	2	3	4	5	6	7	עצור
בלתי מצליח	1	2	3	4	5	6	7	מצליח
מתון	1	2	3	4	5	6	7	קיצוני

כיצד היית מדרגת "יהודים בישראל" בכל אחד מהסולמות הנ"ל?

עצלן	1	2	3	4	5	6	7	חרוץ
לא חברותי	1	2	3	4	5	6	7	חברותי
ישר	1	2	3	4	5	6	7	ערמומי
לא אלים	1	2	3	4	5	6	7	אלים
חסר השכלה	1	2	3	4	5	6	7	משכיל
חכם/פיקח	1	2	3	4	5	6	7	טיפש
קולני	1	2	3	4	5	6	7	שקט
טוב	1	2	3	4	5	6	7	רע
ותרן	1	2	3	4	5	6	7	עקשן
קר ברגשותיו	1	2	3	4	5	6	7	בעל רגשות חמים
יפה	1	2	3	4	5	6	7	מכוער
חלש	1	2	3	4	5	6	7	חזק
גס רוח	1	2	3	4	5	6	7	מנומס
פרימיטיבי, נכשל	1	2	3	4	5	6	7	מתקדם
יציב	1	2	3	4	5	6	7	בלתי יציב
עני	1	2	3	4	5	6	7	עשיר
מכיר טובה	1	2	3	4	5	6	7	לא מכיר טובה
חופשי	1	2	3	4	5	6	7	עצור
בלתי מצליח	1	2	3	4	5	6	7	מצליח
מתון	1	2	3	4	5	6	7	קיצוני

כיצד היית מדרגת "ערבים בישראל" בכל אחד מהסולמות הנ"ל?

עצלן	1	2	3	4	5	6	7	חרוץ
לא חברותי	1	2	3	4	5	6	7	חברותי
ישר	1	2	3	4	5	6	7	ערמומי
לא אלים	1	2	3	4	5	6	7	אלים
חסר השכלה	1	2	3	4	5	6	7	משכיל
חכם/פיקח	1	2	3	4	5	6	7	טיפש
קולני	1	2	3	4	5	6	7	שקט
טוב	1	2	3	4	5	6	7	רע
ותרן	1	2	3	4	5	6	7	עקשן
קר ברגשותיו	1	2	3	4	5	6	7	בעל רגשות חמים
יפה	1	2	3	4	5	6	7	מכוער
חלש	1	2	3	4	5	6	7	חזק
גס רוח	1	2	3	4	5	6	7	מנומס
פרימיטיבי, נכשל	1	2	3	4	5	6	7	מתקדם
יציב	1	2	3	4	5	6	7	בלתי יציב
עני	1	2	3	4	5	6	7	עשיר
מכיר טובה	1	2	3	4	5	6	7	לא מכיר טובה
חופשי	1	2	3	4	5	6	7	עצור
בלתי מצליח	1	2	3	4	5	6	7	מצליח
מתון	1	2	3	4	5	6	7	קיצוני

במידה ואתה מגדיר/ה עצמך כיהודי/ה – ישראלי/ת, המשך/כי במילוי השאלון.
במידה ולא, אינך צריך/כה למלא את השאלון הבא.

נספח ז: שאלון תפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מאיימת

לפניך היגדים המתייחסים לערבים בישראל. אנא סמן בעיגול את המידה שבה את/ה מסכים/מה עם כל אחד מהיגדים אלה.

מסכים כלל לא מסכים							מסכים במידה רבה מאד	
1	2	3	4	5	6	7	8	1. נראה שהם דוחים ערכים מוסריים שחשובים לי.
1	2	3	4	5	6	7	8	2. הם מחזקים את המסורת, הערכים והנורמות שחשובים לאנשים כמוני.
1	2	3	4	5	6	7	8	3. הם סכנה לכל דבר שהוא טוב, נורמלי, מוסרי ומכובד בחברה שלנו.
1	2	3	4	5	6	7	8	4. אני חושש/ת שהם הופכים את החברה למסוכנת.
1	2	3	4	5	6	7	8	5. הם רוצים לפגוע ולהרוס כל מה שטוב בחברה.
1	2	3	4	5	6	7	8	6. הם עוזרים להפוך את החברה לחזקה ומאוחדת יותר.
1	2	3	4	5	6	7	8	7. הם <u>לא</u> מאיימים לפגוע בנו או בחברה.
1	2	3	4	5	6	7	8	8. הם עוזרים להפוך את החברה לבטוחה יותר ופחות מסוכנת.

נספח ח: שאלון תפיסת קבוצת הערבים כקבוצה מתחרה

לפניך היגדים המתייחסים לערבים בישראל. אנא סמן בעיגול את המידה שבה את/ה מסכים/מה עם כל אחד מהיגדים אלה.

מסכים כלל לא מסכים							מסכים במידה רבה מאד	
1	2	3	4	5	6	7	8	1. זהו יתרון עבורנו שיהיו להם יותר משאבים.
1	2	3	4	5	6	7	8	2. אם יהיו להם יותר הישגים כלכליים, מצבם של אנשים כמוני יורע.
1	2	3	4	5	6	7	8	3. הם <u>לא</u> מקבלים מספיק משאבים.
1	2	3	4	5	6	7	8	4. צריכה להיות להם יותר השפעה בחברה שלנו.
1	2	3	4	5	6	7	8	5. משאבים שמופנים לחברי קבוצה זו, הם על חשבון משאבים שמיועדים לאנשים כמוני.
1	2	3	4	5	6	7	8	6. הענקת הקלות לחברי קבוצה זו, יגרום לכך שהמצב יהיה יותר קשה לאנשים כמוני.
1	2	3	4	5	6	7	8	7. אם תהיה להם יותר השפעה, זה יהיה לרעתנו.
1	2	3	4	5	6	7	8	8. צריך לתת להם עזרה ותמיכה.

נספח ט: שאלון תגובות הפרט היהודי לנוכח גזענות

אנא סמן/י בעיגול את הספרה המסמלת את המידה שבה את/ה מסכים עם ההיגדים הבאים.

בכלל לא						במידה רבה מאד	
1	2	3	4	5	6	7	1. לעיתים קרובות אני מוצא/ת את עצמי מפוחד/ת מערבים.
1	2	3	4	5	6	7	2. אני אף פעם לא מרגישה/ה בושה על היותי יהודי/ה.
1	2	3	4	5	6	7	3. יש לי מעט מאוד חברים ערבים.
1	2	3	4	5	6	7	4. מפריע לי שאנשים מבטאים השקפות גזעניות כלפי ערבים.
1	2	3	4	5	6	7	5. אני מרגישה/ה טוב על היותי יהודי/ה.
1	2	3	4	5	6	7	6. אני מרגישה/ה חוסר אונים על שאין ביכולתי להכחיד גזענות כלפי ערבים.
1	2	3	4	5	6	7	7. אני מפחד/ת שהאוכלוסייה הערבית תגדל במהירות בישראל, ושהקבוצה שלי לא תהיה רוב מבחינה מספרית.
1	2	3	4	5	6	7	8. לעיתים אני מרגישה/ה אשמה על היותי יהודי/ה.
1	2	3	4	5	6	7	9. אני כועס/ת שגזענות קיימת כלפי ערבים.
1	2	3	4	5	6	7	10. להיות יהודי/ה גורם לי להרגיש אחריות באופן אישי לגזענות כלפי ערבים.
1	2	3	4	5	6	7	11. אני לא סומך/ת על ערבים.
1	2	3	4	5	6	7	12. אני נעשה/ית עצובה/ה כאשר אני חושב/ת על חוסר צדק כלפי ערבים.
1	2	3	4	5	6	7	13. אני מפחד/ת שאני אעשה שימוש לרעה במעמד שלי כיהודי.
1	2	3	4	5	6	7	14. כאשר אני שומע/ת על מעשה של אלימות על רקע גזעי נגד ערבים, אני נעשה/ית כועס/ת או מדוכא/ת.
1	2	3	4	5	6	7	15. אני מרגישה/ה בטוח/ה בכל השכונות, למעט אלו שיש בהן ערבים.
1	2	3	4	5	6	7	16. גזענות מפחיתה בערכם של כל בני האדם, כולל יהודים.

תודה רבה על השתתפותך במחקר!

נספח י: שאלון סוציו דמוגרפי

גיל: _____

1. מין: 1. זכר 2. נקבה

2. מצב משפחתי: 1. רווק/ה 2. נשוי/אה 3. גרושה 4. אחר

3. כיצד את/ה מגדיר/ה את עצמך:

1. יהודי/ה-ישראלי/ת 2. ערבי/ה-ישראלי/ת 3. דרוזי/ת 4. נוצרי/ת 5. מוסלמי/ת 6. פלסטינאי/ת 7. אחר: _____

כיצד תגדיר/י את עצמך מבחינת היחס לדת:

1. דתי/ה מאד/ חרדי 2. דתי/ה 3. מסורתי/ה 4. לא דתי/ה 5. חילונית/ה

4. כיצד היית מגדיר/ה את המצב הסוציו אקונומי שלך?

1. הרבה מתחת לממוצע 2. מתחת לממוצע 3. ממוצע 4. מעל הממוצע 5. הרבה מעל הממוצע

5. באיזה מוסד אקדמי הנך לומד/ת:

1. טכניון 2. חיפה 3. ירושלים 4. תל אביב 5. בר אילן 6. בן גוריון 7. אריאל 8. מכללה: _____

נספח י"א: טופס הסכמה מדעת

שלום רב,

שמי רחלי שנהב גולדברג ואני סטודנטית לתואר שלישי באוניברסיטת תל אביב. במסגרת לימודי אני עורכת מחקר שמטרתו לבחון יחסים ועמדות של קבוצות שונות בישראל אחת כלפי השנייה. אודה לך מאד על שיתוף הפעולה.

אודה לך אם תחתום/י על ההצהרה הבאה:

אני הח"מ:

שם: _____, ת.ז.: _____, כתובת: _____

א. מצהיר/ה בזאת כי אני מסכימה להשתתף במחקר הבוחן יחסים ועמדות של קבוצות שונות בישראל אחת כלפי השנייה.

ב. מצהיר/ה בזאת כי קיבלתי הסבר על ידי החוקרת, רחלי שנהב גולדברג, אודות המחקר, הכולל את הפרטים הבאים:

- במסגרת המחקר ישתתפו כ- 600 סטודנטים מאוניברסיטאות מרחבי ישראל.

- נדרש ממני למלא את השאלונים הנ"ל.

- זמן מילוי השאלון הוא כ- 20 דקות.

ג. אני חופשי/ה לבחור שלא להשתתף במחקר ואני חופשי/ה להפסיק בכל עת את השתתפותי המחקר, בלי לפגוע בזכויותיי, בלי שיאונה לי כל רע, בלי שתינקט נגדי סנקציה כלשהי ובלי שייפגע הציון בקורס הינו אני נוכחת ובלי שישללו נקודות קרדיט.

ד. מובטחת לי סודיות באשר לזהותי האישית בפרסומים מדעיים. כמו כן, הוסבר לי שבשאלונים אין כל פרטים מזהים ומובטחת לי אנונימיות.

ה. מובטחת לי על ידי החוקרת, נכונות לענות לשאלות שיועלו על ידי ואפשרות להיוועץ בגורם נוסף באשר לקבלת החלטה להשתתף במחקר או להמשיך בו (ניתן לפנות לחוקרת בדואר אלקטרוני: racheli.shenhav@gmail.com).

אני מצהיר/ה בזה כי את הסכמתי נתתי מרצוני החופשי וכי הבנתי את כל האמור לעיל.

חתימה: _____

תאריך: _____

ההסכמה הנ"ל התקבלה על ידי וזאת לאחר שהסברתי למשתתפת/ת במחקר כל האמור לעיל ווידאתי שכל הסבריי הובנו על ידו.

רחלי שנהב-גולדברג
שם החוקרת

חתימה

תאריך

30 ביולי 2014

לכבוד

גבי רחלי שנחב גולדברג
 ביח"ס לעבודה סוציאלית
 הפקולטה למדעי החברה

1 א.כ.

שלום רב,

הנדון: עבודת מחקר בנושא: עמדות גזעניות של יהודים כלפי ערבים בישראל: הקשר בין תפיסת עולם, עמדות כלפי הסדר החברתי ועמדות גזעניות, והקשר ביניהן לבין תגובת הפרט היהודי (אשמה, אמפתיה ופחד) כלפי תופעת הגזענות

הצעת המחקר הנ"ל עומדת בקריטריונים של ועדת האתיקה של אוניברסיטת תל-אביב.

לידיעת החוקר: האישור הוא אישור אתי בלבד.

אני מאחל לך הצלחה בהמשך המחקר.

תוקף האישור: 29.7.2015.

בברכה,

פרופ' ערן דולב

יו"ר ועדת אתיקה אוניברסיטאית

אוניברסיטת תל-אביב
 ועדת האתיקה האוניברסיטאית

העתק:

פרופ' עידית וייס-גל, הפקולטה למדעי החברה

נספח י"ג: מטריצת המתאמים של כל מתאמי המחקר

לוח 15. מטריצת המתאמים של כל משתני המחקר.

<u>תגובת הפרט כלפי גזענות</u>		<u>עמדות גזעניות</u>			<u>תפיסת קבוצת הערבים</u>		<u>עמדות כלפי הסדר החברתי</u>		<u>ת.עולם</u>	
פחד	אשמה	אמפתיה	עמדות קדומות	עיוורון צבע	תחרות	איום	דומיננטיות חברתית	תמיכה בסמכו'	גיונגל תחרותי	משתנה
.25***	-.04	-.20***	.19***	.12**	.26***	.27***	.11*	.17***	.33***	ת. עולם כמסוכן
.15***	.04	-.21***	.18***	.13**	.20***	.23***	.41***	.12**	--	ת. עולם כגיונגל תחרותי
.44***	-.29***	-.52***	.25***	.59***	.57***	.58***	.40***	--		סמכו'
.26***	-.08	-.34***	.28***	.27***	.39***	.35***	--			דומיננטיות חברתית
.65***	-.34***	-.65***	.57***	.63***	.73***	--				ת. קבוצת הערבים כמאיימת
.66***	-.49***	-.74***	.42***	.74***	--					ת. קבוצת הערבים כתחרות
.51***	-.49***	-.66***	.29***	--						עיוורון צבע
.46***	-.23***	-.45***	--							עמדות קדומות
-.51***	.51***	--								אמפתיה
-.40***	--									אשמה
--										פחד

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

נספח י"ד: מקדמי הרגרסיה ההיררכית להסבר השונות של משתני התוצאה - הלוחות המלאים

לוח 16. מקדמי רגרסיה היררכית להסבר השונות של אמפתייה לנוכח גזענות (n=550).

משתנה	מודל 1			מודל 2			מודל 3			מודל 4			מודל 5			מודל 6					
	β	SE B	B	β	SE B	B	β	SE B	B	β	SE B	B	β	SE B	B	β	SE B	B			
שיטת איסוף נתונים	.02	.06	.01	.03	.06	.02	.06	.33	.02	.06	.24	.06	.14	.05	.09	.08	.04	.05			
גיל	.05	.01	.19***	.04	.01	.15***	.03	.01	.11***	.03	.01	.01	.01	.01	.02	-.003	.01	-.01			
רמת דתיות	-.48	.09	-.23***	-.58	.08	-.28***	.04	.08	.02	.09	.04	.09	.09	.08	.04	.07	.07	.03			
ת. עולם כמסוכן				-.232	.07	-.14***	-.09	.07	-.05	.07	-.09	-.04	-.04	.05	-.02	.04	.05	.03			
ת. עולם כתחרותי				-.36	.08	-.20***	-.13	.07	-.07	.06	-.06	-.08	-.04	.06	-.04	-.06	.06	-.03			
סמכותנות				-.64	.07	-.47***	-.64	.07	-.17***	.06	-.10	-.24	-.17***	.06	-.10	-.07	.06	-.07			
דומיננטיות				-.19	.06	-.15***	-.19	.06	-.09	.05	-.08	-.11	-.09	.05	-.08	-.07	.04	-.07			
עיוורון צבע				-.65	.05	-.48***	-.65	.05	-.31	.06	-.31	-.48***	-.48***	.05	-.65	-.23***	.06	-.23***			
עמי קדומות				-.61	.08	-.24***	-.61	.08	-.36	.09	-.36	-.24***	-.24***	.08	-.61	-.14***	.09	-.14***			
תפיסת הערבים כקב' מאיימת									-.06	.04	-.06				-.08	.04					
תפיסת הערבים כקב' מתחרה									-.35	.04	-.35				-.41***	.04					
R ²				.00			.10***			.17***			.34***			.55***			.63***		
ΔR^2				.00			.10***			.07***			.17***			.21***			.07***		

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

לוח 17. מקדמי רגרסיה היררכית להסבר השונות של פחד מערבים (n=550).

משתנה	מודל 1			מודל 2			מודל 3			מודל 4			מודל 5			מודל 6					
	β	SE B	B	β	SE B	B	β	SE B	B	β	SE B	B	β	SE B	B	β	SE B	B			
שיטת איסוף נתונים	-0.03	.06	-0.04	-0.03	.05	-0.04	-0.03	.05	-0.03	-0.13	.05	-0.17	-0.09	.05	-0.11	-0.04	.04	-0.05			
גיל	-0.22***	.01	-0.05	-0.19***	.01	-0.04	-0.16***	.01	-0.04	-0.09*	.01	-0.02	-0.09*	.01	-0.02	-0.06	.008	-0.01			
רמת דתיות	.21***	.07	.38	.25***	.07	.45	.02	.09	.04	-0.001	.08	-0.002	-0.001	.08	-0.002	.01	.07	.01			
ת. עולם כמסוכן	.22***	.06	.33	.15***	.06	.23	.19***	.05	.18	.19***	.05	.18	.19***	.05	.18	.05	.05	.08			
ת. עולם כתחרותי	.10	.07	.16	.01	.07	.01	.01	.07	.01	-0.02	.06	-0.03	-0.02	.06	-0.03	-0.04	.06	-0.06			
סמכותנות	.35***	.06	.42	.16***	.06	.19	.16***	.06	.19	.16***	.06	.19	.16***	.06	.19	.02	.06	.03			
דומיננטיות	.12	.05	.13	.05	.05	.06	.05	.05	.06	.05	.05	.06	.05	.05	.06	.02	.04	.02			
עיוורון צבע	.29***	.05	.35	.29***	.05	.35	.29***	.05	.35	.29***	.05	.35	.29***	.05	.35	-0.001	.06	-0.001			
עמי קדומות	.29***	.08	.66	.29***	.08	.66	.13***	.09	.29	.29***	.08	.66	.29***	.08	.66	.13***	.09	.29			
תפיסת הערבים כקב' מאיימת	.26***	.04	.18													.26***	.04	.18			
תפיסת הערבים כקב' מתחרה	.37***	.04	.28													.37***	.04	.28			
R ²				.001			.10***			.17***			.27***			.41***			.51***		
ΔR^2				.001			.10***			.07***			.10***			.14***			.10***		

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

לוח 18. מקדמי רגרסיה היררכית להסבר השונות של אשמה לנוכח גזענות (n=530).

משתנה	מודל 1			מודל 2			מודל 3			מודל 4			מודל 5			מודל 6					
	β	SE B	B	β	SE B	B	β	SE B	B	β	SE B	B	β	SE B	B	β	SE B	B			
שיטת איסוף נתונים	.03	.05	.04	.03	.05	.04	.03	.05	.03	.08	.05	.09	.02	.05	0.02	.01	.05	-.01			
גיל	.15***	.01	.03	.15***	.01	.03	.15***	.01	.03	.13***	.01	.03	.07	.01	.01	.07	.01	.01			
רמת דתיות	-.21***	.07	-.35	-.21***	.07	-.35	-.21***	.07	-.35	-.05	.09	-.08	-.03	.08	-.05	-.03	.08	-.07			
ת. עולם כמסוכן										.001	.06	.001	.01	.06	.02	.06	.06	.06			
ת. עולם כתחרותי										.03	.06	.05	.09	.06	.13	.10*	.06	.13			
סמכותנות										-.28***	.06	-.30	-.003	.06	-.004	.05	.05	.05			
דומיננטיות										.01	.05	.01	.04	.05	.04	.05	.05	.05			
עיוורון צבע													-.46***	.05	-.50	-.28***	.06	-.33			
עמי קדומות													-.10**	.08	-.21	-.08	.09	-.17			
תפיסת הערבים כקב' מאיימת													.07			.11	.04	.07			
תפיסת הערבים כקב' מתחרה													-.37***	.04	-.26	-.37***	.04	-.26			
R ²				.001			.07***			.08***			.12***			.27***			.31***		
ΔR^2				.001			.07***			.002			.04***			.15***			.04***		

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

נספח ט"ו: השפעתם של המשתנים המנבאים במודל המשוואות המבניות.

לוח 19. השפעה ישירה של המשתנים המנבאים (Direct Effects).

ת. קבוצת הערבים כמאיימת	ת. קבוצת הערבים כמתחרה	עמדות קדומות	עמדות עיוורות צבע	
.27***	.19*	.37	.58***	סמכותנות
		.21**	.03	דומיננטיות חברתית
.36***	.57***	.22**	--	עמדות עיוורות צבע
.40***	.21**			עמדות קדומות

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

לוח 20. השפעה לא ישירה של המשתנים המנבאים (Indirect Effects).

ת. קבוצת הערבים כמאיימת	ת. קבוצת הערבים כמתחרה	עמדות קדומות	עמדות עיוורות צבע	
.27	.36	.13	--	סמכותנות
.10	.06	.01	--	דומיננטיות חברתית
.09	.04	--	--	עמדות עיוורות צבע

* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$

Tel Aviv University
The Gershon H. Gordon Faculty of Social Sciences
Bob Shapell School of Social Work

Jewish Israeli Attitudes and Emotional Reactions to Racism
Towards Arab Palestinians

Racheli Shenhav-Goldberg

The work is submitted to the senate of Tel Aviv University as part of the requirements for the
Philosophy Doctor degree

May 2017

The current work was made under the supervision of Professor Idit Weiss-Gal and the consultation of Dr. Zion Barnetz

Jewish Israeli Attitudes and Emotional Reactions to Racism Towards Arab Palestinians

Abstract

The aim of this study was to broaden the understanding of the reactions of members of the Jewish majority group in Israel to the phenomenon of racism towards Arabs¹¹ in Israel, by understanding the factors that lead to the adoption of racist attitudes. The study examined a theoretical model based on the connection between two theories: The first theory, developed by Duckitt (2001), describes a dual process model for explaining the development of racist attitudes. In this study, this theory enabled us to examine the factors that led to the emergence of racist attitudes among Jews towards Arabs (members of the majority group toward minority group). The second theory, developed by Spanierman and Heppner (2004), is the Psychological Cost of Racism to White (PCRW), which describes the majority group reaction to the phenomenon of racism (Spanierman & Heppner, 2004). In this study, it served as a basis for examining the connection between the racist attitudes of the Jewish individual towards Arabs in Israel and his emotional responses to the phenomenon of racism: guilt, empathy towards racism and fear of Arabs. This theoretical model has not yet been examined in the world or in Israel.

The theoretical innovation in this research is the connection between the two theories. This is intended to contribute to a better understanding of the connection between the factors behind the development of racist attitudes in the individual; and his responses to the phenomenon of racism prevalent in society. Another innovation is the use of two variables

¹¹ Throughout the work we used the title 'Arabs' when we referred to the Arab-Palestinian population living in Israel. This is due to several considerations. First, the literature we cited mostly uses the title "Arabs" in relation to this population. Second, Smoocha (2001) generally notes that Jews in Israel do not distinguish between the various definitions. It is important for us to mention this here, because we recognize and respect the self-definition of every person, and certainly the self-definition of Arabs in Israel as Arab-Palestinian.

for assessing individual racist attitudes: color blind racial attitudes and racial prejudices toward Arabs. This was done in order to bring about a more comprehensive understanding of the racist attitudes of the individual. In addition, the study examined these theories for the first time in a new and unique context, not previously examined - Jewish-Arab relations in Israel. This novel study may contribute to the understanding the dynamics of the connection between racist attitudes of Jews towards Arabs in Israel and Jewish reactions to racism, as expressed in feelings of fear, empathy, and guilt.

According to the dual-process model, the development of racist attitudes among the majority group member toward the minority group members is predicted through three categories of variables. These include: worldviews, attitudes towards the social order, and the minority group perception. These pass through two axes: threat and competition. This model can be empirically tested for these hypotheses: (1) The threat axis will have a positive correlation between the individual's world view, which sees the world as a dangerous and threatening place, and the support for right wing authoritarianism (RWA) attitudes toward the social order and racist attitudes of the individual towards the minority group. On this axis, the intensity of racist attitudes is correlated to the intensity of the individual threat experienced by the minority group. (2) On the axis of competition there will be a positive correlation between the worldview of the individual, who sees the world as an arena of competition, and support for social dominant orientation (SDO) and racist attitudes of the individual towards the minority group. In this axis, the intensity of racist attitudes is correlated to the extent to which the individual perceives the minority group as competing for resources and control.

Combining the second theory will enable us to examine the correlation between the racist attitudes of the Jewish individual towards Arabs in Israel and their responses racism towards arbs in Israel: guilt and empathy towards racism and fear of Arabs. The theoretical model examined in this study linked these two theories and attempted to examine the

relationship between different variables that may lead to the adoption of racist attitudes on the one hand, and the link between these attitudes and the reactions of a majority group member to racism, on the other hand. This will contribute to a better understanding of the adoption process of Racist attitudes toward Arabs among Jews in Israel, and reactions to racism towards Arabs.

The model examined in this study was based on a widespread argument in the literature that it is not enough to be satisfied with the examination of racist prejudices among the individual, but also to examine the degree of his awareness of racism on the institutional level. This awareness was called "color blind racial attitudes". Thus, the study examined both the position of racial prejudice attitudes and the position of color-blind racist attitudes. The hypothesis of the study model was that there was a connection between the individual's awareness of racism prevalent in society towards Arabs (color-blind attitudes) and his own racial prejudices toward Arabs, and that each of these variables would have a correlation to his emotional responses to racism (empathy and guilt towards racism and fear of Arabs). The more color blind the individual will be, the stronger his racial prejudices towards Arabs will be, and he will experience less empathy and guilt towards racism towards Arabs and more fear of Arabs as well.

As in previous studies in the world, which examined the dual-process model and the PCRW theory (each separately), the present study was also based on a sample of students. The sample included 553 Jewish students studying for a first degree at academic institutions in Israel. The sample was collected between December 2014 and May 2015. It is important to note that although the sample was a convenience sample, the distribution of the demographic variables found in it was similar to that of the general student population in Israel. The questionnaires used in the present study were translated and adapted to the unique Israeli

reality, and the rest of the questionnaires in Hebrew were used in previous published studies conducted in Israel.

The statistical data analysis was performed with SPSS, version 23, and the analysis of structural equations (SEM) was performed by the AMOS23 software. The analysis of the data began with descriptive statistics of the main research variables. Pearson correlations were calculated to examine the relationship between all the variables. In order to examine the extent to which the variables represent the percentages of the explained variance of individual responses to racism (empathy and guilt towards racism and fear of Arabs), and to examine the mediation hypotheses, hierarchical regression analyses were performed for each outcome variable separately. Finally, the structural model analysis (SEM) was conducted to examine the theoretical model.

Pearson's analysis indicated correlations between the research variables that corresponded to the study hypotheses, apart from a weak correlation between world-view variables and the other variables. The regression analyses reinforced this finding. In addition, it was found that the variables of the perception of the Arab group, in their current position in the model, did not contribute to the percentage of the explained variance of the outcome variables in the regression analyses. Therefore, after reconsideration it was understood that a change should be considered in the model that was examined. Further, in examining the original model in the structural equations analysis, the quality of goodness of fit was insufficient. As a result, after theoretical considerations, and based on the findings of the regression, a new theoretical model was prepared, and was re-examined. In the repeated structural equations analysis, the suitability of the new model was satisfactory. Similar to the hypotheses of the original model, two axes were found. Each of the axes described a new dynamic that attests to new findings regarding: the understanding of the adoption of racist

attitudes and their role, the factors that determine the minority group's perception by a member of the majority group, and the reactions of a majority group member to racism.

The new theoretical model leads to several main conclusions. The first deals with the two measures of racist attitudes: color blind attitudes and prejudices. These variables are not parallel to each other in the model and do not mediate between the perception of the group of Arabs as threatening and competing and the three responses of the Jewish individual: empathy, guilt and fear as estimated in the original model. The theoretical model found in this study suggests that each of the variables: color-blind racial attitudes and prejudice attitudes are variables with unique correlations in this study, and that the assumption that the two variables constitute different dimensions of racist attitudes is even more valid.

Second, it was found that the color blind racial attitudes of Jewish students in Israel mediate between RWA and racist prejudices toward Arabs. Whereas racial prejudice attitudes are mediated between attitudes of SDO and the perception of the group of Arabs as threatening and competitive. In the discussion section, there is extensive discussion of the significance of these mediation relations. Another conclusion from the location of the variables of racist attitudes in the new theoretical model is the understanding that the way in which the Jewish individual perceives the members of the Arab group may be influenced by his racial attitudes, and not as is commonly thought: that the perception of the Arab group is the one that influences the adoption of racial prejudices attitudes.

Like the hypotheses of the original model, the new model has two axes: the axis of authoritarianism and the axis of dominance. The point of departure and ending are similar to those originally assumed (with exception of not including worldviews variables): the attitudes of the Jewish individual towards the social order and the end point - the reaction of the Jewish Israeli towards racism against Arabs. The findings of the study indicate that

implementation of attitudes that support the existing social order (RWA and SDO) is clearly associated with less feelings of guilt and empathy towards racism against Arabs and more feelings of fear of Arabs. It was explained that support for RWA and SDO, through the mediation of racist attitudes and the perception of the Arab group as threatening and competitive, helps the Jewish individual to preserve his self-perception as a moral person (social racism only generates a lesser degree of guilt and empathy), while simultaneously increasing his fear of Arabs .

The study findings also show that the mediation paths found in the new theoretical model differ from those predicted. Between the two axes in the new theoretical model there is a great deal of similarity, and yet fundamental differences. The two pillars of support for the existing social order were found in connection with an intermediary mechanism for emotions, which is mostly similar. But support of RWA is mediated with a lower awareness of the racist social reality (high color blind racial attitudes), while color-blind racial attitudes are not part of the axis of support for SDO. We attribute this difference to the characteristics of the individual who supports RWA versus those who supports SDO.

The main limitations of the study focus on the representativeness of the sample, the research design (longitudinal research), and the research questionnaires. Although the study was conducted among a student population, which constitute a research population accepted in the research literature; The fact that the study was conducted among a sample of students rather than a representative sample of the Jewish population in Israel, does not make it possible to include the findings beyond this population. Furthermore, in view of the significant obstacles to the collection of a random sample of students, the sampling was not random. The research design also does not allow causation, but rather only on correlation between the variables. Methodologically, the research used self-report questionnaires. A method that might be influenced by biased reports of social desirability.